

**AFFEKTIIVISET ILMAISIMET JA TUNTEISIIN
VETOAMINEN YLÄKOULUN 8. JA 9. LUOKKALAISTEN
NUORTEN KIRJOITTAMISSA TEKSTEISSÄ**

Minna Miettinen
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli
Pro gradu –tutkielma
Lokakuu 2007

Tampereen yliopisto

Suomen kieli

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

MIETTINEN, MINNA: Affektiiviset ilmaisimet ja tunteisiin vetoaminen yläkoulun

8. ja 9. luokkalaisten nuorten kirjoittamissa teksteissä

Pro gradu –tutkielma, 85 sivua + liitteet (2 kpl)

Syksy 2007

Tutkielmassa tarkastellaan yläkouluikäisten 8. ja 9. luokkalaisten nuorten ilmaisemaa affektiivisuutta ja tunteisiin vetoamista kirjoitetussa kielessä. Tarkoituksena on selvittää, millaisia affektiivisiä keinoja kirjoittajat käyttävät ja millainen affektiivisuuden kielentäminen on yleistä aineiston perusteella. Tutkimuksen tavoitteena on myös määritellä affektiivisuus ja rajata siihen kuuluvat kielelliset rakenteet. Tarkoituksena on tarkastella sekä leksikaalilistuneita affektin ilmaisimia, tunnepitoisia ja tunteita herättäviä kielenilmauksia että sellaista affektiivisuutta, joka saa tulkintansa lukijalta. Affektiivisiksi katsotaan siis kaikki tunnusmerkkiset kielenaineokset.

Tutkimusaineisto koostuu 35:sta äidinkielen ja kirjallisuuden tunnilla tuotetusta kirjoitelmasta eli kouluaineesta. Aineiston tekstit on kirjoitettu yhdessä pohjoissavolaisessa taajamakoulussa elo-syyskuussa vuonna 2005.

Aineiston perusteella kirjoittajien ilmaisemia affektiivisiä piirteitä ovat mielipiteisiin ja totuuksiin liittyvät affektit; kirjoittaja ja ryhmä –polarisointi; epämääräisen tekijän valinta; lukijan puhuttelu, tekstiin sisältyvä kertoja ja aika sekä tekstin tyyli; affektiivinen toisto, ellipsi ja sanajärjestys; retoriset kysymykset; huudahduslauseet; ekspressiiviset ja deskriptiiviset sanat sekä affektiivinen sanasto; kielikuvat; modaalisuus; modaaliset rakenteet ja verbimodukset; verbijohdokset sekä tunneverbit.

Kirjoituksissa ilmenevä affektiivisuus on moninaista. Tunteisiin vetoaminen tai tunteista puhuminen on erilaista kirjoitustyyppien välillä. Affektiivisuuden määrä ja laatu ovat sidoksissa siihen, mikä tekstin funktio on. Luovissa teksteissä käytetään enemmän esimerkiksi tunneverbejä ja affektiivisiä leksikaalilistuneita sanoja, kun taas asiatekstien kirjoittajat herättävät tunteita muun muassa kärjistysten ja retoristen kysymysten avulla.

Avainsanat: affektiivisuus, yläkoulu, tunteet, koulukirjoitelma, tunteisiin vetoaminen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen tausta.....	1
1.2. Tutkimuskysymykset ja työn eteneminen	2
1.3. Tutkimusaineisto	5
1.4. Mitä tunteet ovat?	6
2. YLÄKOULULAISTEN KEHITYSVAIHE JA KIRJOITUSTAITOT	10
3. TUTKIMUKSEN AINEISTO TEKSTINÄ	15
3.1. Teksti ja konteksti.....	17
3.2. Tekstit yläkoulussa	18
4. AFFEKTIIVISUUDEN TAUSTOITUS JA YMPÄRISTÖ	20
4.1. Merkitys.....	20
4.2. Affektiivisuuden määrittelyjä.....	21
4.3. Affektiivisuus - ero neutraaliin tyyliin	24
5. YLÄKOULULAISTEN ILMAISEMA AFFEKTIIVISUUS	27
5.1. Mielipiteisiin ja totuuksiin liittyvät affektit.....	28
5.2. Kirjoittaja ja ryhmä.....	34
5.3. Epämääräisen tekijän valinta	37
5.4. Lukijan puhuttelu, tekstin kertoja ja aika sekä tyyli	40
5.5. Toisto, ellipsi ja sanajärjestys affektiivisessä käytössä	44
5.6. Retoriset kysymykset.....	48
5.7. Huudahduslauseet	50
5.8. Ekspressiiviset ja deskriptiiviset sanat sekä affektiivinen sanasto	52
5.9. Kielikuvat	64
5.10. Modalisuus, modaaliset rakenteet ja verbimodukset	68
5.11. Verbijohdokset	73
5.12. Tunneverbit.....	75
6. LOPUKSI	79
LÄHTEET	82

LIITTEET

LIITE 1. Suomen nyky-yleiskielen 198 tunneverbiä

LIITE 2. Kirjoitelmien otsikot numeroinnin mukaan lueteltuna

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen tausta

Kielen avulla välitetään informaatiota ja kuvataan maailmaa. Tämän lisäksi kieli on osa sosiaalista toimintaa ja sen avulla voidaan välittää tunteisiin, mielipiteisiin ja vuorovaikutukseen liittyviä merkityksiä. Kielellinen ilmaus paljastaa puhujan tai kirjoittajan tunteet ja suhtautumisen puheena olevaan asiaan. Tämän tutkielman ydin on viimeksi mainittujen merkitysten tarkastelussa. Tunneilmaukset toteutuvat yksilön subjektiivisten kokemusten kautta ja niitä kielentämällä saadaan tietoa ihmisen pääsisäisistä, mentaalisisistä, tapahtumista. Tunteet ja tunnetilat vaikuttavat ihmisen kaikkien toimintaan ja sen päämääriin, myös kielenkäyttöön (Kalliokoski 1996:12).

Ilmauksen affektiiviset merkitykset eivät kuulu lauseen, lausuman tai sanan kirjaimelliseen (propositionaaliseen) merkitykseen vaan ne tuovat lisämerkityksiä ja implikaatioita. Affektiivisistä ilmiöistä puhutaan myös mm. nimityksillä ekspressiivisyys ja emotiivisuus ja ne voivat vaihdella tutkijakohtaisesti.

Hakulisen ym. (2004: 1614) mukaan affektiivisillä ilmauksilla tarkoitetaan sellaisia konventionaalistuneita konstruktioita ja muita kielenaineiksia, joilla puhuja voi osoittaa suhtautumistaan ja asennoitumistaan puheenalaisen asiaan tai puhekumppaniinsa. Affektiivisessä tehtävässä käytettäviä keinoja on kielen kaikilla tasoilla ja niihin liittyy erilaiset ihmisen kokemat emootiot. Tunteita voi ilmaista monin tavoin sekä puhe- että kirjoituskielessä. Tässä työssä keskitytään leksikaalis-kieliopillisiin ilmaisukeinoihin kirjoitetussa kielessä, sillä aineisto on kirjallista eikä niitä analysoidessa voida ottaa huomioon prosodiaa tai ei-kielellisiä piirteitä, kuten viestin tuottajan vartalon eleitä ja kasvojen ilmeitä.

Joidenkin teorioiden mukaan affektiivinen kielioppi käsitetään puhujan asennetta ilmaiseviksi vihjemarkityksiksi ja kohteliaisuuden kieliopiksi (ks. esim. Kieli ja sen kieliopit = KK 1994: 120–123). Tässä tutkielmassa affektiivisyys käsitetään tätä suurempana kokonaisuutena, affektiivisinä merkityksinä, jotka liittyvät puhujan tunteiden ja asenteiden ilmaisemiseen.

On syytä painottaa, ettei affektiivisuus ole pelkästään tietyillä, esimerkiksi ekspressiivisillä, sanoilla ilmaistava ja selkeästi havaittava kielen ilmiö. Myös neutraaleilla sanoilla voidaan ilmaista affektiivisuutta, elävöittää tai värittää kommunikaatioita. Neutraalit ilmaukset eivät siis aina takaa neutraalia tekstiä. Esimerkiksi metaforissa esiintyvät neutraalit sanat tai vaikkapa poikkeuksellinen sanajärjestys voi yhtälailla ilmaista affektiivisuutta. Puhuja tai kirjoittaja voi tuoda esiin omaa asennoitumistaan ja käsitystään puheena olevasta asiasta. Mikone (2002: 124) esittää deskriptiivisten sanojen käytön olevan verrattavissa uuden metaforan onnistuneeseen käyttöön. Samaan tarkoitteeseen viittaavia deskriptiivisiä sanoja on useita, joten hyvän kielentaitajan on pystyttävä valitsemaan juuri oikeavivahteinen sana omiin tarkoituksiinsa. Tämä koskee myös affektiivisuutta yleensä: taitavasti käytetty affektiivisuus kirjoitetussa kielessä tulee ymmärretyksi oikein.

Affektiivisuuden ilmentymät ovat yleisiä ja moninaisia sekä monin tavoin toteutuvia ja siksi niiden systemaattinen tutkiminen on haasteellista. Affektiivisuudelle ei ole myöskään yksiselitteistä määrittelyä, sillä sitä voivat ilmaista lukuisat eri kielen ainekset erilaisine vivahteineen. Selkeästi tunnepitoisia ovat ilmaukset, joilla on pysyvästi emotiivinen merkitys (esim. leksikaalinen verbi *pelätä*), mutta osa affektiivisista ilmauksista saa tunnepitoisen merkityksensä käyttötilanteessa. Tällöin konteksti ja tulkinta vaikuttavat ilmauksen merkitykseen ja siihen, pidetäänkö ilmausta affektiivisena vai neutraalina. Tunnetta voivat ilmaista siis muutkin sanaryhmät kuin ne, joiden affekti on leksikaalistunut.

Tässä tutkimuksessa affektiivisuus määrittyy kattotermiksi tunnepitoisille kielenilmauksille ja muille keinoille, joita kirjoittajat käyttävät herättämään vastaanottajassa erilaisia tunteita sekä sellaisille tulkinnanvaraisille ilmauksille, jotka vastaanottaja kokee tunnetta sisältäviksi. Osa affektiivisista ilmauksista tulkitaan sanan denotatiivisen perusmerkityksen avulla, osa taas vaatii tilanteista tulkintaa.

1.2. Tutkimuskysymykset ja työn eteneminen

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää yläkoululaisten 8. ja 9. luokkalaisten nuorten käyttämiä keinoja ilmaista affektiivisuutta kirjoitetussa kielessä. Tutkin ja erittelen

aineistossa esiintyviä ja kontekstissaan affektiivisiä piirteitä saavia ilmauksia. Tarkoituksenani on tarkastella myös leksikaalistuneita affektin ilmaisimia, (esim. deskriptiivisiä sanoja, tunneverbejä jne.). Tunteisiin liittyviä ilmauksia käyttävät kirjoittajat vetoavat tunteisiin tarkoitushakuisesti ja tietoisesti, mutta osa affektiivisistä kielenilmaisimista on myös hyvin paljon riippuvainen siitä, miten lukija viestin ymmärtää. Jotkin affektiivisiksi ilmauksiksi tulkituista viesteistä ovat tahattomia: kirjoittaja ei välttämättä ole pyrkinyt herättämään ilmauksellaan tunteita tai vastaanottaja tulkitsee sen eri tavoin kuin kirjoittaja on halunnut. On vaikeaa päästä yksimielisyyteen siitä, mitä kirjoittaja on kulloinkin halunnut ilmauksella saavuttaa. Tästä syystä en erottele aineistoa sen mukaan, kuinka tarkoitushakuisesti kirjoittajat haluavat tunteita herättää tai käyttää kirjoituksissaan. Aineiston jaottelu perustuu ainoastaan erilaisten affektipiirteiden ilmaisimien analysointiin.

Tutkimuskysymykset ovat: Miten yläkouluikäiset nuoret kielentävät affektiivisuutta kirjoitetussa kielessä aineiston perusteella? Millainen affektiivisuuden kielentäminen on kussakin jaottelussa yleisintä? Aineistoanalyysin avulla on tarkoitus selvittää käytössä olevien affektiivisuuden ilmaisimien luonnetta. Tavoitteena on myös määritellä affektiivisuus ja rajata siihen kuuluvat kielelliset rakenteet tälle työlle tarkoituksenmukaisella tavalla.

Työn analyysin tuloksia ei voida kuitenkaan yleistää kaikkia yläkouluikäisiä nuoria koskeviksi totuuksiksi. Aineistoon saadut kirjoitukset ovat vain hyvin pieni edustuma suomalaisten yläkouluikäisten nuorten kirjoitustaidoista. Joitakin suuntauksia voidaan kuitenkin tulosten perusteella antaa, edustaahan aineisto yhtä nuorten ihmisten heterogeenista ryhmää, joka koostuu niin taitavista kuin heikommistakin kirjoittajista. Toisaalta voidaan kysyä, kuinka paljon kirjoitusten tehtävänanto vaikuttaa siihen, millä tavalla affektiivisuutta esiintyy kirjoituksissa. Kaikki kirjoitukset ovat yhdestä tehtävänannosta syntyneitä tekstejä, mutta kirjoitusten tekstityypit vaihtelevat paljon. Tehtävänannon aihe todennäköisesti vaikuttaa siihen, millä tavalla oppilaiden on mahdollista ilmaista affektiivisuutta: jos tehtävänä olisi kirjoittaa runo, tekstit pyrkisivät vaikuttamaan tunteisiin ja ilmaisemaan tunteita eri tavoin. Tässä tutkimuksessa keskitytään kuitenkin yhden ja saman tehtävänannon tuotoksiin, ja koska tekstit ovat

keskenään hyvin erilaisia, on se mielestäni tarpeeksi kattava aineisto tämän työn rajauksen kannalta. Tekstien tehtävänannosta kerrotaan tarkemmin seuraavassa luvussa.

Usein onnistunut tarkoitushakuinen affektiivisen kielen käyttö vaatii hyvää kielivaistoa. Aineistoni informantit ovat nuoria teini-ikäisiä kirjoittajia ja heidän kielellinen kompetenssinsa on vielä kehitysvaiheessa. Näkemystäni puoltaa Opetushallituksen arviointi perusopetuksen yhdeksäsluokkalaisten viestintävalmiuksista vuodelta 2003 ja 2005, joissa tuli ilmi yläkouluikäisten nuorten osittain heikot kirjoitustaidot (ks. tarkemmin lukua 2. *Yläkoululaisten kehitysvaihe ja kirjoitustaidot*). Yli-Vakkuri (1986: 12) viittaa tässä yhteydessä normin rikkomisen tahattomuuteen, jolloin se saattaa hänen mukaansa johtua tietämättömyydestä, kuten puheyhteisöön kuulumattomuudesta. Säännöistä poikkeaminen kuuluu olennaisena osana inhimilliseen käyttäytymiseen. Kielellistä käyttäytymistä kuvaillaan siis kielellisen kanssakäymisen normien, kielenkäyttösääntöjen, avulla. Nämä säännöt voivat olla tiedostettuja tai tiedostamattomia, mistä riippuen ilmauksessa voi olla tahallista tai tahatonta affektiivisuutta.

Johdantoluku jatkuu tutkimusaineiston esittelyllä, ja johdannon viimeisessä luvussa pohjustan työn teemaa kertomalla yleisistä tunteisiin liittyvistä käsityksistä. Luvussa kaksi esittelen yläasteikäisten nuorten kehitykseen liittyviä tulkintoja, mikä pohjustaa nuorten kirjoitustaitojen tason käsitystä tämän tutkimuksen kannalta. Tutkimusaineistoksi valittujen tekstien luonnetta kuvaan kolmannessa luvussa, jossa selvitan yläkoulun tavoitteita nuorten kirjoittamista koskien. Kyseisessä luvussa tarkastelen aineiston tekstejä myös tekstilajien kannalta: millaisia koulussa kirjoitettavat tekstit ovat? Neljännessä luvussa keskityn työn kannalta olennaisiin semanttisiin suhteisiin. Kokoan eri affektiivisuuden käsitteitä ja selvennän affektiivisuuden käsitettä tämän työn kannalta. Viides luku sisältää tutkimusaineiston analyysin. Analyysiosio sisältää aineistosta esiin nostetut tulkinnat ja kuvaukset. Pyrin jaottelemaan affektiivisuuden ilmaisimet omiksi kokonaisuuksikseen ja kokoan keskeisimmät havainnot kunkin luvun loppuun. Päätösluvussa seitsemän kokoan työn keskeisimmät tulokset yhteen ja pohdin yläasteikäisten oppilaiden affektiivisiä ilmauksia yleisellä tasolla.

1.3. Tutkimusaineisto

Tutkimus on kvalitatiivinen ja poimin aineistosta semanttisesti antoisimmat piirteet ja aiheelle tarkoituksenmukaisimmat ilmiöt: tarkoituksena ei siis ole analysoida kaikkia aineiston tekstejä systemaattisesti. Olen kuitenkin käynyt aineiston läpi systemaattisesti löytääkseni kaikki tämän työn kannalta tärkeät yksityiskohdat. Aineisto on saatu yhdeltä Pohjois-Savon taajama-alueen yläasteelta. Aineiston informantit ovat siis yläkouluikäisiä 13-15-vuotiaita nuoria. Aineisto koostuu 35:sta äidinkielen ja kirjallisuuden tunnilla tuotetusta kirjoitelmasta eli kouluaineesta. Kirjoitelmat ovat pituudeltaan 0,5-8 sivua¹. Tekstit on kirjoitettu elo-syyskuussa vuonna 2005.

Äidinkielen ja kirjallisuuden opettaja, jonka oppilaat ovat kirjoitukset tuottaneet, ei ole tehnyt niihin minkäänlaisia (korjaus)merkintöjä, yhtä kirjoitusta lukuun ottamatta. Analysoin siis aineiston kirjoituksia sellaisina kuin oppilaat ovat ne alun perin kirjoittaneet enkä puutu millään tavalla niiden sisältämiin kielioppi- tai oikeinkirjoitusvirheisiin.

Kirjoitusten otsikot ovat (suluissa saman otsikon alaisen kirjoituksen määrä, mikäli niitä on enemmän kuin yksi): *Lemmikkini kertomaa*; *Mitä on olla ihminen?* (2); *Agentti Henna-Vaaran vyöhykkeellä*; *Kuun ihminen*; *Sydän ystäviä?*; *Meiju ja Vilja*; *Kivikauden kylässä* (6); *Eläinten oikeudet kunniaan* (3); *Eläinten elämää*; *Poika, joka ei osannut lukea*; *Hemmo, joka ei osannut lukea*; *Mies, joka ei osannut lukea*; *Mikä erottaa ihmisen eläimestä?* (6); *Ryöstöt*; *Salmiakkia*; *Koiran elämää*; *Apinoiden kehitys*; *Eläimet viestivät*; *Ihmisen evoluutio*; *Arvoitusdekkari, paronin tapaus*; *Päivä ilman kieltä* ja *Veskari kateissa* (kirjoitelmien otsikot numeroinnin mukaan lueteltuna, ks. liite 2). Kaikki edellä mainitut kirjoitukset ovat saman tehtävänannon tuloksia. Kirjoitustehtävien tarkoituksena on ollut saada aikaan joko kuvailevia ja pohtivia asiatekstejä tai mielikuvituksellisia fiktiotekstejä, ts. vaihtoehtoina olivat asiapitoinen tai luova ainekirjoitus. Kirjoitusten pohjustukseksi oppilaiden tuli tutustua ihmisen kehitykseen ja kielen kehitykseen, joista he lukivat käyttämistään oppikirjasta. Tehtävänä oli kirjoittaa viestinnästä, kielestä, kielen synnystä tai ihmisen historiasta. Oppi-

¹ Kirjoitelmien sivumäärät riippuvat muun muassa kirjoittajan käsialasta, rivivälistä ja kappalejaosta.

laille oli annettu joitakin otsikkovaihtoehtoja ja he saivat myös itse keksiä kirjoituksilleen sopivan otsikon.

Olen numeroinut jokaisen kirjoitelman siten, että saamani aineiston päälimmäisenä ollut kirjoitus on 1, toisena ollut 2 jne. Numerot eivät siis viittaa esimerkiksi kirjoitusten paremmuusjärjestykseen., vaan järjestys on sattumanvarainen. Numeroituja kirjoitelmia on siis yhteensä 35.

1.4. Mitä tunteet ovat?

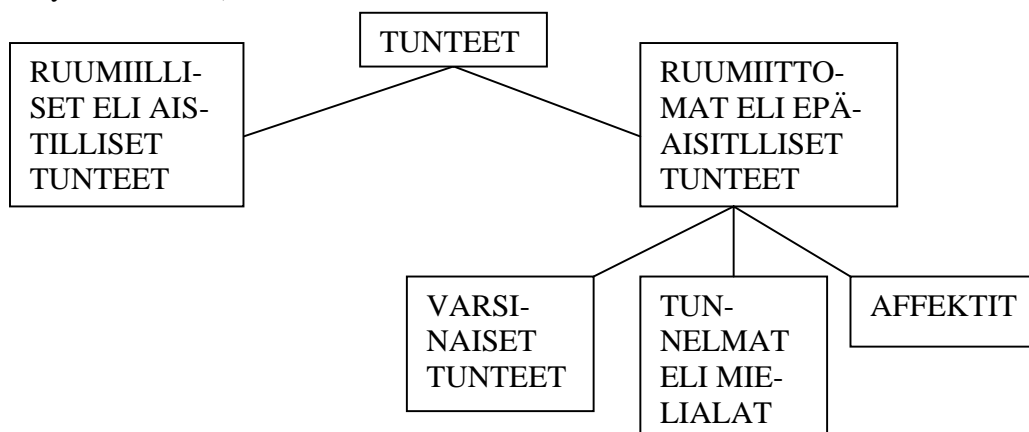
Emootiot käsitetään Nummenmaan (1995/2001: 360) mukaan kestoltaan lyhytaikaisiksi tunnereaktioiksi, joiden perusdimensio on positiivinen vs. negatiivinen. Tunteiden luokittelu ei ole selvärajaista, mutta esimerkiksi Izard ja Buechler (1980: 168) luettelevat ihmisten 10 perustunnetta seuraavasti: kiinnostus, ilo, hämmästyminen, suru, suuttumus, inho, pelko, häpeä, ylenkatse ja syyllisyys. Nummenmaa (1995/2001: 360) kirjoittaa perusemootioiden olevan hetkittäisiä mutta toistuessaan samoissa yhteyksissä ne muodostavat affektijärjestelmiä. Nummenmaan mukaan yleisen emootio-teorian lähtökohtana on, että tunteiden tehtävä on arvottaa ympäristöä ja herättää toimintavalmiuksia. Tällöin tunteet eivät ole vain ihmisen sisällä olevia tunnetiloja, vaan toiminnan suunnan etsimisessä ja ratkaisuiden toteuttamisessa keskeisiä seikkoja. Niiniluoto (1996a: 8) taas kirjoittaa, että nykykäsityksen mukaan tunteiden kirjavan perheen ei katsota muodostavan selkeästi rajattavaa luonnollista luokkaa vaan ne ovat korkeintaan perheyhtäläisiä.

Perustunteiden voidaan ajatella olevan universaaleja tai relatiivisia. Eri näkökulmat painottavat ihmisen perustunteiden olevan kautta maailman samat tai suhteellisia ja yksilökohtaisia. Siirinen (2001: 18) määrittelee universalistisen näkemyksen olevan toisistaan selkeästi erottuvia perustunteita, jotka ilmenevät tietyin välttämättömin fyysisin tavoin. Niitä voi tarkkailla ja mitata ulkopuolelta, ja ne ovat ensisijaisesti yksilöllisiä sisäisiä kokemuksia. Universalistit ajattelevat, että kulttuuri vaikuttaa tunteisiin vääristäen tai sekoittaen, kun taas relativistinen suuntaus mieltää, että kulttuuri hyvin pitkälle määrää tunteet ja niiden tuntemisen. Relativistit ajattelevat tunteiden olevan kulttuurisesti konstruoituja, aidosti erilaisia eri kulttuureissa. Sosiaa-

linen vuorovaikutus ja diskurssi muovaavat tunteita. Ne ovat osa kulttuurista merkitysjärjestelmää, jossa kielellä on keskeinen merkitys: sen avulla lapsille opetetaan tunteet ja niiden käyttö ja se säilöö kulttuurin tunnekäsitykset.

Sanan 'tunne' merkitys on moniulotteinen. Se voi merkitä esimerkiksi niin ruumiillista aistimusta (tuntoaisti), aistimusta elimistön sisäisestä tilasta (kivuntunne), henkistä tuntemusta (tunnetila), aavistusta tai tietoisuutta (omatunto) kuin lähellä tietämistä olevaa kognitiivista prosessiakin (tunnistaa). Muut tunteisiin liittyvät yleiset termit perustuvat siihen, että tunteet ovat ulkoisten tai sisäisten syiden aiheuttamia vaikutuksia ihmisen mielessä. Latinan verbin 'afficere' (vaikuttaa) mukaan tunteet ovat affekteja eli 'mielenkiihotuksia', 'mielenjärkytyksiä' tai 'mielenliikuttuksia'. Samaan ideaan palaa termi *emotio* (lat. 'emovere', liikuttaa, panna liikkeelle, siirtää). Klassisen käsityksen mukaan tunteet ovat siis ihmisiin kohdistuvia vaikutuksia, jotka liikuttavat ja ottavat valtaansa. Tällöin ne ovat sielunelämän passiivinen osa, vastaan kohtana teoille, joissa ihminen on tapahtumisen syy. (Niiniluoto 1996a: 6-7.)

Tunteiden luokittelu on niin ikään moninaista ja eri kriteerein tapahtuvaa. Niiniluoto (1996a: 7-8) esittelee jaottelun, jossa tunteet jaetaan ruumiillisiin ja ruumiittomiin tunteisiin (ks. kuva 1). Ruumiittomat eli epäaistilliset tunteet jakautuvat laadun, kestävyuden ja voiman suhteen varsinaisiin tunteisiin (toivo, pelko, häpeä, sääli, kateus, rakkaus, viha, sympatia, kauneuden elämys, hämmästyminen, varmuus, katumus, hartaus), tunnelmiin (iloisuus, alakuloisuus, surumielisyys) ja affekteihin (säikähdytys, suuttumus).

Kuva 1: Tunteiden jaottelu Niiniluodon (1996a: 7-8) mukaan.

Tunne ja järki erotetaan usein jyrkästi toisistaan ja ne nähdään polaarisisina ja keskenään ristiriidassa olevina. Niiniluoto (1996b: 109) luonnehtii järjen olevan rationalisteille hyvä. Tunteet taas ovat heille irrationaalisia ja ne on asetettava kontrolliin, etteivät ne hillittöminä affekteina valloita ihmistä kokonaan ja estä heidän järkipäistä toimintaansa. Emotivisteille sitä vastoin puhdas järki on vaarallista, kovaa ja kylmää, mutta etenkin myönteiset tunteet, kuten rakkaus, ovat jotakin inhimillistä, lämmintä ja turvallista.

Tuovila (2005) on tutkinut suomen tunnesanojen semantiikkaa ja suomalaisten tunteisiin liittyvää käsitejärjestelmää. Hän nimeää tutkimuksensa perusteella suomalaisten tärkeimmiksi tunteiksi vihan, ilon, rakkauden ja surun, joita voidaan luonnehtia myös suomalaisten perustunteiksi. Suomalaiset nuoret lisäävät pelon tärkeämpien tunneryhmien joukkoon, joka on siis heidän mielestään oleellisempi tunne kuin suru. Tuovilan tutkimus osoitti, että kielteiset tunteet ovat suomalaisille tärkeämpiä kuin myönteiset, sillä mm. sanaston tasolla tarkasteltuna negatiiviset tunteet käsitteistetään monisanaisemmin kuin positiiviset. Tutkimuksen naisten kognitiivisesti tärkeimmät sanat olivat ilo ja rakkaus, miehillä viha ja ilo. Nuorten miesten tunnesanoista yli 60 prosenttia viittasi kielteisiin tunteisiin. Suomalainen kielellistää keskimäärin 20 tunnetta, kun häntä pyydetään nimeämään tunteita aktiivisesti ja vapaaehtoisesti. Tyypilliset suomalaiset tunteet kognitiivisen tärkeyden perusteella ovat: viha, ilo, rakkaus, suru, pelko, onnellisuus, kateus, ahdistus, väsymys, masennus, tuska, ihastus, tyytyväisyys, inho, jännitys, pettymys, kaipaus, rauhallisuus, ikävä ja toivo. (Tuovila 2005: 140–148 ja Tuovila 2006: 17–25 .)

Negatiivisten tunteiden primaaria asemaa pohtii myös Siirainen (2001: 93), joka tulkitsee suuttumuksen olevan suomalaisen kulttuurin keskeinen tunne tai ainakin paljon puhuttu tunne. Negatiivinen tunnealue erotellaan tarkasti ja sen käsittelyä varten on enemmän verbejä. Paljon käytetyt suuttumusta ja harmistumista kielentävät verbit menettävät ilmaisuvoimaansa ja tilalle kaivataan taas tuoreita ilmauksia. Vanhatkin ilmaukset jäävät käyttöön, ja näin negatiivisia tunteita kielentävien verbien määrä kasvaa. Myös Syrjälän (2004: 111) pro gradu –työn tulokset osoittivat, että verbaalisessa, nominaalisessa ja lokaalisessa koodauksessa negatiivisten tunteiden

osuus oli positiivisia suurempi. Niin ikään Tarvaisen (2002: 91) laudaturtyössä tuli ilmi, että kärsimystä ja ahdistusta kuvaavaa sanastoa oli enemmän kuin ilon sanastoa ja se on myös tunnepitoisempaa, monipuolisempaa ja vivahteikkaampaa kuin ilon sanasto. Tarvainen kiteyttääkin, että inhimilliset välineet loppuvat, kun pitäisi kuvata hyvää.

2. YLÄKOULULAISTEN KEHITYSVAIHE JA KIRJOITUSTAI- DOT

Korkiakangas (1995/2001: 188) kirjoittaa sosiaalisten tilanteiden toimintastrategioiden valintojen edellyttävän monenlaisia sosiokognitiivisia taitoja, kykyjä tehdä havaintoja omista ja toisten tunteista, aikomuksia ja ajatuksia sekä arvioida oman ja toisten käyttäytymisen seurauksia. Toisten käyttäytymisen ymmärtämiseen ja selittämiseen sekä kommunikointiin tarvitaan monenlaisia arkipäivän psykologisia käsityksiä mielestä ja persoonallisuudesta. Havainnot, päätelmät ja oletukset ovat yksilöllisiä sosiaalisen maailman jäsenyyksiä, jotka kuitenkin perustuvat kulttuurin ja yhteisön käsityksiin.

Nuoruusvaiheen kehitykseen kuuluu fysiologisten muutosten lisäksi nuoruuden identiteetin muuttumista aikuisen identiteetiksi. Ruoppila (1995/2001: 163) kirjoittaa Eriksoniin (1968)² viitaten ihmiselämän keskeisistä teemoista: identiteetin etsimisestä, itsensä ja sosiaalisen yhteisön ymmärtämisestä. Nuoruuden identiteetikriisi on yhteydessä vanhemmista irrottautumiseen ja itsenäistymiseen. Nuori ryhtyy kyseenalaistamaan asioita, joita hän on aiemmin pitänyt itsestäänselvyyksinä tai joihin hän on luottanut. Hän erittelee ja jäsentää lapsuudenaikaisia samastuksiaan uudelleen sekä ymmärtää, että yksilöllillä on yhteisössä moninaisia ristiriitaisiakin rooleja.

Nurmi (1995/2001: 261) toteaa, että monet psykologiset tekijät biologisen kehityksen ja fyysisen kasvun lisäksi luovat pohjaa nuoren kehitykselle. Oman itsensä kuvaamisen tavat muuttuvat, kun nuoren ajattelu kehittyy abstraktimmiksi. Minäkäsityksen keskeiset dimensiot muuttuvat konkreettisista fyysisistä ja toimintaan liittyvistä kuvauksista abstraktimmiksi piirrekuvauksiksi. Sosiaalisen ajattelun kehitys lisää ikätovereiden palautteen merkitystä nuorten ajattelussa. Toisaalta uusia normatiivisia odotuksia kohdistuu nuoreen ja ne motivoivat uudenlaista ajattelua ja toimintaa.

Oppilas käyttää kirjoitusprosessissaan hyväkseen tietoa ja taitoa useista eri lähteistä. Lehtelä (2001: 13–15) kuvaa oppilaan tiedon rakentumista. Oleellinen osa

² Erikson, E. H. 1968: *Identity: Youth and crisis*. Norton, New York; Erikson, E. H. 1982: *The life cycle completed: A review*. Norton, New York.

tätä toimintaa on metakognitiivinen tieto³, joka muodostuu muun muassa ”asioista tietämisestä”, ymmärtämisestä, miten asiat tehdään sekä yksilön tietämisestä ”miksi” ja ”miten”. Oppilas soveltaa ja hyödyntää käsitteellisen ja metakognitiivisen tiedon aluetta tietyissä tehtävissä ja tilanteissa, jolloin tieto aktivoituu ja sitä käytetään. Käsitteellinen ja metakognitiivinen tieto vaikuttavat oppilaan tulkintaan ja muodostuvaan representaatioon (tekstiin). Oppilas käyttää hänellä olevaa eksplisiittistä tietoa ja tiedostamatonta tietoa, jota hän hyödyntää ajattelun kohteeseen alitajunnasta. Lehtelä (2001: 15) kirjoittaa Alexanderiin ym. (1991)⁴ viitaten Oppilaan ajatteluun liittyy myös sosiokulttuurista tietoa, jonka kautta hän tarkastelee ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Tämä tieto koostuu asenteista ja uskomuksista, joita oppilaalla on ympäröivästä maailmasta sen jäsenenä. Sosiokulttuurinen tieto vaikuttaa hänen henkilökohtaiseen tulkintaansa. Tämän tutkimuksen näkökulmasta voidaan ajatella, että aineiston teksteihin ovat vaikuttaneet ne tuottaneiden oppilaiden aikaisemmat kokemukset ja ajatukset, kirjoittajan ominaisuudet, ympäristö sekä tehtävälle ja itselle asetetut tavoitteet.

Yläkouluikäisten nuorten kirjoitustaidot ovat keskenään hyvin erilaisia. Eroja on nähtävissä sekä yksilötasolla että tyttöjen ja poikien välillä. Opetushallitus arvioi huhtikuussa 2005 äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistuloksia perusopetuksen 9. vuosiluokalla 133 suomenkielisessä otoskoulussa, jotka edustivat kattavasti eri läänestä, EU-tavoitealueita ja kuntaryhmiä. Kokeeseen osallistui 5 932 oppilasta, poikia oli 2 999 ja tyttöjä 2 933. Arvioinnissa oli mukana 11 % oppilasikäluokasta, keskimäärin 45 kustakin otoskoulusta.

Tulosten mukaan alueelliset erot ovat pieniä ja oppilaat hallitsevat lukemista ja tekstin vastaanottamisen taitoja edelleen suhteellisen hyvin. Sen sijaan kirjoittamisen, kielentuntemuksen ja oppiaineen peruskäsitteiden hallinnassa samoin kuin oppilasarvioinnissa tuli esille ongelmia. (*Ei taito taakkana ole* 2006.)

Äidinkielen ja kirjallisuuden hallinnan yleistaso oli tytöillä keskimäärin tyydyttävä, pojilla kohtalainen. Hyviin, kiitettäviin tai erinomaisiin tuloksiin pääsi 35 %

³ Metakognitiivinen tieto muodostuu siis Lehtelän (2001, 13) mukaan deklaraatiivisesta, proseduraalisesta ja konditionaalisesta tiedosta.

⁴ Alexander, P.A., Schallert, D.L. & Hare, V.C. 1991: *Coming to Terms. How Researchers in Learning and Literacy Talk About Knowledge*. *Review of Educational Research* 61 (3), 325.

oppilaista. Kokeessa heikommin menestyneillä oli ongelmia ennen muuta kirjoitus-tehtävissä sekä sanaston, kielen ja peruskäsitteiden hallinnassa. Kirjoitustaidoissa tyt-töjen osaaminen oli keskimäärin hyvää ja tyydyttävää tasoa, poikien kohtalaista tai välttävää. Koulujen erot tulivat näkyviin kirjoitustaitojen tason suurena vaihteluna samaan tapaan kuin aikaisemmissa arvioinneissa. (*Ei taito taakkana ole 2006.*)

Kielen, sanaston ja peruskäsitteiden tuntemus oli kaikissa oppilasryhmissä selvästi lukemisen ja kirjallisuuden tasoa matalampaa. Oppilaiden käytössä ei usein-kaan ollut riittävästi peruskäsitteitä, joita oppiaineen hyvä hallinta edellyttäisi. Joka neljännessä koulussa oppilaiden kielen, sanaston ja peruskäsitteiden tuntemus jäi kes-kimäärin välttävälle tasolle. (*Ei taito taakkana ole 2006.*)

Tulokset ovat samansuuntaiset kuin aiemmin järjestetyissä äidinkielen op-pimistulosten arvioinneissa: oppilaat hallitsevat lukemista ja tekstin vastaanottamisen taitoja keskimäärin paremmin kuin kirjoittamista tai kielentuntemusta ja oppiaineen peruskäsitteitä. Myös aikaisempien arviointien tuloksissa on kiinnitetty huomiota juu-ri oppilaiden kirjoitustaitoihin, kielen ja tekstien peruskäsitteiden tuntemukseen, tyttö-jen ja poikien tulosten ja asenteiden suuriin eroihin sekä oppiaineen oppilasarvioinnin ongelmiin. (*Ei taito taakkana ole 2006.*)

Opetushallitus teetti vastaavan arvion myös vuonna 2003. Tällöin havaittiin, että valtaosa oppilaista osasi esittää mielipiteensä kirjoittamalla, mutta noin neljäsosa oppilaista ei osannut perustella sanottavaansa. Tyttöjen kirjoitustaito arvioitiin keski-määrin hyväksi, poikien kohtalaiseksi. Lähes kolmasosa tytöistä kirjoitti kiitettävän tai erinomaisen tekstin, samaan ylsi pojista joka kymmenes. Pojista liki kolmasosa suoriutui heikosti, tytöistä joka kymmenes. Tekstien oikeakielisyys oli tasoltaan heik-koa. (Opetushallituksen arviointi perusopetuksen yhdeksäsluokkalaisten viestintäval-miuksista 2003.)

Voidaan myös ajatella, että poikien huonoon pärjäämiseen vertailututkimuk-sissa vaikuttaa heidän motivaationsa ja asenteensa kirjoittamista kohtaan. Lappalaisen (2004: 47–49) mukaan 9. luokkalaiset tytöt ja pojat ovat eri mieltä äidinkieli ja kirjal-lisuus –oppiaineen kiinnostavuudesta ja hyödyllisyydestä. Arvio on Opetushallituksen vuonna 2003 teettämä tutkimus, jossa tiedot on kerätty ositetulla otannalla 101 suo-menkielisestä peruskoulusta. Tyttöjen asenteet äidinkieltä kohtaan ovat huomattavasti

myönteisempiä kuin poikien. Asenteet tulevat esiin sekä aineesta pitämisen että sen hyödyn ymmärtämisen kohdalla. Arviossa tuli esiin, että pojat eivät pidä äidinkieltä ja kirjallisuutta hyödyllisenä oppiaineena arkielämän, jatko-opintojen ja työelämän kannalta samaan tapaan kuin he pitävät matematiikkaa. Itseluottamuksen osalta tytöt rohkaistuvat äidinkielen opinnoissa, pojat matematiikan alalla. (Lappalainen 2004: 50.)

Tutkimuksen aineiston kirjoittajien erot ovat niin ikään suuret. En jaottele aineistoa kirjoittajien sukupuolen mukaan, sillä näitä tietoja ei ollut aineiston vastaanottaessani saatavilla. Erot kirjoittajien välillä tulevat kuitenkin esiin. Suuria eroja on muun muassa kielitiedon hallinnassa, oikeinkirjoituksessa, kirjoitetun kielen konventioissa, tekstilajin konventioiden tuntemisessa sekä juuri kirjoitusten pituuksissa, joista voi päätellä toisten oppilaiden olevan motivoituneempia oppitunneilla tapahtuvaan kirjoittamiseen kuin toisten.

Yläkoululaisen tuottamia tekstejä voidaan arvioida myös tasokuvauksina, jolloin yksilölliset erot peilautuvat ikäryhmältä odotettavaan tasoon (ks. tarkemmin lukua 3.2. Tekstit yläkoulussa). Yleisesti ottaen äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa on perinteisesti Luukan (2004a: 10) mukaan lähtökohtana kirjoittamisen taidon yksilöllisyys ja kirjoittaminen yksilön pysyvänä ominaisuutena. Taitava kirjoittaja osaa kirjoittaa hyvin kenelle tahansa, missä tahansa ja mistä aiheesta tahansa. Hyvä kirjoittaja osaa käyttää moitteetonta yleiskieltä ja jäsentää tekstinsä sujuvasti. Kirjoittamistaidon kehitys näkyy perinteisissä kouluaineissa Luukan mukaan erityisesti kieliasun hallinnan vakiintumisena, kompleksisten kieliopillisten rakenteiden hallintana, virkerakenteiden monipuolistumisena ja koheesiokeinojen hallintana. Luova kirjoittaminen korostaa yksilöllistä itseilmaisua, jolloin tavoitteena on auttaa oppilasta löytämään oma persoonallinen tapansa kirjoittaa.

Toisaalta, kuten Luukka (2004b: 113) toteaa sosiokonstruktiivisen suuntauksen tekstilajipainotteisen opetuksen mukaisesti, kirjoittaminen ei ole pysyvä ja yksilöllinen itsensä ilmaisemisen taito. Sitä vastoin se on tapa osallistua yhteisöjen toimintaan, tapa tehdä tekoja kielen avulla. Kirjoittamisen taito ei ole yksi yleinen taito, joka kerran opittuna voitaisiin siirtää tilanteesta ja tekstistä toiseen. Kirjoittamisen taidossa on siis kyse erilaisten tekstilajien hallinnasta ja ymmärryksestä.

Murtorinteen (2005: 277) prosessikirjoittamista koskeva tutkimus osoittaa, että siihen osallistuneilla 9.-luokkalaisilla oli kapea-alainen käsitys kielestä ja sen tasoista. Oppilaat eivät kyenneet näkemään kieltä kokonaisuutena, johon kuuluvat kiel-pintaseikat sekä tekstin sisältö ja merkitykset. He eivät myöskään tiedostaneet kiel-toiminnallisia funktioita eli mitä kielellä saadaan aikaan, kenelle teksti on suunnattu ja miksi. Opetushallituksen vuonna 2003 teettämässä arvioissa kirjoitustehtävän osiossa tuli ilmi, että 9. luokkalaiset kirjoittajat eivät ole ilmeisesti harjaantuneet muun tyyppisten kuin kertovien tekstien parissa työskentelyyn (Lappalainen 2004: 7). Näkyville tuli tuolloin niin ikään peruskoulun päättävien oppilaiden puutteet pohti-vassa erittelyssä, tekstien jäsentelyssä, lauserakenteissa ja oikeinkirjoituksessa. Ha-vainnoissa on koulukohtaisia eroja.

3. TUTKIMUKSEN AINEISTO TEKSTINÄ

Jokaisella tekstillä on oma viestinnällinen tehtävänsä ja omat konventionsa, joiden mukaan se on tunnistettavissa tietynlaiseksi tekstiksi. Tekstilajit ovat kieli- ja kulttuurikohtaisia. Tekstityypit taas voidaan jaotella universaaleiksi kategorioiksi. Näitä ovat esimerkiksi kertovat, kuvailevat, argumentoivat, ekspositoriset ja instruktiiviset tekstityypit. (Kalliokoski 1996: 27–28.)

Luukka (2004a: 9) mainitsee, että kirjoittamisen opetuksella on aina ollut merkittävä osa äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineessa. Niin sanottu perinteinen kirjoittamisen opetus perustuu yksilöllisten kirjoittamistaitojen harjaantumiseen. Opetuksen ja kirjoitelmien arvioinnin päähuomio on tekstin kieliasu ja sisältö. Tehtävät ohjaavat Luukan mukaan erityyppisten tekstien tuottamiseen, mutta kouluaineen tekstilaji on kouluaine. Tämän tyyppistä tekstiä ei siis koulun ulkopuolella ja koulun päättymisen jälkeen juurikaan kirjoiteta.

Tutkimusaineiston tekstit noudattavat pääosin tällaista perinteisen kouluaineen mallia, eikä niiden työstämisessä ole noudatettu prosessikirjoittamisen luonteelle ominaista vaiheittaista työstämistä, vaan ne on kirjoitettu koulussa äidinkielen ja kirjallisuuden tunneilla kerralla valmiiksi. Luukka (2004a: 12) toteaa, että luovan kirjoittamisen tuotoksistaakaan puhuttaessa kouluaineilla on melko vähän käyttökohteita yhteiskunnassamme, lukuun ottamatta tulevia kirjailijoita tai muita sisällöntuottajia. Tekstilajeista ei siis varsinaisesti löydy mallia aineiston kirjoitelmille, mutta muuttamalla niistä voisi ajatella sopivan esimerkiksi pienoisnovelliksi tai kolumniksi. Valtaosassa aineistoa kirjoittamisen kulku on ollut, kuten Luukka (2004a:11) kuvaa, että tehtävänanto joko otetaan esimerkiksi käytettävissä olevasta oppikirjasta tai opettaja keksii ne, korjaa valmiit tuokset, arvioi tekstit ja antaa niistä palautetta. Kirjoittamistyön oppilaat tekevät yksin.

Koulussa kirjoitettava teksti muodostaa siis oman genrensä. Murtorinne (2005: 32) kirjoittaa, että koulun teksti voidaan sijoittaa esimerkiksi institutionaaliseen kontekstiinsa tai genresysteemin osaksi. Teksti on yksi kirjallinen luokkadijakurssi, jonka oppilaat tuottavat ja opettaja arvioi. Usein opettaja jääkin tekstin aino-

aksi lukijaksi. Viime aikoina on kuitenkin ryhdytty Murtorinteen mukaan kirjoittamaan myös todellisia tekstejä.

Lappalaisen (2004: 37) kyselyn mukaan 9. luokkalaiset oppilaat ovat tottuneet äidinkielen ja kirjallisuuden tunneilla etupäässä kertomusten ja tarinoiden, novellien, kuvausten tai muiden kaunokirjallisten tekstien laadintaan. Oppilaat itse hahmottavat koulussa kirjoitettavat tekstit kolmeksi erityyppiseksi pääulottuvuudeksi:

- 1) Tekstipohjaista ja asiakirjoittamista ovat muun muassa asia-artikkelin, raportin tai tutkielman kirjoittaminen, kantaa ottavien tai pohdiskelevien tekstien laatiminen, tiivistelmien, koevastausten ja muistiinpanotekniikan harjoittelu, kirja-, näytelmä- tai elokuva-arviointien kirjoittaminen sekä puheiden tai esitelmien tekstien laadinta.
- 2) Luovaan fiktiiviseen kirjoittamiseen kuuluvat kertomukset ja tarinat, sadut ja pakinat sekä novellin, kuvauksen tai muun kaunokirjallisen tekstin laatiminen.
- 3) Vuorovaikutteista tekstin laatimista edustavat videon, kuunnelman, elokuvan tai näytelmän käsikirjoituksen tuottaminen, haastattelun tai muiden juttujen laatiminen koulu- tai paikallislehteen, hakemusten tai kokouspöytäkirjan laadinnan harjoittelu sekä osallistuminen verkossa käytävään opiskelukeskusteluun. (Lappalainen 2004: 43.)

Eniten Lappalaisen (2004: 44) selvityksen mukaan äidinkielen ja kirjallisuuden opintojen yhteydessä peruskoulun yläluokilla laaditaan kertomuksia ja tarinoita, novelleja, kuvauksia ja muita kaunokirjallisia tekstejä. Jonkin verran tuotetaan myös kirja-, näytelmä- ja elokuva-arvioita. Luovilla kirjoituksilla on kuitenkin vakiintunut ja suuri osuus yläluokilla kirjoitettavista teksteistä. Tämän tutkimuksen aineiston tekstit edustavat niin ikään edellä mainittua kahta ensimmäistä luokkaa: tekstipohjaista ja asiakirjoittamista sekä luovaa fiktiivistä kirjoittamista.

3.1. Teksti ja konteksti

Ihminen tekee tekstistä päätelmiä sen tiedon varassa, jota hänellä on maailmasta ja esillä olevasta kontekstista. Tekstintutkija, kuten kuka muukin tahansa lukija, tekee omia tulkintojaan tekstistä. Hän myös odottaa tekstiltä tiettyjä konventioita ja tyyliä, jotka ovat peilattavissa muihin saman genren ominaisuuksiin. Teksti antaa lukijalle vihjeen siitä, miten teksti on ymmärrettävä. Tulkinta muodostuu sen viitekehyksen avulla, jonka mukaan vastaanottaja osaa suhtautua lukemaansa oikein. Mäntynen (2003: 28) painottaakin, että tekstintutkija ei voi väittää oman tulkintansa olevan oikea tai väistämätön, ainakaan ilman analyysin tuomaa tukea sanoilleen. On siis oleellista selittää ja eritellä niitä konteksteja ja tulkintakehyksiä, joiden varassa tekstejä tulkitaan ja analysoidaan.

Mäntynen (2003: 29) nimeää kolme ulottuvuutta, joita vasten tämänkin tutkimuksen aineistoa voi tarkastella. Intertekstuaalinen konteksti vaikuttaa siihen, mitä esimerkiksi tekstin konventioilta odotetaan saman tekstilajin teksteihin verrattuna. Koulukirjoitelmat on tulkittavissa toisiinsa nähden, mutta myös yleinen tieto ja käsitys kouluaineiden ominaisuuksista ja konventioista vaikuttaa muodostuvaan käsitykseen. Kulttuurinen ja sosiaalinen konteksti kertoo siitä yhteiskunnallisesta ja institutionaalisesta kehyksestä, jossa tekstit tuotetaan. Tutkimuksen aineisto koostuu yläkouluissa kirjoitettavista teksteistä, joita tuottavat suomalaiset nuoret (tarkemmin edellisessä ja seuraavassa luvussa aineiston tekstilajista). Koulutekstejä tuotetaan oppilaiden kielellisten perustaitojen kartuttamiseksi ja kehittymiseksi. (POPS). Tilanteinen konteksti viittaa osapuolien rooleihin, puheenaiheeseen ja kielelliseen muotoon.

Varis (1998: 27) luettelee eri tilannesidonnaisia muuttujia, joita voidaan tarkkailla tekstissä, kun konteksti otetaan huomioon tekstin merkitysanalyysissä. Näitä ovat puhujien rooli ja status, kommunikaation aika ja paikka, puhetilanteen muodollisuusaste, viestintäkanavan ominaislaatu, puhetilanteesta johtuvat sopivuusehdot (esim. tyylin valinta) ja kommunikaatiotilanteen sosiaalista suhteista johtuvat sopivuusehdot tai käyttäytymissäännöt. Ilmauksen täysi ymmärtäminen vaatii siis aina joidenkin kontekstikykentöjen huomioimista.

Aineistoni analyysissä ja tulkinassa kontekstuaaliset tilannefaktorit määrittävät, miten lausumat on tulkittava. Lausuma *Vuonna 2006 englantilainen tutkimusryhmä löysi keskeltä Etelä-Afrikan viidakkoa jotain ennennäkemätöntä: kehittynyt apinasivilisaatio* (25) on totuusarvoltaan epätosi, jos kirjoittaja on nuori yläkoululainen ja viestintäkanava on äidinkielen ja kirjallisuuden oppitunnilla tuotettu ainekirjoitus. Totuusarvoltaan tosi lausuma voi olla silloin, kun kirjoittaja on toimittaja, jonka tuottama teksti on julkaistu sanomalehdessä.

Jokainen kielellinen valinta riippuu kirjoittajan näkökulmasta, jonka taustalla on uskomusten ja arvojen muodostama kokonaisuus eli ideologia. Saman asian ja samoista kokemuksista voi kertoa lukemattomilla eri tavoilla, mutta nämä vaihtoehdot eivät koskaan ole toistensa synonyymeja tai täydellisiä parafraseja. Kielenkäyttö ei ole vain informaation välittämistä vaan jokainen ilmaus kertoo myös kirjoittajansa tunteista ja suhtautumisesta puheena olevaan asiaan tai toisiin ihmisiin. Kuten puhe, kirjoituskin on aina jollekulle suunnattua toimintaa. (Kalliokoski 1996: 8.)

3.2. Tekstit yläkoulussa

Opetushallituksen Internet-sivuilla kerrotaan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista (=POPS) vuodelta 2004.

Äidinkieli ja kirjallisuus on tieto-, taito- ja taideaine, joka saa sisältöaineiksensa kieli- ja kirjallisuustieteestä sekä viestintätieteistä. Oppiaineen pohjalla on laaja tekstikäsitys: tekstit ovat puhuttuja ja kirjoitettuja, kuvitteellisia ja asiatekstejä, sanallisia, kuvallisia, äänellisiä ja graafisia sekä näiden tekstityyppien yhdistelmiä. --- Vuosiluokilla 6-9 äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen ydintehtävä on laajentaa oppilaan tekstitaitoja lähipiirissä tarvittavista taidoista kohti yleiskielen ja oppilaalle uusien tekstilajien vaatimuksia. Pyrkimys on, että oppilas tulee entistä tietoisemmaksi tavoitteistaan ja itsestään kielenkäyttäjänä. (POPS, 46.)

Vuosiluokilla 6-9 ja yläkoulussa pyrkimyksenä on, että oppilas oppii tuottamaan ja hyödyntämään erilaisia tekstejä. Oppilaan tulisi kehittyä monipuoliseksi ja omaääniseksi tekstien tekijäksi, joka osaa hyödyntää oppimaansa kielitaitoa puhe-

saan ja kirjoittaessaan. Hän rohkaistuu tuomaan esille ja perustelemaan näkemyksiään sekä kommentoimaan rakentavasti muiden ajatuksia, tottuu suunnittelemaan viestintäänsä ja etenemään tavoitteellisesti puhe- ja kirjoitustehtävissään sekä oppii ottamaan huomioon tilanteen, viestintävälineen ja vastaanottajan teksteissään. (POPS: 53.)

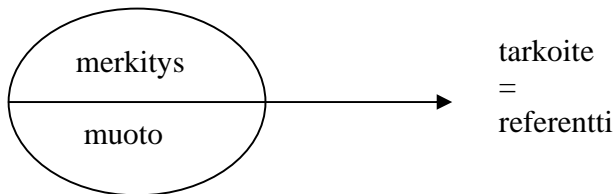
Opetuksessa tekstinymmärtämisen keskeisenä sisältönä ovat selostavat, kuvailevat, ohjaavat, kertovat, pohtivat ja kantaa ottavat tekstityypit asia- ja kaunokirjallisissa teksteissä. Opetuksessa tarkastellaan kulttuurin keskeisiä tekstilajeja ja tekstien rakenteellisia ja merkityksellisiä kokonaisuuksia. Tunneilla harjoitellaan tekstin sisällön tiivistämistä, mielipideainesten, tekijän tavoitteiden ja keinojen tunnistamista, erittelyä ja arviointia vaikuttavuuden kannalta sekä tekstien vertaamista eri näkökulmista. Sisältönä on myös puheeseen, kirjoitukseen ja kuviin kätkeytyneiden näkemysten, arvojen ja asenteiden etsiminen ja arviointi. (POPS: 54.)

Tämän työn kannalta tärkeä tarkastelun kohde tiivistyy opetussuunnitelman kohdassa, jossa kerrotaan, että yläasteella tavoitteeksi on asetettu oppilaan taito tuottaa tekstejä ja hyödyntää niitä eri tarkoituksiin ja kehittyä niin, että hän pystyy laatimaan suullisia ja kirjoitettuja tekstejä eri tarkoituksiin (esimerkiksi kuvauksia, kertomuksia, määritelmiä, tiivistelmiä, selostuksia, kirjeitä, hakemuksia, yleisönosastokirjoituksia ja muita kantaa ottavia ja pohtivia tekstejä). Oppilas osaa hyödyntää kielitaitoaan tekstien tuottamisessa ja tehdä tyylillisiä, sanastollisia ja rakenteellisia valintoja. (POPS: 56–57.)

4. AFFEKTIIVISUUDEN TAUSTOITUS JA YMPÄRISTÖ

4.1. Merkitys

Merkitys voidaan katsoa olevan viittaussuhde merkin ja olion välillä, ja viittaussuhdetta toteutetaan kielellisellä ilmauksella. Olio, johon ilmauksella viitataan, on tarkoite eli referentti. (KK 1994: 60.) Ihmiset mieltävät sanojen ja ilmausten merkitykset eri tavoin eli merkin ja tarkoitteen suhde ei ole absoluuttinen. Merkityksellä on jokin muoto, jolla se ilmaistaan.

Sivumerkityksestä käytetään myös nimeä assosiatiivinen merkitys. Leech (1981: 9-23) listaa mahdollisia sivumerkityksiä seuraavasti: konnotatiivinen merkitys, stilistinen merkitys, affektiivinen merkitys, refleктоiva merkitys ja kollokatiivinen merkitys. Tämän työn kannalta huomionarvoisia ovat stilistinen ja affektiivinen merkitys. Stilistiseen merkitykseen sisältyy tyyliin liittyvät sävyt, ja käyttöyhteys määrittää tulkinnan. Kielenkäyttäjän siis implikoi kielellisillä valinnoillaan tavoittelemansa tyyliä. Affektiiviseen merkitykseen kytkeytyy erilaisia tunnesävyjä, jotka ilmaisevat kielenkäyttäjän asenteita ja tunteita. Sama ilmaus saattaa kuitenkin herättää kielenkäyttäjissä erilaisia ja vastakohtaisiakin tunteita.

Toisessa Leechin (1975: 10) tekemässä jaottelussa hän jakaa merkityksen seitsemään eri osaan, edellä luetelluista puuttuvat siis konseptuaalinen ja temaattinen merkitys. Keskeisimpänä merkitystyyppinä Leech pitää konseptuaalista eli denotatiivista merkitystä, joka on merkityksen ydin. Affektiivista merkitystä Leech (1975: 18) pitää eräänlaisena loisloukkana. Kielen on mahdollista paljastaa puhujan tai kirjoittajan henkilökohtaisia tunteita, ja esille tulevat tunteet tai asenteet voivat liittyä vas-

taanottajaan tai käsiteltävään asiaan. Affektiivisuuden määrittelyä loisloukaksi Leech perustelee sillä, että tunteita ilmaistaan toisen (konseptuaalisen, konnotatiivisen tai stilistisen) merkityskategorian välityksellä. Kaikki muut paitsi temaattinen merkitys ovat Leechin (1975: 20–22) mukaan assosiativisia. Ne ovat luonteeltaan avoimia ja epämääräisiä.

Sanan tai ilmauksen merkitys ei aina ole täsmällinen ja kirjaimellinen. Esimerkiksi sanan *tiimalasi* merkitys on täsmällisempi kuin sanan *viha*. Täsmällinen määrittely on sitä vaikeampaa, mitä abstraktimmasta sanasta on kyse. Karlsson (2002: 203) kirjoittaa, että konventionaalisuuden ja järjestelmällisyyden periaatteisiin kuuluu hankalimpien ja abstraktimpien sanojen kohdalla jonkinasteinen invarianssi, muuttumattomuus. Ihmisten *viha*-sanan yhdenmukainen käyttäminen osoittaa, että sanalla on perusmerkitys eli kirjaimellinen merkitys (käytetään myös termiä järjestelmämerkitys, ks. Karlsson 2002). Melkein kaikki merkitykset ovat kuitenkin hämäräraajaisia (Karlsson 2002: 203).

4.2. Affektiivisuuden määrittelyjä

Kuten jo edellä totesin, affektiivisuutta ei voi määrittellä eksplisiittisesti ja affektiivisen viestin tulkintaan vaikuttaa ilmauksen vastaanottaja, ja näin ollen yksiselitteistä analyysia aineiston perusteella ei voi tehdä. Tämän lisäksi tulee ottaa huomioon, että affektiivisuutta ilmenee kahdella eri tasolla: on olemassa ilmauksen kirjaimellinen merkitys ja lisämerkitys, joka on kontekstisidonnainen.

”Itse affektiivinen merkitys liittyy puhujan tunteiden ja asenteiden ilmaisemiseen. Asenteet voivat koskea sekä puheenaihetta että vastaanottajaa. Affektiivisia merkityksiä voidaan ilmaista eksplisiittisesti denotatiivisten perusmerkitysten avulla (*Sinä roisto!*) sekä implisiittisesti nonverbaalisten keinojen avulla, kohteliaisuustason valinnalla ---, interjektioilla, kiroilulla ja niin edelleen.” (Varis 1998: 23.)

On siis selvää, että tunteet – tai niiden puuttuminen, kuten Kalliokoski (1996: 10) kirjoittaa – ilmenee kaikissa ihmisen kielellisissä valinnoissa: prosodisissa piirteissä,

kieliopillisia kategorioita ilmaisevissa muodoissa, morfeemeissa, lauseen rakentumisessa ja sanavalinnoissa.

Affektiivisuuden termin määrittely hahmottuu eri yhteyksissäkin eri tavoin. Lyons (1977: 50) esittelee kolme enemmän tai vähemmän merkittävää kielen tehtävää: deskriptiivinen, sosiaalinen ja ekspressiivinen, joista viimeksi mainittu merkitsee affektiivisuutta. Hän jatkaa, että monet tutkijat yhdistävät sosiaalisen ja ekspressiivisen kielen tehtävän yhdeksi termiksi. Näitä termejä ovat esimerkiksi 'emotiivinen tai tunteellinen (emotive)', 'asenteellinen (attitudinal)', 'interpersoonainen tai vuorovaikutuksellinen (interpersonal)', 'ekspressiivinen tai tunteikas, ilmeikäs (expressive)'. Ekspressiivisen merkityksen Lyons (1977: 51) määrittelee Brownia (1958)⁵ mukailleen sellaiseksi merkityksen aspektiksi, joka vaihtelee puhujan luonteenpiirteiden ja ominaisuuksien mukaan. Sosiaalisen merkityksen Lyons kuvailee aspektiksi, joka palvelee sosiaalisten suhteiden perustamista ja ylläpitämistä. Näiden näkökulmien avulla on selvää hahmottaa sosiaalisen ja ekspressiivisen aspektin yhdistyminen.⁶

On olemassa monenlaisia näkökulmia affektiivisten kielellisten valintojen selittämiseen. Affektiivisuuden ilmaiseminen syntyy Kalliokosken (1996: 13–14) mukaan – ei ainoastaan yksilön henkilökohtaisista kokemuksista – vaan myös kuhunkin kulttuuriin kuuluvan kielenkäytön mallien ja kategorioiden avulla. Toisaalta kielellisten valintojen taustalla on mahdollista nähdä puhujan ideologia, joka on sosio-kulttuuristen arvojen ja uskomusten järjestelmä.

Kuten jo edellä mainitsin, tässä tutkimuksessa affektiivisuuden käsite sisältää tunnepitoisten ja tunteita herättävien kielenilmausten lisäksi myös tulkinnanvaraiset ilmaukset, jotka vastaanottaja mieltää tunteikkaiksi tai jollain tavalla tunnetta sisältäviksi. Lisäksi huomionarvoista on, että osa esittelemistäni lähteiden kirjoittajista (kuten esimerkiksi Mikone [2002]) ei varsinaisesti puhu affektiivisuudesta. Tässä tutkimuksessa useita tunnusmerkkisiä kielen aineksia käsitellään affektiivisuuden näkökulmasta, joka siis toimii kattoterminä kaikille kokoamilleni käsitteille ja määritelmille.

⁵ Brown, Roger 1958: *Words and Things*. Glencoe, Ill.: Free Press, New York. s. 307.

⁶ Karlsson (2002: 236) tarkoittaa sosiaalisella merkityksellä sitä, että puhujan ääni, ääntämisen aksentti, sanavalinnat ja syntaktiset rakenteet voivat antaa informaatiota puhujan taustasta, kuten kotipaikasta, koulutuksesta tai sosioekonomisesta ryhmästä.

Esittelen seuraavaksi alustavien esimerkkien saamiseksi aineistossa esiintyviä affektiivisuuden analyysijä perusteluineen. Varsinainen ja kattavampi analyysiosio alkaa seuraavassa luvussa, mutta tässä vaiheessa olen kuvannut kahdesta esimerkistä, millaisia eri tavoin toteutuvia affektiivisuuden ilmentymiä aineistossa on.

Affektiivisessa kieliopissa kielen rakennesääntöjä (normaalikieliopin normeja) rikotaan ja tähän poikkeavaan käyttöön liittyy jokin vihjemerkitys. Rakennesääntöjen rikkominen näkyy kielessä, kun ilmauksilla tuodaan esiin mm. puhujan asennetta tai kohteliaisuutta. Näitä huomioita on tehty puhutusta kielestä, mutta osa niistä voi olla käytössä myös kirjoitetussa kielessä. Esimerkiksi lukusuhteen hyödyntäminen, monikkokorvaus ja verbin johdosten odotuksenvastainen käyttö ovat tapoja ilmaista puhujan/kirjoittajan asennetta. Kohteliaisuudessa affektiivisuus ilmenee mm. persoonankiertona, puheenaiheen nostamisena ensisijaiseksi, konditionaalina käyttönä tai objektin sijavaihtelun käyttönä lieventämässä ilmaisua. (KK 1994: 120–123.)

- 1) *Sanot sen vain huviksesi, ”Toimi äläkä puhu!” sanat saattavat satuttaa. Voit olla vihainen kamullesi ja puhut toisille pahaa hänestä kuin menisit ja löisit häntä.* (34)

Esimerkissä 1 affektiivisuus perustuu sanojen kirjaimellisiin merkityksiin. Siirainen (2001: 47–48) jakaa kausatiivisten verbien käytön kahdella tavalla: transitiivilausekehykseen ja tunnekausatiivilausekehykseen. Vilkuna (1996: 134) kirjoittaa, että tunnekausatiivit ilmaisevat jonkinlaista fyysistä tai psyykkistä tilaa, ja tärkein argumentti näissä ilmauksissa on kokija, joka on objektiivisena partitiivin sijassa. ”Sanat saattavat satuttaa”- tyyppissä transitiiviverbillisissä ilmauksissa ilmipanematon objekti on inhimillistarkoitteiden ja subjekti ei. Pörnin (2004: 15) mukaan tunnekausatiiviverbien argumenttirakenteessa keskeisin elementti on tunnetilan kokijana oleva elollinen olento, jota ei katsota lauseen subjektiksi vaan objektiksi. Niiden yhteydessä voi myös esiintyä tunnetilan aiheuttajaa ilmaiseva elementti, joka on subjekti. Esimerkin 1 *satuttaa* on tunnekausatiiviverbi ja sen subjektiksi koodattava *sanat* on tunnetilan aiheuttaja. Kokonaisuudessaan ilmauksen sisältö, metafora *sanat satuttavat*, on affektiivinen ilmaus. Sana *kaveri* on korvattu sanan puhekielisellä muodolla *kamu*. ”Myös yksittäiset sanat välittävät affektiivisiä merkityksiä: ei ole sama, viitataanko ’ihmis-

sukuisen naaraspuoliseen puolisoon’ sanoilla *vaimo, eukko, muija* vai *akka*.” (Varis 1998: 23.)

2) *Mykkäesitys eli pantomiimi. Esitetään asioita sanomatta sanaakaan. Mutta silti tietää mitä tapahtuu.* (34)

Esimerkissä 2 on ilmauksen lisämerkityksiä ja se sisältää kontekstisidonnaista affektiivisuutta. (Täydellinen) lause määritellään usein sellaiseksi syntaktiseksi rakenteeksi, joka sisältää finiittiverbin eli verbin finiittimuodon ja siihen liittyvistä nominaalisista jäsenistä (ks. esim. Vilkuna 1996: 14; Karlsson 2002: 120). Esimerkin ensimmäisessä virkkeessä *mykkäesitys eli pantomiimi* ei ole finiittiverbiä, mikä on tulkittavissa affektiivisuudeksi. Kirjoitetun kielen konventioita on rikottu. Esimerkin muut lauseet on etäännytetty passiivilla.

Affektiiviset konstruktiot voivat olla joko morfosyntaktisia rakenteita tai tiettyjä sanaryhmiä ja lekseemejä, jotka sisältävät leksikaalistuneen affektiivisuuden ilmaisimen. Analyysiosiossa käsitelen leksikaalistuneita affektiivisiä sanoja sekä affektiivisuutta ilmaisevia ryhmiä, joiden erilainen morfosyntaktinen rakenne paljastaa niiden affektipitoisuuden tai toisaalta, joiden tulkintaan vaikuttaa konteksti.

4.3. Affektiivisuus - ero neutraaliin tyyliin

Tulkintaa vaativa affektiivisuus on hahmotettavissa neutraalia taustaansa vasten. Yli-Vakkuri (1986: 11) muistuttaa, että kielenpuhujalla on yleensä selkein teoreettinen tietämys julkisten kielenkäyttötilanteiden yleiskielestä, sillä se on normitettua ja sen käyttöä harjoitetaan koulussa. Tämän vuoksi yksittäistä ilmausta ja sen sopivuutta verrataan yleiskieleen.

Neutraali tyyli noudattaa sovittuja ja grammaattisia konventioita ja sen ilmauksilla on selkeä denotaatio, leksikaalinen merkitys. Tosin yhdellä referenssillä voi kielessä olla monta muotoa ja yksi muoto voi viitata useaan referenssiin. Karlssonin (2002: 223) mukaan kieliopillinen merkitys on ensisijaisesti kieliopillisten morfeemien merkitys, mutta sillä tarkoitetaan myös näitä vastaavia sisältöjä, joita on mahdollista viestiä esimerkiksi vakiintuneilla sanajärjestysrajoituksilla. Kieliopillisen mor-

feemin tehtävä on olla kieliopin palveluksessa osoittamassa morfosyntaktista rakennetta. Kieliopilliset morfeemit voivat olla myös tyhjiä, jolloin niistä puuttuu selkeä denotaatio (*että*). Useimmilla kieliopillisilla morfeemeilla on kuitenkin jonkinlainen (abstraktikin) denotaatio.

Yli-Vakkuri (1986: 28) listaa kielen taloudellisuuden periaatteita puhuessaan grammaattisuudesta. Selkeys vaatii, että ilmaus välittää kuulijalle puhujan kaikki tarkoitukset ja että ilmaus tajutaan helposti ja nopeasti. Taloudellisuus edellyttää elementtien minimoinnin ja lyhyden, mitä tiheämmin se esiintyy. Esteettisyys tarkoittaa sointuvuutta, rytmikkyyttä, vaihtelevuutta sekä taloudellisuutta, ekspressiivisyyttä ja affektiivisuuden sallimista.

Tekstin neutraalius voidaan ajatella siis sellaiseksi tyyliksi, joka on totuudenmukaista. Se koostuu sanojen tavallisista ja yleisistä merkityksistä. Tällöin lukijan voi suhtautua tekstiin luottavaisesti. Sanojen merkitykset ovat täsmällisiä ja yleisiä ilman sivumerkityksiä.

Yli-Vakkuri (1986: 2) kirjoittaa, että tyyliään neutraalit tai normaalityylyiset tekstit noudattavat pääasiassa sovinnaisia, grammaattisia konventioita. Ne ovat tyylijaliltaan asiaproosaa, jonka päätehtävänä on välittää tietoa tosimaailmasta. Tällaisesta neutraalityylyisestä tekstistä poikkeavat ilmaukset ovat tunnusmerkkisiä. Hän jatkaa, että tunnusmerkkinen tyyli on leimallisessa korrelaatiosuhteessa kielen muihin kuin informatiiviseen (deskriptiivisen, faktuaaliseen) funktioon. Tunnusmerkkinen tyyli on siis korrelaatiosuhteessa intersoonallisiin eli sosiaalisiin ja ekspressiivisiin funktioihin. (Tästä on kirjoittanut mm. Lyons 1977, josta tarkemmin luvussa 4.2.)

Neutraalin ja tunnusmerkkisen kielen Yli-Vakkuri erottaa P. F. Strawsonin käsitteiden ”kalventuneen” ja ”loiskäyttöisen” sekä J. L. Austinin käsitteiden ”normaalin” ja ”vakavan” avulla⁷. Yli-Vakkuri (1986: 3-4) täsmentää muodon olevan toissijaisessa käytössä silloin, kun se vain muodollisesti täyttää kieliopillisen tehtävänsä. Sisällöltään tämä muoto edustaa muuta kuin potentiaalista perustavaa kommunikatiivista funktiotaan. Yli-Vakkurin tutkimuksessa muotoainesten toissijainen käyttö on riippuvainen puhujan affektiivisten intentioiden kanssa. Tällöin toissijainen käyttö on

⁷ Strawson, P. F. 1971: *Intention and Convention in Speech Act. The Philosophy of Language*. Toim. Searle, J. R. London, Oxford University Press. s. 22.

sisällöllisessä vastakkaisuudessa muotoaineksen grammaattiseen tehtävään kanssa. Hankaluudeksi Yli-Vakkuri mainitsee toissijaisen käytön määrittelemisen silloin, kun muotoainekselle on kieliopissa määriteltä laaja ja eriytymätön perusmerkitys (esim. konditionaali). Hän kuitenkin huomauttaa, että kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö ei ole suomessa mikään satunnainen tai ajoittainen ilmiö vaan se voidaan hahmottaa (aukottomaksi) subsystemiksi, joka suhtautuu grammaattiseen systeemiin kuin peilikuva.

Toisinaan affektiivisuus voi erottua neutraalista taustastaan tehden ilmaisun kömpelöksi. Tällöin voidaan ajatella, että affektiivisuus on tahatonta, eikä kirjoittaja ole tietoinen tuottamistaan tyylivirheistä. Tyyli-rikko syntyy, jos ilmaisu on ristiriidassa esityksen (neutraalin) kokonaistyylin kanssa. Jokin sana tai ilmaisu nousee taustastaan esiin. On myös olemassa yksittäisiä sanoja, jotka voidaan suoraan luokitella esimerkiksi asia-, arki-, juhla-, ja alatyylisiksi, mutta lauseyhteys kertoo sanan sävyn.

Sen lisäksi, että kielenpuhujalla on intuitio ilmauksen soveliaisuudesta kulloisessakin kielenkäyttötilanteessa, hänellä on myös odotuksia tietynlaisen tekstin tietyn kohdan ilmauksista. Jos ilmaisu ei vastaa odotuksia, ei yleensä ole kyse siitä, ettei kuulija tai lukija ole ymmärtänyt ilmauksen kommunikatiivista merkitystä. Hän on tällöin kenties odottanut toisenlaista fraasia eli kyse on stilistisistä odotuksista. (Yli-Vakkuri 1986: 10.) Jokaisella ihmisellä on erilainen käsitys siitä, millainen teksti on missäkin kontekstissa hyväksyttävää tai odotuksenmukaista. Yksittäistä ilmausta ja sen sopivuutta verrataan yleiskieleen ja sen normeihin. Kuten merkityksen tulkinta riippuu aina vastaanottajasta, on selvää, että kielellinen merkitys on ilmauksen lähettäjän tuottamaa ja se heijastaa hänen käsitystään maailmasta.

5. YLÄKOULULAISTEN ILMAISEMA AFFEKTIIVISUUS

Tunteiden ilmaisemisen tarkoituksena tämän aineiston pohjalta voin suurelta osin tulkita intuitiivisesti. Tulkinta on siis subjektiivista, ja kielentutkijan täytyy yhtenä suomen kielen puhujana luottaa omaan kokemukseensa ja havaintoihinsa siitä, mikä kielikonteksti tuottaa kulloinkin analyysin kannalta olennaisia tuloksia. On otettava huomioon, että vaikka tarkastelen aineiston affektiivisiä kielenilmiöitä edellä olleen pohjustuksen perusteella, on kuitenkin mahdollista, että jotkut affektiivisiksi tulkittamani kielen piirteet eivät saisi samaa tulkintaa joltakulta toiselta tutkimuksen tekijältä jonakin toisen aikana.

Useissa esimerkeissä on päällekkäisyyttä, joten yhdessä tekstinäytteessä voi ilmetä useita affektiivisuuden kielentämisen keinoja. Tästä syystä jotkin lauseet saattavat toistua useaan kertaan numeroiduissa tekstinäytteissä.

Kuten jo aiemmin tutkimuksen alkupuolella mainitsin, keskityn aineiston analyysissä sana- ja lausetason affektiivisuuden kielentämiseen. Jätän analyysistä pois sellaiset affektiivisuuden keinot, jotka vaativat aineiston laaja-alaista esittelyä. Tällainen on esimerkiksi ironia, sillä se on hyvin tulkinnallinen ja aineiston tekstien kannalta kokonaisvaltainen ilmiö. Ironisuus vaatii mielestäni muita affektiivisuuden keinoja enemmän ympärilleen tekstikontekstia, ja jotta se tulisi aineiston teksteissä tarkoituksenmukaisesti ymmärretyksi ja havaituksi, täytyisi analyysivaiheessa esitellä koko ironiaa sisältävä kirjoitelma. Sen toteuttaminen tämän tutkimuksen yhteydessä ei ole mahdollista.

Toisaalta etenkin fiktiivisten tekstien juonelliset käänteet pyrkivät herättämään tunteita lukijassa. Esimerkiksi yksi aineiston kirjoitelma jäljittelee dekkarityypistä kertomusta, jolloin halutaan saada aikaan jännittäviä lukukokemuksia. Olen kuitenkin jättänyt tässä tutkielmassa juoneen liittyvät affektiiviset ja tunnepitoiset tarkoitukset analysoimatta, sillä ne vaatisivat niin ikään koko kirjoitelman kokonaisvaltaista tulkintaa. Muutaman esimerkin avulla analysoin kuitenkin kirjoittajien valitsemia tyyllillisiä keinoja, joiden avulla affektiivisuus toteutuu.

Keskityn analyysissä siis pääosin sellaisten affektiivisten ilmausten käsitteilyyn, jotka ovat tulkittavissa lähikontekstissaan. Esimerkiksi sellaiset koko tekstiä

koskevat tulkinnat olen jättänyt pois, kuten kirjoittajan viittaaminen taksiin vaihtelevalla kirjoitusasulla *taksi* ja *taxi*. Tämä voisi olla tulkittavissa myös affektiivisuuden ilmaisemiseksi, sillä kirjoittaja käyttää vieraiden kielten kirjoitusasun mukaista ilmausta *taxi* silloin, kun kertomuksen päähenkilö käyttää taksia ulkomailla.

Merkitsen kunkin esimerkin loppuun kirjoitelmanumeron jälkeen tekstilajia kuvaavan merkinnän. Koska kirjoitusten tarkoituksena oli saada aikaan kuvailevia ja pohtivia asiatekstejä tai mielikuvituksellisia fiktiotekstejä, tapahtuu tämä jaottelukin kahden kirjaimen avulla. A tarkoittaa asiatekstejä ja F luovia fiktiotekstejä. Näiden avulla voidaan tehdä tulkintoja affektiivisuuden toteutumisesta kummassakin ryhmässä. Joissakin teksteissä on aineksia sekä asia- että fiktioteksteistä, etenkin esimerkiksi silloin, kun asiatekstissä kuvaillaan paljon eri asioita. Olen kuitenkin merkinnyt tekstin vain toiseen näistä tyypeistä sen mukaan, kumpaa se enemmän edustaa.

5.1. Mielipiteisiin ja totuuksiin liittyvät affektit

Tässä ryhmässä affektiivisuus välittyy kirjoittajan subjektiivisesta näkemyksestä ja perustelut toteutuvat kirjoittajien omiin tunteisiin perustuen. Ryhmän kirjoitukset ovat kantaaottavia ja teksti pyrkii olemaan neutraalia.

Vakuuttavuutta saadaan aikaiseksi, kun kirjoittajat vetoavat selkeämmin ja näkyviksi tehtyihin tekstinulkoisiin auktoriteetteihin esimerkeissä 3 ja 4. Auktoriteettiin vetoava argumentti pohjautuu jäljittelemään huomattavien tai arvostettavien ihmisten tai tahojen käyttäytymistä ja mielipiteitä (Perelman 1996: 107). Kirjoittaja viittaa esimerkissä 3 tällaiseen tekstinulkoiseen auktoriteettiin hyvin kevyesti ilman viittauksia lähteeseen, eikä viittaus tällöin ole kovin painokas. Auktoriteettiin vedotaan vain mainintana. Kirjoittaja esimerkissä 4 taas nojautuu auktoriteettiin tarkasti ja perustellusti. Auktorisoituihin lähteisiin vetoaminen on ominaista tieteellisille teksteille, joissa lähteitä käytetään tukemaan omaa argumentointia (Mäntynen 2003: 106). Aineistossa tiedemiehiin ja sanomalehteen viittaavat kirjoittajien tekstit ovatkin tyyliltään asiapitoisia. Vetoaminen toimii samalla osoituksena kirjoittajan tieteellisestä kompetenssista, eli ilmaisu pyrkii antamaan uskottavuutta sille, että kirjoittaja on perehtynyt asiaan ja tietää mistä kirjoittaa.

- 3) *Kuitenkin jotkut tiedemiehet vaativat, että apinat pitäisi julistaa saman arvoiseksi ihmisten kanssa. (23, A)*
- 4) *Luin Savon-Sanomissa 22.9.05 olleen artikkeli simpanssien käytöstä koeläiminä ---. (33, A)*

Kirjoittaja voi myös jäljitellä tieteellisen tekstin tyyliä vieläkin ilmeisemmin, jolloin uskottavuutta haetaan auktoriteettiin selkeästi vetoamisen sijaan tekstilajin mallista yleensä (esimerkki 5).

- 5) *Alussa oli vain alkukantaisia eliöitä, ne elivät vain vedessä. Sitten vuosien saatossa niille kehittyi erilaisia raajoja, joka mahdollisti niiden liikkumisen maalla. (28, A)*

Mäntynen (2003: 106) kirjoittaa, että ollakseen uskottava auktoriteetin ei välttämättä tarvitse olla henkilö. Yleiset uskomukset, väitteet tai jokin ryhmä voi niinkään olla auktoriteettina. Esimerkin 6 kirjoittaja viittaa enemmistöön, jolloin oma-kohtaiseltakin tuntuvat kokemukset saavat vakuuttavuutta tilastollisuuden tuntuudesta perustelusta.

- 6) *Aamupalan jälkeen suurin osa tytöistä kaunistautuu ennen kouluun lähtöä. Suurin osa ajaa pyörällä kouluun. (21, A)*

Samalla tavalla kirjoittaja saa väitteelleen vahvistusta nojautumalla hänen mielestään yleiseksi totuudeksi miellettyyn ja yleisesti hyväksytyyn mielipiteeseen tai tietoon. Kirjoittaja tekee siis yleistyksen, jonka tarkoituksena on saada väitteelle vakuuttavuutta. Tällaista retoriikkaa kirjoittajat käyttävät väitelauseiden yhteydessä (esimerkit 7-10).

- 7) *Yleensä ajatellaan, että ihminen eroaa muista eläimistä ennen kaikkea henkisten kykyjensä ja luovuutensa perusteella. (11, A)*
- 8) *Ihmisenä olo on helppoa. Ainakin monet meistä ajattelevat asian sillä tavalla. (21, A)*

- 9) *Paljon helpompaa kuin yrittää ymmärtää eläimen sielun elämää, on tyytyä toteamaan eläin aivan joksikin muuksi kuin ihminen, yleensä arvoltaan vähäisemmäksi.* (24, A)
- 10) *Kautta aikojen ihminen on kuitenkin yrittänyt ja jossain määrin onnistunutkin kommunikoida eläinten kanssa.* (24, A)

Kirjoittaja tekee itse yleistyksen niin, että se tulee ilmi sanavalinnoilla. Tällä tavoin kirjoittaja pyrkii myös vakuuttamaan ollessaan itse asiantuntijan roolissa, mutta kirjoittaja ei kuitenkaan tuo väitettä esiin ehdottomana totuutena vaan epäröiden (esimerkki 11).

- 11) *Luulen kuitenkin että eri lajien eläimet eivät ymmärrä toisiaan. --- En kuitenkaan usko, että eläimet ”keskustelevat” keskenään. --- Luulen että eläinten kieli on enemmänkin elekieltä.* (27, A)

Aineistossa viitataan totuuteen käyttämällä erilaisia adverbejä, jotka vahvistavat kirjoittajan näkemystä kyseessä olevasta asiasta. Esimerkissä 12 kirjoittaja käyttää adverbiä *todella*, mikä tekee ilmauksesta intensiivisen vahvistuen sanaa *kamala*. Myös esimerkin 13 kirjoittaja vahvistaa adverbilla valitsemiaan adjektiiveja *monimutkainen* ja *erikoinen*. Samanlainen merkitys sisältyy muihinkin esimerkkien vastaaviin adverbeihin. Näkemykset tuodaan esiin affektiivisena totuutena esimerkeissä 14 ja 15, mihin esimerkiksi modaaliset adverbit *tietysti* ja *tietenkin* viittaavat ja ne toimivat vahvistussanan luonteisesti. *Tietysti* viittaa myös kumoavasti aiempaan olleeseen väitteeseen ja tätä vahvistaa liitepartikkeli *-kin*. Ne ilmaisevat puhujan varmuutta: asiat nähdään tosina ja varmoina. Hakulinen ym. (2004: 1525) luokittelee nämä partikkelit varmuuden ja vakuuttelun partikkeleiksi. *Tietysti* merkitsee asiantilan vahvinta varmuusastetta. Esimerkissä 15 partikkeli *varmasti* ilmaisee niin ikään varmuutta ja viittaa totuuteen ja osoittaa sen absoluuttisesti. Toisaalta tässä voidaan nähdä kirjoittajan affektiivinen sävy, joka osoittaa partikkelille myös merkityksen ”minun mielestäni”. Affektiivista sävyä lausumaan tuovat erialiset voimasanat, joilla on Hakulisen ym. (2004: 1625–1626) mukaan partikkelien (interjektoiden) ja intensivifoivien (esim. *ihme*) substantiivien ominaisuuksia. Ne voivat olla sanasta riippuen taipumattomia tai

täysparadigmaisia. *sti*-päätteinen voimasana tuo väitelauseeseen määrän paljoksumista tai toiminnan intensiivisyyttä (esimerkki 16).

- 12) *Silti apinoita ja muitakin eläimiä kohdellaan joskus todella kamalasti, käytetään mm. koe-eläiminä laboratorioden huonoissa oloissa.* (23, A)
- 13) *Jotkut niistä ovat todella monimutkaisia ja erikoisen näköisiä.* (11, A)
- 14) *Tietysti tutkijat käyttävät koe-eläimiä syystäkin esim. lääkkeitä testatessaan.* (33, A)
- 15) – *eläimet eivät pysty näistä juuri mitään tekemään. Poikkeuksena tietenkin gorillat, mutta ei varmasti valaat kykene niin tekemään.* (21, A)
- 16) *Aamulla kun heräät, menet valmistamaan aamupalaa. Kyllähän apinatkin asian tietysti osaavat, mutta eivät varmasti matelijat ym. muut eläimet.* (21, A)

Edellisessä esimerkissä 16 aiemmin mainittujen adverbien lisäksi kirjoittaja käyttää muun muassa vahventavia adverbejä *tietysti* ja *varmasti* ja liitepartikkelia –*hAn*. Näitä toistuu useissa aineiston esimerkeissä. Esimerkissä 17 liitepartikkeli –*hAn* vahvistaa kirjoittajan yleiseksi totuudeksi mieltämää asiaa, esimerkkien 18 ja 19 vastaavat liitepartikkelit toimii lauseessa lähinnä yhteenvedon omaisesti. Hakulinen ja Karlsson (1979: 278) kirjoittavat tällaisten pragmaattisten partikkelien lisämerkityksestä, jollaisesta käyttötavasta on näidenkin kirjoittajien kohdalla kyse. Lauseeseen katsotaan perusmerkityksen lisäksi sisältyvän tiettyjä lisämerkityksiä, jotka eivät kuitenkaan muuta väitelauseen puhefunktiota toiseksi. Partikkelilla –*hAn* saadaan aikaiseksi lisäsävyä, kuten kirjoittajat esimerkeissä 16, 17 tuovat esiin ilmausten itsestäänselvyyttä. Kirjoittaja summaa ja tekee johtopäätöksen, jonka merkinä on liitepartikkeli –*han*.

Hakulinen ym. (2004: 791–797) kutsuvat partikkeleja, jotka tuovat lausuman propositionaalisen merkityksen mukaan jonkin lisämerkityksen, sävypartikkeleiksi. Ne voivat olla itsenäisiä (*kyllä, aina, nyt*) tai kliittisiä (–*hAn, –pA, –s. –pAs*). Liitepartikkelin –*hAn* tehtävänä on implikoida, että lauseen ilmaisema asiointila on puhujille yhteistä, jollakin tavalla tuttua tietoa. Tällaisessa funktiossa on kirjoittajien käyttämät esimerkit 17 ja 18. Verbialkuinen *hAn*-partikkelin sisältävä väitelause voidaan tulkita esimerkissä 19 perustelevaksi ja myönnyttäväksi.

- 17) *Ihmisenhän uskotaan polveutuvan apinasta.* (23, A)
- 18) *Jokaisella yksilöllä on oma paikkansa ja tehtävänsä niin kuin ihmisilläkin ihmisten maailmassa. Sehän osoittaa, että eläimet pystyvät ajattelemaan loogisesti.* (11, A)
- 19) *Ratkaisevin tekijä on kuitenkin kieli. Onhan eläimilläkin omat kommunikointitapansa eli oma kielensä.* (11, A)

Muita partikkeleja kirjoittajat käyttävät lauseisiin viittaavina selvennyksinä, yhteenvedoina ja todisteina. Esimerkissä 20 partikkeli *kyllä* kirjoittaja vakuuttelee ja olettaa lukijan ikään kuin epäilevän puheena olevaa asiaa. Esimerkissä 21 *ainakin*-partikkelin avulla kirjoittaja myös vakuuttaa kirjoittamansa väitteen totuutta, jolloin partikkeli toimii todistavana ilmaisuna. Esimerkin 22 *siis*-partikkeli toimii niin ikään yhteenvedona, jonka avulla kirjoittaja kokoaa aiemmin puheena ollutta asiaa. Verbialkuinen *pA*-partikkeli (23) tekee lausumasta suunnitelman selostuksen.

- 20) *Onhan eläimilläkin omat kommunikointitapansa ---. Kyllä nekin ilmaisevat vihaa, surua, iloa ja muita tunteita.* (11, A)
- 21) *Ihmisenä olo on helppoa. Ainakin monet meistä ajattelevat asian sillä tavalla.* (21, A)
- 22) *Useilla eläinlajeilla on siis oma kieli, mitä ne käyttävät ryhmän kesken ---.* (23, A)
- 23) *Kerronpa asioita, joita voit tehdä, kun olet ihminen.* (21, A)

Kärjistystä kirjoittaja ilmaisee superlatiivin käytöllä. Tällöin hän tuo esille kirjoittamiensa ja kuvaamiensa asioiden ominaisuuksien äärimmäisyyden. Superlatiivi on esimerkiksi 24 absoluuttinen muoto, joka ei sisällä vertailua. Se ilmaisee suurta ominaisuuden määrää.

- 24) *Kauheinta minusta on kesäkissat, joita otetaan kesäksi mökeille ---.* (9, A)

Kirjoittajat voivat tiettyjä adjektiiveja käyttäen tuoda esiin vahvaa suhtautumistaan puheena olevaan asiaan myös ilman superlatiivin äärimmäisyyden ominai-

suutta. Sanavalinnat ratkaisevat, millaisena kirjoittaja kokee esimerkiksi eläinkokeet. Kärjistämistä voidaan hyödyntää sellaisilla adjektiiveilla kuin *turha* (esimerkki 25), *kamala* (26) tai *järjetön* (27). Näiden sanavalintojen avulla kirjoittaja ilmaisee mieliteensä ja leimaa kirjoituksen aiheena olevan asian negatiiviseksi.

- 25) *Jotkut ihmiset aiheuttavat eläimille turhaan kärsimystä kaatamalla sademetsiä, tekemällä turhia eläinkokeita ja roskaamalla luontoa.* (11, A)
- 26) *Silti apinoita ja muitakin eläimiä kohdellaan joskus todella kamalasti, käytetään mm. koe-eläiminä laboratorioden huonoissa oloissa.* (23, A)
- 27) *Nyky-ihmisen mielestä puhe kuulosta aivan järjettömältä mongerrukselta, koska kivikauden ihmisten kieli perustui suurimmaksi osaksi eleisiin ja ilmeisiin joita täydentävät epäselvältä mongerrukselta kuulostavat äänähdykset.* (32, F)

Sanavalinta saa leimallisen käytön myös niin, että kirjoittaja kääntää adjektiivin merkityksen pääläelleen ja ironisoi kuvailemaansa asiaa. Kirjoittajan ilmaus sisältää esimerkissä 28 todeksi oletetun väitteen, presupposition siitä, että turkikset ovat hienoja. Oletus ironisoidaan lainausmerkeillä, mikä osoittaa, että kirjoittaja ei ole samaa mieltä edellyttämysten kanssa.

- 28) *--- jotta ihmiset saisivat itselleen "hienoja" turkiksia.* (33, A)

Kirjoittajat tukeutuvat melko vähän auktoriteetteihin, mutta niiden avulla he saavat kirjoittamilleen väitteille lisää tukea ja uskottavuutta. Useammin kirjoittajat viittaavat yleisiin totuuksiin ja yleisesti hyväksytyihin mielipiteisiin. Kirjoittajan subjektiiviset mielipiteet tulevat esiin leimallisilla sanavalinnoilla, kuten *kauhea*, *turha*, *järjetön*. Mielipiteitä ja ilmauksia vahvistavia partikkeleja kirjoittajat käyttävät paljon eri tarkoituksiin. Niillä saadaan aikaiseksi mm. yhteenvetoja ja selvennyksiä. Niiden avulla kirjoittajat todistavat väitteidensä paikkansapitävyyttä ja toimivat myös metatekstin omaisesti selventävinä tekstin osina, joiden avulla kerrataan selvinäkin pidettyjä asioita. Tämän ryhmän esimerkit ovat yhtä lukuun ottamatta sellaisista kirjoituksista, jotka pyrkivät olemaan asiapitoisia tekstejä. Tämä on sinänsä luonnollista, sillä

usein kyseessä on vaikuttamaan pyrkivä teksti, jonka oleellisena osana on käyttää sellaisia retorisia keinoja kuten auktoriteetteihin viittaaminen ja kärjistäminen.

5.2. Kirjoittaja ja ryhmä

Kirjoittaja itse tuntee kuuluvansa johonkin tiettyyn ryhmään. Toisaalta tämän ryhmän vastaparina on toinen ryhmä, johon myös viitataan. Ryhmien kuvaamiseen liittyy jännitteitä ja polaarisuutta sen suhteen, mieltääkö kirjoittaja kuvaamansa ryhmän toiminnan negatiivisena vai positiivisena. Ryhmä, jonka jäsen kirjoittaja itse ajattelee olevansa, koetaan hyväksyttävänä. Toisinaan vastakkain asetetaan ryhmä, jonka toimintaa ja mielipiteitä pidetään ei-hyväksyttävänä. Usein kirjoittaja on yksilö kuvaamassaan ryhmässä, mutta sanoutuu sen tekemisistä irti pitäessään niitä paheksuttavina. Ryhmän yhteisiä ominaisuuksia kirjoittaja korostaa esimerkiksi silloin, kun hän kokoaa ihmisille ominaisia, välttämättömiä ja tyypillisiä asioita. Tällöin kirjoittaja kertoo ihmisistä neutraalista ja on luonnollisesti yksi ryhmän jäsenistä. Ryhmään kuulumista korostetaan sanoilla *me*, *me ihmiset*, *monet meistä* (esimerkit 29–34).

- 29) *Puhe on lähinnä meille apukeinona viestiä.* (34, A)
- 30) *Ihmiset ja eläimet ovat hämmentävän samankaltaisia, me ajattelemme, tunnemme rakkautta ja mikä tärkeintä elämme.* (17, A)
- 31) *Tarvitsemme vettä, ruokaa ja happea pysyäksemme hengissä, nälkäisenä elimistömme vaatii ruokaa ja väsyneenä se pakottaa lepäämään. Kuten huomaatte meillä ihmisillä on eläinten kanssa paljon fyysisiä samankaltaisuuksia.* (17, A)
- 32) *Me ihmiset opimme kaikkia uusia asioita ja käytämme oppiamme asioita hyväkseen elämässämme eteenpäin mennessämme.* (31, A)
- 33) *Ihmisenä olo on helppoa. Ainakin monet meistä ajattelevat asian sillä tavalla.* (21, A)
- 34) *Nykyään ihmiset eivät vain soittale vaan kirjoittelevat tietokoneen välityksellä. Ihminen on aina vain vähemmän läsnä viestien välityksessä. puhe on aika välttämättöntä meille.* (34, A)

Usein kirjoittaja asettaa oman ryhmänsä eli ihmiset vastakkain toisen ryhmän, eläinten, kanssa. Kirjoittaja pyrkii korostamaan ryhmien eroja puhumalla omasta ryhmästä edelleen *me, me ihmiset* ja eroavaisuuksia tehdään vertailemalla ryhmien toimintaa (esimerkit 35–39). Toisaalta kirjoittaja voi korostaa toisen ryhmän paremmuutta (38 ja 39). Kirjoittaja puhuu ryhmästä, jonka jäsen hän itsekin tuntee olevansa ja asettaa itsensä ja ihmiskunnan tutkijan kaltaiseen havainnoijan asemaan saadakseen väitteilleen todistusvoimaa. Vertauksia tehdään ryhmien välillä, vastakkainasettelujen kautta kirjoittajat päätyvät toteamaan ihmisillä ja eläimillä olevan samanlaisia piirteitä.

- 35) *Eikä meillä ole yhtään samantapaiset elintavat kuin koirilla. Emmekä me myöskään hauku tai heiluteta häntää toisillemme. (26, A)*
- 36) *Kuinka vähän lopultakaan kykenemme ymmärtämään eläinten ajatusmaailmaa, miten vaikea on päästä sisälle sellaiseen todellisuuteen, jonka välittämää kieltä ei ymmärrä.
Mikä tekee eläimestä älykkään ja mikä ihmisen eläimestä. Onko se puhe älykkyys vai taito käyttää työkaluja?
Miten eläimet ymmärtävät meitä?
Miten eläimet ymmärtävät meitä ihmisiä tai me eläimiä?
Minkälaisia temppuja eläimille voi opettaa? (24, A)*
- 37) *Me ihmiset opimme kaikkia uusia asioita ja käytämme oppiamme asioita hyväkseen elämässämme eteenpäin mennessämme. Mutta me sitten taas pystymme opettamaan eläimiä oppimillamme asioilla ---. (31, A)*
- 38) *Tekemämme havainnot eläinten käyttäytymisestä ja niiden eleistä ja elämisen malleista jättävät meidät auttamatta ulkopuolisiksi havainnoitsijoiksi. (24, A)*
- 39) *Mutta eläimet voivat olla joissain asioissa taitavampia kuin me ihmiset. (26, A)*

Vastakkain asetetaan ryhmät ihmiset ja eläimet myös niin, että kirjoittaja arvioi niitä ulkopuolisena tarkkailijana eikä koe kuuluvansa kumpaankaan ryhmään. Ryhmiä vastakkainasettelussa niitä kutsutaan nimillä ihmiset ja *eläimet* (esimerkit 40–42). Yhteisnimityksenä näille on *laji* (43). Ihmisen toimintaa korostetaan negatiivisena, ryhmää moititaan, ja kirjoittaja sanoutuu irti tämän ryhmän tekemisistä.

Kirjoittaja tekee ryhmään sisäisiä eroja jakamalla ryhmän esimerkissä 44 *jotkut ihmiset*.

- 40) *Paljon helpompaa kuin yrittää ymmärtää eläimen sielun elämää, on tyytyä toteamaan eläin aivan joksikin muuksi kuin ihminen, yleensä arvoltaan vähäisemmäksi. (24, A)*
- 41) *Kun ihmiset vain miettisivät aikaa eteenpäin eläinten-hankinnassa, ja miettisivät omaa elämäntilaa ja omaa vapaa-aikaa, että onko edes aikaa olla eläimen kanssa. (9, A)*
- 42) *Monet eläimet menettävät kotinsa sen takia, kun ihmiset kaatavat sademetsiä. Jotkut eläimet saattavat syödä ihmisen heittämiä roskia ja kuolla niihin. (11, A)*
- 43) *Ihminen uskoo poikkeavansa muista eläimistä ennen kaikkea henkisten kykyjensä ja luovuutensa perusteella. Ratkaisevana tekijänä pidetään kieltä, jollaista ei uskota olevan millään muulla lajilla. (23, A)*
- 44) *Jotkut ihmiset aiheuttavat eläimille turhaan kärsimystä kaatamalla sademetsiä, tekemällä turhia eläinkokeita ja roskaamalla luontoa. (11 A)*

Kirjoittajat suhtautuvat tässä yhteydessä havaittuihin ryhmiin kolmella tavalla: he kuuluvat selkeästi olevansa osa ryhmää (*me*) ja sen toimintaa tai ovat neutraalisti ja korostamatta oloansa osana ryhmää. Tällöin vastakkain asetetaan toinen ryhmä, eläimet, ja omaan ryhmään kuulumisen tarkoittaa tarkkailijan roolia. Ryhmästä halutaan etäännyä ja sanoutua myös jopa irti, varsinkin jos sen toimintaa ei koeta hyväksyttävänä. Tällöin ryhmästä puhutaan neutraalilla yleisnimellä *ihmiset*. Ryhmiin viittaamista käytetään vain kirjoittajien pohtivissa asiateksteissä. Tämän voidaan ajatella liittyvän siihen, että neutraaleiksi pyrkivissä teksteissä eritellään ja vertaillaan asioita keskenään, jolloin erilaisista ryhmistä kirjoittaminen on luonnollista.

5.3. Epämääräisen tekijän valinta

Aineiston teksteissä kirjoittajan affektiivinen suhtautuminen näkyy myös epämääräisen persoonan valinnassa. Kirjoittajat käyttävät passiivia, geneeristä persoonaa sekä sinä-passiivia.

Passiivin tunnus vanhastaan on ollut *-Vn*. Se on yleispersonainen ja ilmoittaa tekijäksi epämääräisen inhimillisen henkilön. Passiivi ei ole persoonaton eikä tekijätön. (Hakulinen & Karlsson 1979: 255.) Tällaisessa käytössä miellän sen tunnusmerkittömäksi peruskäytöksi, josta aineistossakin on useita esimerkkejä. Kirjoittajat kuvaavat yleisistä mielipiteistä, asiantiloista sekä esimerkin 45 passiivin takaa on nähtävissä selkeä joukko: pantomiimin esittäjät. Esimerkkien 45 ja 46 kirjoittajat käyttävät sekä passiivin *-Vn* -muotoa että geneeristä persoonaa.

- 45) *Mykkäesitys eli pantomiimi. Esitetään asioita sanomatta sanaakaan. Mutta silti tietää mitä tapahtuu. (34, A)*
- 46) *---eläimet pystyvät kommunikoimaan keskenään, niiden ei kuitenkaan tiedetä pystyvän kommunikoimaan ihmisten kanssa. Vaikkakin esim. delfiineille pystyy opettamaan yksinkertaisia käskyjä ja siten opettamaan niille joitain asioita ja temppuja. (23, A)*

Geneeristä persoonaa käytettäessä puhutaan jostakin tai joistakin persoonista ei-spesifisti. Hakulinen ja Karlsson (1979: 253) kirjoittavat suomessa geneeristä persoonaa käytettäessä muodon olevan yksikön kolmas ilman persoonapronominia ja subjektia. Verbin yksikön 3. persoonan sisältävät geneeriset lauseet tulkitaan siten, että niissä on puhe kenestä tahansa ihmisestä, ja Ø-muodon parafrasiksi sopii 'kuka tahansa' (esimerkit 47–51). Tätä muotoa on käyttänyt aineiston yksi kirjoittaja useassa tekstinsä kohdassa, jolloin geneerisen persoonan toistuva käyttö perustuu kirjoituksen tyyliin.

- 47) *Ei välttämättä aina tarvitse sanoa sanaakaan ja toinen ymmärtää. (34, A)*
- 48) *Silloin kun puhuu ei välttämättä edes tarvitse nähdä toista. --- Silloin tietää paremmin miten toinen reagoi. (34, A)*

- 49) *Puhua saattaa mitä sattuu.* (34, A)
- 50) *Minusta tuntuu että se on osaksi menettänyt arvonsa kun voi sanoa mitä vain.* (34, A)
- 51) *Voisi kyllä olla aika orpo olo kun muut puhuvat keskenään.* (34, A)

Kirjoittaja käyttää yksipersonaista passiivia, jonka perustehtävänä on esittää puheena olevan toimintaan suorittaja epämääräisenä ja yksilöimättömänä. Esimerkeissä 52–58 passiiviin kytkeytyy merkitys, jonka tarkoituksena on arvostella yhtä tai useampaa verbin taakse sijoittuvaa tekijää. Tätä Hakulinen ym. (2004: 1632–1633) nimittää moittimisen passiiviksi. Moittivassa merkityksessä kirjoittajat käyttävät passiivia sellaisten aiheiden yhteydessä, jotka herättävät tunteita. Useat eläinkokeista kirjoittavat oppilaat käyttävät passiivia tällä tavalla. Moittimisen passiivi toistuu yhden kirjoittajan tekstissä useaan kertaan. Usein kirjoittajien tunteellinen suhtautuminen on näkyvissä teksteissä selkeästi, kuten esimerkissä 55, jossa kirjoittaja toistaa harmien estämisen tärkeyttä.

- 52) *Kaikille ihmisille tämä asia ei ole selvinnyt, koska eläimiä jätetään heitteille. Jätetään kotiin ilman ruokaa moneksi viikkoa ja ei anneta eläimille huomiota.* (9, A)
- 53) *Ihmisellä ei todennäköisesti ole tunteita, koska jätetään eläimiä oman onnensa nojaan.* (9, A)
- 54) *Kauheinta minusta on kesäkissat, joita otetaan kesäksi mökeille ja, kun syksy tulee ja mökeiltä lähdetään kotiin, niin kissat jätetään autio mökeille.* (9, A)
- 55) *Niin estettäisiin hylättyjen eläinten loppuelämä Minun mielestä kun ihmiset vain miettisi eläinasiaa, niin estettäisiin monet harmit.* (9, A)
- 56) *Silti apinoita ja muitakin eläimiä kohdellaan joskus todella kamalasti, käytetään mm. koe-eläiminä laboratoroiden huonoissa oloissa.* (23, A)
- 57) *Turkiseläimet ovat koko elämänsä huonoissa oloissa ja lopulta ne vaan ammutaan ja niiltä otetaan turkki ---* (33, A)
- 58) *Mutta joitakin eläimiä käytetään meikkien testaamiseen ---.* (33, A)

Vastaanottajan puhutteluun liittyy myös toisenlainen ilmentymä, jolloin kirjoittaja käyttää yksikön 2. persoonaa passiivin sijasta. Kyseessä on etenkin puhutulle

kielelle ominainen niin sanottu sinä-passiivi, jolloin kirjoittajalla on mahdollisesti pyrkimyksenä havainnollistaa ajatuksiaan ja rakentaa dialogista yhteisyyttä (ks. esim. Ojajärvi 2000). Hakulisen ym. (2004: 1299) mukaan tämäntyyppistä passiivista esiintyy jossain määrin myös kirjoitetussa kielessä, jolloin pronominisubjektia ei välttämättä panna ilmi. Johtuneeko juuri siitä, kun esimerkkien kirjoittajat käyttävät tämänkaltaista passiivista juuri ilman pronominia. Sinä-passiivista käyttävät kirjoittajat (59–64) eivät näin ollen välttämättä tavoittele puhekielisyyttä, vaan sen malli saattaa tulla myös jostain asiatekstien joukosta. Useat aineiston esimerkit kuitenkin näyttävät osoittavan huomion juuri lukijalle, jolloin tekstin passiivimuotokin tuntuu näin luontevalta ja dialogisuutta tavoittevalta.

- 59) *Kerronpa asioita, joita voit tehdä, kun olet ihminen. Aamulla kun heräät, menet valmistamaan aamupalaa. (21, A)*
- 60) *Voit osoittaa mielialaasi olemuksellasi ---. Voit sanoa toiselle, hei, tervehtimällä kädelläsi. Kävelytyylilläkin voit kertoa oletko iloinen, käveletkö leijuen, vai tömisteletkö vihaisesti ---. (34, A)*
- 61) *Puhelimessa et näe toista kuulet vain puheen. Joskus haluat mielummin puhua kasvokkain. (34, A)*
- 62) *Esimerkiksi sanot äidille: ”Kyllä minä siivoan huoneeni.” Sanot sen vain huviksesi. (34, A)*
- 63) *Voit olla vihainen kamullesi ja puhut toisille pahaan hänestä kuin menisit ja löisit häntä. Sitten sanot ystävällesi anteeksi ja halaat häntä. Se että hän tietää että olet lähellä, hän tietää että välität hänestä. (34, A)*
- 64) *Jos vaikka joutuisit johonkin ihan toiseenkin kulttuuriin, ihmiset puhuvat ihan outoa kieltä, etkä tunne ketään. Mitä silloin tekisit. Jos vaikka haluaisit tietää missä on ravintola, voisit viittoilla niin kuin söisit. Ihminen oivaltaa ja viittaa vasemmalle, ravintolan suuntaan. Voisi kyllä olla aika orpo olo kun muut puhuvat keskenään. Mutta sinä et ymmärrä heitä. (34, A)*

Kirjoittajat käyttävät useanlaisia epämääräisen tekijän muotoja. Aineistossa on paljon esimerkkejä tunnusmerkittömästä passiivista, mutta affektipitoiseksi ne muuttuvat, kun niitä käytetään tunteita herättävien lausumien yhteydessä. Usein näitä

tunteita ovat sääli ja ihmisen tekemä julmuus eläimiä kohtaan. Affektiivisiä muotoja saadakseen kirjoittajat hyödyntävät myös geneeristä persoonaa ja sinä-passiivia. Nämä muodot perustuvat kirjoittajan tekemiin tyylivalintoihin sekä siihen, että lukija halutaan lähemmäksi ja osaksi vuorovaikutusta. Tunnuksmerkistä epämääräisen tekijän valinta on selkeästi kytköksissä kirjoittajien laatimiin asiateksteihin. Vaikuttamaan pyrkivissä teksteissä esimerkiksi moittimisen passiivi on tyyliä sopivaa.

5.4. Lukijan puhuttelu, tekstin kertoja ja aika sekä tyyli

Kirjoittaja pyrkii tuomaan tekstin lähemmäksi lukijaa myös erilaisten puhutteluilmausten avulla. Tekstin vuorovaikutusta pyritään saamaan aikaiseksi sekä lukijaa puhuttelemalla että tuomalla kirjoittajan persoona tekstiin. Vastanottajaa puhuttelemalla kirjoittaja ilmaisee, kenelle haluaa viestin ja tekstin lausuman suoraan osoittaa. Ne myös herättävät lukijan ja vetoavat siihen, että hän pysyy juonessa mukana. Kirjoittaja käyttää puhuttelua yksikön 2. persoonassa (esimerkki 65) sekä liittää itsensä tekstin vuorovaikutukseen käyttämällä monikon 1. persoonaa (66 ja 67). Näissä esimerkeissä kirjoittaja myös selventää metatekstin avulla tekstin kulkua.

- 65) *Kyllä kuulit aivan oikein, minä olin muuttunut pieneksi karvapalleroksi, enkä voinut itsekään uskoa sitä todeksi.* (22, F)
- 66) *Tuossa oli esimerkki koululaisista. Pääasiassa yläasteikäisistä. Otetaanpa nyt käsittelyyn sitten tarha- ja esikouluikäiset.* (21, A)
- 67) *Tiivistetään tämä kaikki, jotta kaikki nyt varmasti ymmärtävät. Elikäs ihmiset tekevät mm. seuraavia asioita: ---.* (21, A)

Yksikön 1. persoonan, kirjoittajan ja minän tuominen tekstiin pysäyttävät ja fokuoivat lukijan huomion hetkeen (esimerkki 68). Toisaalta sen avulla kirjoittaja voi selventää, toistaa ja tarkentaa aiemmin kertomaansa asiaa (69).

- 68) *Ihmiset taas osaavat puhua ja kirjoittaa mitä minä esimerkiksi teen juuri nyt, siis kirjoitan.* (31, A)

- 69) *Olen siis sitä mieltä, että eläimet viestivät paljonkin toisilleen. (27, A)*

Luovissa kirjoituksissa yksikön ensimmäisen persoonan näkyminen on selkeämmin kertojan tuomista tekstiin, ei kirjoittajan antamia kommentteja. Kirjoittajan valitsema kertojan ääni tuo tekstiin fiktiivistä tunnepitoista tyyliä (70). Kertojana on kissa, joka kuvailee omaa elämäänsä. Kertoja on siis elollinen, mutta normaalisti kykenemätön sanoin kertomaan tunteistaan. Kirjoittaja kuitenkin tuo esiin kissan tunteita ja toimia. Kertoja myös tervehtii lukijaa, mikä osoittaa, että teksti on kirjoitettu jollekin vastaanottajalle. Kertoja viittaa itseensä tekstissä, mikä pitää hänet läsnä koko tekstin ajan (71).

- 70) *Hei, nimeni on Sissi ja olen 8-vuotias kotikissa. Kerron nyt hiukan kissan elämästä. ---Kissoille voi aivan hyvin opettaa jonkin tempun, kun niin viisaita olemme. Minä osaan istua, nousta kahdelle tassulle ja joskus osaan antaa tassua. ---Me kissat kommunikoimme lajikumpaneittemme sekä myös ihmisten kanssa ilmeillä ja eleillä. (1, F)*
- 71) *Terve mun nimi on Ernesti. (16, F)*

Kirjoittajan valitsema kertoja vaihtelee, ja toisinaan kirjoittaja tuo kertojan esiin tekstissä hyvin näkyvästi. Myös kertojan käyttämät aikamuodot tuovat kerrontaan tasoja, joiden avulla siitä tulee vivahteikasta. Tempus on deiktinen kategoria, sillä tempusmuotoon sisältyy viittaus puhujan (kertojan) nykyhetkeen (Hakulinen ym. 2004: 1456). Esimerkin 72 kirjoittaja käyttää preesensia eri tarkoituksiin. Ensin hän käyttää aikamuotoa lajin yleiseen kuvaukseen, jonka jälkeen hän tekee siirtymän puhehetkeen. Kirjoittaja vahvistaa tätä partikkelilla *nyt*. Kirjoittaja käyttää esimerkissä 73 menneen ajan narratiivista imperfektiä, jonka keskeyttää viittaaminen nykyhetkeen. Minäkertoja (esimerkeissä 74–76) viittaa hetkeen, fokustaa kertomistilanteeseen ja muuttaa aikamuotoa, mikä kertoo kerronnan tapahtuvan muussa ajassa kuin tapahtumahetkellä. Kertoja tekee huomautuksia nykyhetkeen, kerrontahetkeen. Kaikkitietävän kertojan (77) huomautus päättää tarinan ja kertojan kertomisen.

- 72) *Me kuuntelemme. Kissat myös helposti kiintyvät johonkin tiettyyn henkilöön. No, nyt täytyy mennä, ruoka-aika!* (1, F)
- 73) *Luolassa söin äidin tekemää maissileipää ja sitten kävin nukkumaan. Tällaista elämäni on.* (8, F)
- 74) *Lapsena 15vuotiaana en osannut lukea kovin paljon joten taidan kertoa siitä.* (16, F)
- 75) *Lähden ryöstöretkelle, kun vain löydän minun ”maskini”. No nyt se löytyi niin pääsen lähtemään.* (18, F)
- 76) *---menin katsomaan televisiota sieltä ei kyllä tule mitään ohjelmaa, mutta katson musiikki kanavaa. JEE, nyt tulee minun lempi kappale ---.* (18, F)
- 77) *Siihen loppui se päivä kivikauden kylässä ja siihen loppuu myös tämä tarina kivikauden kylästä.* (12, F)

Kertoja tekee huomautuksia kerrontahetkessä, jolloin aikamuoto muuttuu narratiivisesta imperfektistä preesensiksi (esimerkki 78). Aikamuotojen avulla fokuroidaan ja huomioidaan kerrontahetki, jolloin tarina saa toisen aikaulottuvuuden. Aikamuoto voi myös pysyä koko ajan preesensissä, mutta kuvailusta se muuttuu puhehetkeen viittaavaksi preesensiksi hetkeen viittaavan partikkelin *nyt* avulla (79).

- 78) *Menin nukkumaan ja samalla voisin kuvailla minun luonnetta. No se on sellainen ystävällinen, äkkipikainen ja omaperäinen.* (18, F)
- 79) *Rajasotiakin näyttää olevan toisen ”kehittyneen” ryhmän kanssa. Nyt ne alkavat suhtautua ihmisiinkin vihamielisesti ja epäilevästi, joten paras jatkaa tutkimuksia kauempaa, ja aseistettuna.* (25, F)

On luonnollista, että oppilaiden luovissa kirjoituksissa on käytetty muun muassa kaunokirjallisuudesta tuttuja keinoja saada tekstiin vaikuttavuutta. Oppilaat ovat lukeneet nuortenkirjoja ja kenties muutakin kirjallisuutta, ja heillä on käsitys siitä, millaisia keinoja voidaan aiemmin luetuista kirjoista ja teksteistä hyödyntää. Kerronnan avulla tunteisiin vedotaan myös kuvailulla, kuten esimerkkien 80 ja 81 kirjoittajat, jotka kertovat tekstin henkilöiden kokemasta ja näkemästä kauneudesta, vaikuttavasta tunnelmasta. Toistuvia adjektiiveja on muun muassa *kaunis*.

- 80) *Yöllä piti taas karata kauniin mustan hevoseni luo, jolla oli pitkät hienot sukat jaloissa ja tähti otsassa.* (5, F)

- 81) *Aamu oli hyvin kaunis ja auringon paisteessa me kävelimme hiljaksiin kohti Michaelin koulua. Muistan vieläkin hänen iloisen ilmeen ---.* (22, F)

Eri tekstilajeista tuttuja tyyllisiä keinoja käytetään saamaan aikaiseksi tunteita herättävää kuvailua. Esimerkiksi kaunokirjallisuuden viittaavaa kuvailua käytetään useassa tekstissä koko tekstiä koskevana tyylinä, ja se vaikuttaa siten pienempiin tekstikonteksteihin ja sanavalintoihin. Teksteissä kuvaillaan tarkasti aistihavaintoja ja ympäristöä (esimerkit 82 ja 83). Taiteellinen tyyli syntyy kirjoittajan luodessa ainutkertaisen näkemyksensä persoonalliseksi ilmaukseksi. Toisaalta malli voidaan ottaa jostain muusta kirjallisesta tekstilajista, esimerkiksi uutistekstistä (84). Huomionarvoista tässä esimerkissä kuitenkin on, että vaikka se jäljittelee neutraalia uutistekstiä, se on silti fiktiivinen ja mielikuvituksellinen teksti, mikä näkyy kirjoittajan valinnoissa.

- 82) *Taivas oli sinisenmusta, yö oli äänetön. Kevyt tuuli liikkutti ihmisen hiuksia hänen kasvojensa eteen, mutta tämä ei huomionnut sitä mitenkään. Kuun valo hohti puiden välistä tasaiselle maan pinnalle. Ihminen istui matalan kallion päällä. Päivällä aurinko oli lämmittänyt kiven sen sisältä asti, ja se oli yhä lämmin. Oli syksy.* (4, F)
- 83) *Ilma tuntui viileältä ja hieman kosteahkolta, tuuli riepotteli puita ja antoi hieman pelottavamman tunnelman tuolle tielle jota usein ajan pyörälläni.* (19, F)
- 84) *Vuonna 2006 englantilainen tutkimusryhmä löysi keskeltä Etelä-Afrikan viidakkoa jotain ennennäkemätöntä: kehittynyt apinasivilisaatio. Tiedemiehiä ympäri maailmaa tulee katsomaan ja tutkimaan ”puuttuvaa rengasta”. Mutta ei vielä olla varmoja onko tämä laji ”puuttuva rengas.”* (25, F)

Teksteissä näkyy kirjoittajan halu ottaa vastaanottaja osaksi vuorovaikutusta. Kirjoittaja puhuttelee lukijaa suoraan useassa tekstissä. Lukijaan viitataan persoonapronominilla *sinä*, tai kirjoittaja tuo itsensä ja lukijan osaksi ryhmää viittaamalla monikolliseen pronominiin (*me*). Myös kirjoittajan itsensä näkyminen on osa vuorovaikutusta: kirjoittaja selventää omia mielipiteitään tai antaa kertomistaan asioista itseään koskevan esimerkin. Usein eri persooniin viittaaminen näkyy fiktiivisissä teks-

teissä, mutta yksikön 1. persoonaa käyttävät kirjoittajat tuottavat ilmauksillaan selvennyksiä ja selitystä tekstiin. Tällöin ne toimivat metatekstinä.

Kertojan valinta vaikuttaa tekstin tyyliin. Kertojan huomautukset ja aikaan viittaaminen keskeyttävät kerronnan ja kiinnittävät huomion hetkeen. Kirjoittajien tunteisiin vetoava ja vaikuttava tyyli jäljittelee usein aistihavaintojen ja ympäristön kuvausta. Kertojan näkyminen liittyy aina aineiston fiktiivisiin teksteihin.

5.5. Toisto, ellipsi ja sanajärjestys affektiivisessä käytössä

Toistoa esiintyy kielen eri tasoilla. Aineistossa on esimerkkejä toistoista, joita on käytetty retorisisina keinoina. Toiston kohteena ovat sanojen alkuäänteet ja sanat, kuten esimerkeissä 85–88: *kylmeni kylmenemistään, pelätä päivä päivältä, hetki hetkeltä ja huolen häivää.*

- 85) *Ilma kylmeni kylmenemistään.* (4, F)
- 86) *Oliko se edes elämää, nukkua yönsä taivasalla, pelätä päivä päivältä enemmän, että joku löytäisi hänet.* (4, F)
- 87) *Näin hahmon hetki hetkeltä paremmin.* (19, F)
- 88) *Ei huolen häivää, sen kun pötköttelee sisällä ja syö.* (1, F)

Hakulisen ym. (2004: 1635) mukaan toiston välittämä lisäsävy on usein tavalla tai toisella ikoninen. Sillä osoitetaan joko kuvauksen kohteen jatkuvuutta tai runsautta tai vaikkapa kuvattavan tunteen tai kokemuksen intensiteettiä. Aineistossa esiintyvillä toistoilla ilmaistaan usein juuri intensiteettiä, kuten esimerkeissä 89 ja 90. Toisto toimii myös ilmauksen tehokeinona tuoden jälkimmäisen esimerkin virkkeelle painoarvoa vastuun kantamiselle.

- 89) *Miten eläimet ymmärtävät meitä?
Miten eläimet ymmärtävät meitä ihmisiä tai me eläimiä?*(24, A)
- 90) *Ihminen ei ole vain mitä päättää olla, hän on myös vastuullinen siitä, mitä päättää olla.* (2, A)

Kirjoittaja käyttää hyväkseen toistoa, mikä esimerkissä 91 lisää tehoa kertojan kuvaamaan rutiiniin ja osoittaa jatkuvuutta. Kirjoittaja käyttää myös hyväkseen ketjuvirkettä, eli hän kirjoittaa lauseita toisen perään ilman että katkaisisi pitkän virkkeen useaksi eri virkkeeksi. Tämäkin lisää kuvauksen rutiininomaisuutta. Esimerkissä 92 toisto toteutuu verbilausekkeissa, jotka ovat keskenään erilaisia, mutta toistettuna ne lisäävät intensiteettiä.

- 91) *Päiväritiini on päivästä päivään samanlainen. Aamulla syödään, päivällä nukutaan, iltapäivällä syödään, sitten saatan käydä ulkona, illalla vielä syödään ja yö nukutaan. Toki ruokailujen välissä ehtii pienet torkut ottaa.* (1, F)
- 92) *Korviaan luimistellen, potkien, peläten, alistuen ne kertovat toisilleen ”mielialoistaan”.* (27, A)

Toistoa käytetään hyväksi myös luovissa kirjoituksissa, jolloin niiden pyrkimykset ovat tyyllisiä. Esimerkeissä 93–98 myös tietyt lauserakenteen ratkaisut tehostavat tekstin pyrkimystä rauhalliseen ja viipyvään tunnelmaan. Toistoa käytetään nimenomaan lauserakenteessa, vain verbeistä muodostuvaa lausetta toistetaan, kuten esimerkissä 93. Kirjoittaja tulkitsee tunteita kaunokirjallisuuden keinoja käyttäen. Sama kirjoittaja käyttää toistoa hyväkseen luovassa tekstissään usean kerran. Teksti on sävyltään melankolinen, ja kirjoittaja on valinnut kertojaksi kaikkietävän kertojan. Erilaiset toistot tehostavat tekstiä.

- 93) *Kai ne joskus menevät pois, haihtuvat, kuolevat hänen mukanaan.* (4, F)
- 94) *Ei kukaan ymmärtänyt poikaa, koskaan ollut ymmärtänytkään Se oli hänen mielestä oikeastaan vain hyvä. Sai ainakin olla rauhassa, sai olla sitä mitä hän eniten halusi.* (4, F)
- 95) *Nyt hän vain istui, mieltien tyhjää, hänen ajatuksensa olivat tyhjiä, häntä väsytti. Miksipä ei jäädä tähän yöksi.* (4, F)
- 96) *Muut ihmiset eivät juuri häntä kiinnostaneet, eivät olleet tarpeellisia.* (4, F)
- 97) *Miksi joku vainosi häntä mielessään, miksei hän saanut olla missään rauhassa.* (4, F)

- 98) *Janne, hänen nimensä. Miten kovasti hän sen olisi halunnut kuulla. Kuulla kun joku kutsuisi häntä.* (4, F)

Edellisissä esimerkeissä kirjoittaja vetoaa tunteisiin myös kerronnan avulla, kun ulkopuolinen kertoja tulkitsee hetken henkilön ajatuksia. Lauserakenteessa kirjoittaja hyödyntää ellipsiä ja epätavallista sanajärjestystä, joka mahdollisesti pyrkii saamaan aikaan lyyristä vaikutelmaa.

Ellipsi on keino välttää toistoa. Jotakin sanaa, sanajaksoa tai sanaosaa ei toisteta lauseessa, sillä se esiintyy vastaavalla paikalla viereisessä lauseessa, minkä pohjalta se saa tulkintansa (Hakulinen ym. 2004: 1124). Esimerkin 99 virkkeen jälkimmäisessä lauseessa on jätetty subjekti toistamatta.

- 99) *Kimmon 12-vuotias tytär oli kaverinsa luona ja isänsä katoamisesta autuaan tietämätön.* (35, F)

Laajennan tässä kohtaa ellipsin käsitettä niin, että elliptinen ilmaus voi tarkoittaa muutakin kuin sitä, että kahdella peräkkäisellä lauseella tai lauseenosalla on jokin yhteinen jäsen. Elliptisiksi voidaan ajatella myös sellaiset ilmaukset, joista jotain on jätetty pois. Poisjätetty aines on aineiston tapauksessa aina predikaatti, jota ei yksinkertaisesti ole, eikä sillä ole vastinetta viereisessä lauseessa. Tällaista ellipsiä hyödynnetään aineistossa useassakin kohtaa, jolloin kirjoittajan kuvaus on niukkaa (esimerkit 100–103). Tämä toimii vetoavana tehokeinona, sillä kirjoittaja rikkoo konventionaalista kirjakieltä jättämällä verbin pois. Samalla kirjoittaja hyödyntää myös toistoa. Esimerkissä 104 ellipsi toteutuu vuorosanamaisena kommenttina kerronnan lomassa, kertojen ajatukset tulevat kerrontaan mukaan. ”Se/pulssi oli hyvä.” Siinä on myös kysymys kiteytyneestä fraasista.

- 100) *Pieni painautuma maassa, jota ympäröi matalat lehtipuut.* (4, F)
101) *Vaikka paikka olisi autio, eikä ihmisiä lähelläkään, aina nuo äänet hänen päässään.* (4, F)
102) *Huhuilin ympärilleni, ei vielääkään ketään.* (19, F)
103) *Mykkäesitys eli pantomiimi. Esitetään asioita sanomatta sanaakaan. Mutta silti tietää mitä tapahtuu.* (34, A)
104) *Tarkistin hänen pulssinsa. Hyvä. Hain vettä vessasta ---* (19, F)

Tässä yhteydessä paneudun myös sellaiseen affektiivisuuden ilmaisuun, joka on aineistossa harvinainen: epätavallinen sanajärjestys. Sitä esiintyy vain kerran yhdellä kirjoittajalla. Hakulisen ym. (2004: 1303) mukaan lause, jossa on subjekti, verbi ja objekti tai predikatiivi, on järjestykseltään yleensä SVX. Subjektin paikka on usein ennen finiittiverbiä. Tällainen on tavallinen sanajärjestys, joka on siis neutraali tai tunnusmerkitön. Tunnusmerkkinen sanajärjestys eroaa neutraalista ja on suppeakäyttöisempi. Tällöin ensimmäisenä lauseenjäsenenä voi olla esimerkiksi verbi, kuten esimerkissä 105.

Tietty järjestysvaihtoehto luo tietynlaisen tulkinnan lauseen tehtävästä kontekstissaan. Osan kontekstisidonnaista merkitystä luo lauseen sanajärjestys kertomalla sen informaatorakenteesta. Kirjoittajan valinnat riippuvat siitä, miten lauseeseen sisältyvä informaatio annostellaan, mitä oletetaan lukijan jo tietävän ja mitä esitetään uutena tietona. Tunnusmerkkinen sanajärjestys on informaatorakenteeltaan ja tehtäviltään tarkemmin rajattu kuin neutraali järjestys. (Hakulinen ym. 2004: 1303.) Esimerkin 105 kirjoittaja on valinnut sanajärjestykseksi VS (*soi puhelin*). Teemana oleva *puhelin* on verbin jäljessä, mikä luo tunnusmerkittömyyden.

105) *Tuntia myöhemmin Tero Rantamerta istui toimistossaan. Soi puhelin. Soittaja oli poliisi.* (30, F)

Idiomaattista toistoa kirjoittajat käyttävät neljässä tekstissä, jolloin toistona kohteena ovat sanat ja sanojen alkuaänteet. Kysymyssanojen ja lausekkeiden toistaminen antavat tehoa sille, mitä kirjoittaja pitää tärkeänä ja haluaa painottaa. Toisto liittyy myös vahvasti tekstin tyylillisiin keinoihin, jolloin kirjoittaja haluaa tehdä tekstistään esimerkiksi intensiivisemmän. Ellipsin käyttö liittyy niin ikään pyrkimykseen saada tekstiin vaikuttavuutta. Toistoa ja ellipsiä käytetään sekä luovissa fiktioteksteissä että neutraaleissa asiateksteissä, jolloin nämä keinot mahdollistavat käytön monenlaisiin tarkoituksiin. Enemmän niitä on kuitenkin käytetty fiktiivisissä teksteissä, sillä esimerkiksi ellipsi voi usein rikkoa kirjoitetun kielen konventiot, jolloin sen käyttö on hyväksyttävämpää luovissa kirjoituksissa. Toistolla saadaan aikaan vaikuttavuutta.

5.6. Retoriset kysymykset

Retoriset kysymykset ovat Hakulisen ja Karlssonin (1979: 286) mukaan muodoltaan interrogatiivilauseita, mutta niiden funktio ei kuitenkaan ole kysymys. Kirjoittaja ei odota vastausta kysymykseensä, hän vain haluaa esittää käsityksensä jostain asiasta kysymyslauseena.

Retorisen kysymyksen puhefunktio on toissijainen toteamus, ja erotukseksi väitelauseella esitetystä toteamuksesta se ei esitä kirjaimellisesti väitettä vaan usein implikoi sen. Retorinen kysymys voi myös ilmentää kirjoittajan asenteita, kuten esimerkiksi ihmetystä, hämäännystä, suuttumusta, paheksuntaa. (Hakulinen & Karlsson 1979: 286.) Kirjoittajat implikoivat retoristen kysymysten avulla, että eläimilläkin on elämä (106), ihmiset eivät ajattele kissan tunteita (107), koira ei osaa vastata kysyttäessä (108).

106) *Oletteko koskaan miettineet että eläimilläkin on elämä?* (9, A)

107) *Miksi ihmiset ei ajattele kissan tunteita?* (9, A)

108) *Koira suree kuollutta perheenjäsentä ja lohduttaa sydänsuruissa, mutta vastaako se kysyttäessä?* (17, A)

Toisaalta kirjoittajan kysymykset voivat olla aitojakin kysymyksiä, mutta kyseisessä kielenkäyttökontekstissa kysymykseen ei voi saada lukijalta vastausta, joten kirjoittaja haluaa kysymysten herättävän lukijan ajatuksia (esimerkit 109–113). Kirjoittaja ei siis odota lukijalta vastausta, sillä vuorovaikutus ei tilanteessa mahdollista sitä tulkittavan funktioltaan kysymykseksi. Hakulisen ym. (2004: 1609) mukaan retorisella kysymyksellä tuodaan esiin jokin keskustelijoiden (tässä tapauksessa kirjoittajien) oletettavasti jakama käsitys. Se toimii väitteenä, johon kirjoittaja sitoutuu. Samalla retorinen kysymys sisältää sekä kysymyksen että siihen tarkoitettun vastauksen.

109) *Millaista olisi olla jos emme puhuisi? --- Oletko koskaan seurannut jotakin ihmistä miten hän reagoi keholaan asioihin, nähdessään vaikkapa uuden ihmisen?*(34, A)

- 110) *Miksi eläimet ovat aliarvostetumpia, kuin ihmiset? Mikä niistä tekee huonompia?* (33, A)
- 111) *Mutta onko se todella se syy mikä erottaa ihmisen eläimestä? kieli?* (23, A)
- 112) *Kuten huomaatte meillä ihmisillä on eläinten kanssa paljon samankaltaisuuksia. Mikä sitten erottaa ihmisen eläimestä?* (17, A)
- 113) *Mitä on olla olemassa? Mitä on erityisesti olla ihminen?* (2, A)

Useassa tapauksessa retoristen kysymysten tarkoituksena on johdatella lukijaa aiheeseen ja esitellä tekstin topiikki lukijalle. Kysymyksillä kirjoittaja pohjustaa tekstiään ja omaa argumentointiaan. Niiden avulla kirjoittaja pääsee käsiksi aiheeseen, jota tekstissä käsitellään. Kirjoittaja johdattelee lukijaa aiheeseen myös usen kysymyksen sarjalla (114).

- 114) *Moni on varmasti miettinyt mitä eroa eläimellä ja ihmisellä oikeastaan on. Kuinka vähän lopultakaan kykenemme ymmärtämään eläinten ajatusmaailmaa, miten vaikea on päästä sisälle sellaiseen todellisuuteen, jonka välittämää kieltä ei ymmärrä. Mikä tekee eläimestä älykkään ja mikä ihmisen eläimestä. Onko se puhe älykkyys vai taito käyttää työkaluja? Miten eläimet ymmärtävät meitä? Miten eläimet ymmärtävät meitä ihmisiä tai me eläimiä? Minkälaisia temppuja eläimille voi opettaa?* (24, A)

Retoristen kysymysten funktio aineiston teksteissä on usein ajatusten herättäminen sellaisten kysymysten avulla, joihin ei ole tarkoitus tai mahdollisuutta saada vastausta. Usea retorinen kysymys toimii johdatteluna kirjoituksen alussa. Kysymysten avulla kirjoittaja pyrkii myös ottamaan kontaktia lukijaan ja saamaan aikaan vuorovaikutusta, vaikka kysymyksiin ei odoteta vastausta. Ne sisältävät käsityksiä, joihin kirjoittajakin ajattelee lukijan sitoutuvan. Retoriikan käyttö osana vaikuttamaan pyrkivää tekstiä on usein merkki hyvästä kirjoitustaidosta. Tällöin retoriset kysymykset liittyvät aineiston teksteissäkin pohtiviin asiateksteihin. Niiden avulla saadaan tekstiin vaikuttavuutta.

5.7. Huudahduslauseet

Erilaisista lausetyypeistä huomionarvoisia aineiston ja tutkimuskysymyksen kannalta ovat huudahduslauseet, joista ulkopuolelle jätän ne, jotka ovat puheenvuorojen sisällä. Useissa tapauksissa huudahdukset ovat kuitenkin kertojan lausahduksia, jotka toisin sanoen ovat niin ikään puheessa esiintyvä vuoroja.

Syntaktisella tasolla affektiivisutta voidaan ilmaista eksklamatiivi- eli huudahduslauseilla, jotka Hakulisen ym. (2004: 1615) mukaan muistuttavat rakenteeltaan osittain interrogatiivi- ja deklaratiiivilauseita, harvemmin imperatiivilauseita, mutta ovat tiettyjen piirteiden perusteella erotettavissa tunnusmerkittömistä kysymyksistä ja väitteistä. Niillä on useampia erilaisia kiteytyneitä variantteja. Eksklamatiivilauseet ovat rakenteeltaan kiteytyneitä (*Onpa täällä kuuma!*), pelkästään sananvalinnan perusteella affektiiviseksi tulkittavia (*Hän laulaa kamalan nätisti*) tai kiinteitä idiomeja (*Sanos muuta*). Pelkkä affektiivinen sanasto ei siis tuota eksklamatiivilauseita. Interrogatiivinen eksklamatiivilause ei ole yksiselitteisesti muodostaan huolimatta tulkittavissa kysymykseksi. Yleensä niihin liittyy kysymyssana ja mahdollisesti partikkeli -kin/kAAn (*Mikä olisikaan rankan koulupäivän jälkeen mukavampaa kuin -*). Deklaratiiivinen eksklamatiivilause välittää lausuman tuottajan subjektiivista suhtautumista, ensisijainen tehtävä ei siis ole kuvata asiantilaa kuten väitelauseilla prototyypillisesti. Jotta väitelause tulkitaan affektiiviseksi, lisänä tämänlaisissa lauseissa voi olla:

- affektiivinen leksikaalisen aines (*Vedessä on taas sitä sinilevää* vrt. *Vedessä on taas sitä karmeaa sinilevää*)
- pronomini, jonka tehtävänä on fokusoida (*Osaan sitä minäkin laskea leikkiä*).
- verbialkuisuus, useasti verbiin liittyy liitepartikkeli -pA (*Onpa sinulla kova veneen tarve*)
- partikkeli (*Kyllä maailma on pieni!*)
- kvanttori tai kiellon vahvistin ilmaisemassa ns. sallittua liioittelua (*Kaikkihan sen tietävät*) (Hakulinen ym. 2004: 1617–1624).

Hakulinen ja Karlsson (1979: 278) kirjoittavat toissijaisista huudahduksista. He lisäävät kuitenkin, että niistä puhuminen on arveluttavaa, sillä eksklamatiivilauseilla ei ole yhtä ainoaa omaa rakennetyyppiään ja ero väitteen ja huudahduksen välil-

lä ei ole selvä. Näin ollen ilmausten leksikaalinen merkityssisältö voi saada mielekkään tulkinnan vasta kun ilmausta pidetään liioittelevana tunteenpurkauksena. Väitteen ja huudahduksen eroa voidaan miettiä myös esimerkeissä 116, 120, 123 ja 124, joista puuttuvat huudahdusta osoittavat huutomerkkit, mutta ne on tulkittavissa kuitenkin selviksi tunteenpurkauksiksi mm. edellä mainittujen affektiivisten lisäysten vuoksi. Hakulinen ym. (2004: 1616) kirjoittaa, että raja rakenteeltaan kiteytyneiden eksklamatiivilauseiden (117) ja pelkästään sanavalinnan perusteella affektiseksi tulkittavien lauseiden (116) välillä ei ole jyrkkä. Esimerkissä 115 kirjoittaja käyttää interrogatiivista eksklamatiivi-ilmausta asiointilan päivittelemiseen. Kirjoittajat käyttävät myös partikkelia *-hAn* ja *-kin/-kAAn* ja sävypartikkelia *siis*, *kyllä*, *no* affektiivisen konstruktion osana (118–123). Sanavalinnan perusteella affektiiviseksi huudahduslauseeksi tulkitaan esimerkki 124.

- 115) *---se ei tapahdu kotikaupungissa eikä edes Suomessa. Minun olisi siis matkustettava ympäri maailmaa!* (3, F)
- 116) *---menin katsomaan televisiota sieltä ei kyllä tule mitään ohjelmaa, mutta katson musiikki kanavaa. JEE, nyt tulee minun lempi kappale ---.* (18, F)
- 117) *kun tämä vielä koulun portilla kääntyi vilkuttamaan minulle. ”Hei hei Sara!”, siinä viimeiset sanat mitä sain häneltä kuulla. Voi kuinka pieleen asiat voivatkaan mennä.* (22, F)
- 118) *Katsahdin äänen suuntaan ja huomasin että sehän on Michael!* (22, F)
- 119) *Juuri Haukkoja vastaanhan me huomenna, tai jo oikeastaan tänään, sillä kello oli jo lähemmäs yksi yöllä, pelaamme!* (35, F)
- 120) *Kyllä kuulit aivan oikein, minä olin muuttunut pieneksi karvapalleroksi, enkä voinut itsekään uskoa sitä todeksi.* (22, F)
- 121) *Me kuuntelemme. Kissat myös helposti kiintyvät johonkin tiettyyn henkilöön. No, nyt täytyy mennä, ruoka-aika!* (1, F)
- 122) *Ihmiset eivät myöskään näytä karvaisilta kavereiltamme, koirilta!* (26, A)
- 123) *Yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa. Näin sanoo vanha sanontakin.* (34, A)
- 124) *Voe tokkiinsa mähän en ossoo lukea.* (16, F)

Erilaisia huudahduslauseita käytetään teksteissä usein kertojan omina kommentteina. Kahdessa tapauksessa eksklamatiivilauseet ovat tulkittavissa kirjoittajan valitsemana lisänä, joilla tekstiin saadaan vaihtelevuutta (esimerkit 122 ja 123). Nämä ovatkin asiateksteiksi tarkoitettuja kirjoitelmia. Eniten huudahduksia käytetään kuitenkin fiktiivisissä teksteissä, joihin liittyykin juuri kertojan mahdollistamat tunnusmerkkiset ainekset.

5.8. Ekspressiiviset ja deskriptiiviset sanat sekä affektiivinen sanasto

Kuten affektiivisuudessa yleensä, myös ekspressiivisten sanojen määrittelyssä tärkeä lähtökohta on oppositiopari tunnusmerkkinen vs. tunnusmerkitön. Mikone (2002: 60) on koonnut tunnusmerkittömyyden piirteitä: yleensä se on luokka, joka intuitiivisesti käsitetään neutraaliksi, normaaliksi, tavalliseksi, yleiseksi tai odotuksenmukaiseksi. Tunnusmerkitöntä luokkaa luonnehtii yksinkertaisuus, jolla fonologiassa tarkoitetaan ääntämisen helppoutta, morfologiassa rakenneosien vähäisyyttä ja säännönmukaisuutta, syntaksissa tavallista sanajärjestystä ja semantiikassa merkityksen kattavuutta ja yleisyyttä. Tunnusmerkkiset elementit ovat hyvin spesifejä, eli niiden käyttöalue on suppeampi kuin tunnusmerkittömän luokan elementeillä.

Semanttinen tunnusmerkkisyys ilmenee mm. luokan kattavuutena ja vaihdettavuutena, jotka tarkoittavat sitä, että tunnusmerkkinen merkitys on vaihdettavissa tunnusmerkittömän merkityksen kanssa ilman, että merkityksen sisältö vääristyy. Leksikkotasolla tällainen suhde on hyponymiassa, jossa hyperonyymit ovat tunnusmerkittömiä ja hyponyymit tunnusmerkkisiä. Semanttisesti tunnusmerkkisen sanan merkityskenttä on siis suppeampi kuin tunnusmerkittömän sanan. (Mikone 2002: 61.)

Konteksti on kuitenkin ratkaisevampi tekijä kuin merkityksen kattavuus. Kattavuusperiaatteen mukaan esimerkiksi hyperonyymi *eläin* on tunnusmerkitön ja sen hyponyymi *kissa* on tunnusmerkkinen. Sellaisessa kontekstissa, jossa näemme, että pihalla on kissa, mutta sanomme, että pihalla *on eläin*, on *eläin*-sanon käyttö *kissan* sijasta hyvin tunnusmerkkistä. Sanojen tunnusmerkkisyys on sidoksissa myös siihen,

mihin kielimuotoon (yleiskieli, puhekieli, slangi jne.) kuuluva sana on (vrt. tunnusmerkitön *sairaanhoitaja* ja tunnusmerkkinen *hoitsu*). (Mikone 2002: 61–62.)

Ekspressiivisiin sanoihin voidaan katsoa lukeutuvan sekä deskriptiiviset että onomatopoeettiset sanat. Mikonen (2002: 17) mukaan onomatopoeettisten sanojen primääri merkitys kytkeytyy ääneen, toisin sanoen ne kuvailevat ääntä, kuten *röh*, *mi-au* jne. Onomatopoeettisia ovat myös sellaiset sanat, joiden merkityskenttään kuuluu jonkinlaisen liikkeen tms. merkitys, kuten *pamahtaa*, joka tarkoittaa 'äkillistä (laukauksen, räjähdysten, lyönnin tms. aiheuttamaa) ääntä'. Mikone jatkaa, että liikkeen merkitys voi korostua kuvaannollisissa merkityksissä, jolloin onomatopoeettinen merkitys väistyy. Esimerkiksi sanan *pamahtaa* kuvaannollinen merkitys on 'ilmaise-
massa, että jotakin tapahtuu äkkiä, yllättäen, odottamatta.' Tämän tyyppisen merkit-
tyksen siirtymän taustalla on usein sanojen metaforinen käyttö. Aineistossa on muu-
tama esimerkki selkeästi onomatopoeettisista sanoista. Ääntä jäljittelevät sanat pyrki-
vät kuvaamaan tarkoitettua mahdollisimman tarkasti, kuten esimerkeissä 125 ja 126. Ensimmäisinä olevissa esimerkeissä onomatopoeettiset sanat ovat tehokeino, joiden merkitys on luettavissa sulkeiden sisällä. Kirjoittaja kuvaa kissojen ja koirien hauk-
kumista, murinaa ja muita niille ominaisia ääniä. Esimerkissä 127 kirjoittaja kuvaa törmäystä onomatopoeettisella sanalla *pum*, ja esimerkeissä 128 ja 129 *viuhtoa* ja *ki-
kattaa* kuvailevat niin ikään ääntä. Esimerkeissä 130–132 kirjoittajat käyttävät verbejä *loiskauttaa*, *suihahtaa*, *ujeltaa*. Näidenkin sanojen muoto määräytyy ensisijaisesti sii-
tä, millainen ääni niihin liittyy.

125) *Musti: - hau hau! (Kiusaa oman kokoisiasi Ronne.)*

Ronne: - Murr vuh vuh (Pysy erossa tästä)

Mustin ja Ronnen jutellessa Murre häipyi paikalta

Rosa: - Hau hau (Se kissa katosi, Ronne)

Ronne: - ärr vuh (Maksat tuosta tempusta)

Ronne hyökkää Mustin kimppuun. (10, F)

126) *Joni: -Hei kamu.*

Musti: -Hau (Terve)

*Joni: -mitäs sanoisit jos käytäis kotimatalla syömässä
parit hodarit.*

Musti: -Hau (juu, käydään) (10, F)

127) *Se hullu vain jyräsi autolla ylitseni ja "Pum!", kaikki
pimenei. (22, F)*

128) *Tuuli viuhtoi Pekan korvissa ---. (15, F)*

- 129) *Tyttö rupesi kikattamaan hassusti ja vastasi kyllä.*
(16, F)
- 130) *Hain vettä vessasta loiskautin sitä hieman hänen kasvoilleen.* (19, F)
- 131) *Kuljin ajatuksissani autojen suihahdellessa ohitseni ---.*
(22, F)
- 132) *Markkanen kuuli äänestäni että on tosi kyseessä ja lupasi tulla vauhdilla pillit ujeltaen.* (35, F)

Ei ole aivan yksinkertaista luokitella ja tehdä eroja onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen välille. Molemmat sisältävät samoja kriteerejä eli viittaavat jollain tavalla tarkoitteestaan lähtevään ääneen. Termin *deskriptiivinen sana* merkitys määrittäyty tässä työssä Mikosta mukailen kielen sellaiseksi ydinsanaston osaksi, joka ei ole tyyliltään neutraali ja jolta puuttuu ensisijainen äänen kuvaamisen merkitys. Yleisimmät deskriptiiviverbeillä kuvattavat toiminnot ovat liikkumista, syömistä, juomista, puhumista ja työskentelyä, ja näiden kaikkien yhteydessä syntyy yleensä aina ääntä (Mikone 2002: 18).

Tässä tutkielmassa deskriptiiviset sanat käsitetään osaksi affektiivisuuden ilmaisemista, molemmat kuuluvat kielen ekspressiiviseen merkitykseen. Mikone (2002: 125) vertaa deskriptiivisten sanojen tunneainesta neutraalien sanojen affektiiviseen merkitykseen. Hän kirjoittaa, että deskriptiivisillä sanoilla kuvataan usein negatiivissävyisiä asenteita (paheksumista, kyllästymistä jne.), mutta ei kuitenkaan aina, sillä esimerkiksi lasta tarkoittavat sanat ovat usein leikillisiä. Toisaalta deskriptiivisanoilla voidaan ilmaista tabumaisia asioita kevyehköön tyyliin. Mikone tiivistää, että deskriptiiviset sanat ovat luontaisesti ei-affektiivisten tarkoitteiden affektiivisia nimityksiä, pejoratiiveja, toisaalta luontaisesti affektiivisten tarkoitteiden eufemismejä.⁸

Aineiston kirjoituksissa käytetyt deskriptiiviset sanat voivat tuoda esiin kirjoittajan leikillistä suhtautumista. Ne tehostavat kieltä ja auttavat viestiä menemään perille onnistuneesti. Vaikka deskriptiivisten sanojen ensisijainen merkitys ei ole äänen kuvaaminen, niiden tulkinnessa voidaan havaita ääneen liittyviä aineksia. Deskriptiiviset sanat jäljittelevät niin ikään muilla aisteilla havaittavia tuntemuksia, kuten miltä jokin näyttää ja miten joku liikkuu. Kuten totesin, raja onomatopoeettisten ja

⁸ ks. esim. Länsimäki, Maija 1987: Suomen verbirakenteiset in: ime -johdokset. SKS, Helsinki, s. 233.

deskriptiivisten sanojen välillä on häilyvä, mutta molemmat ovat kuitenkin alakategorioita ekspressiivisten sanojen luokassa. Esimerkkien sanat *pälkähtää*, *rämähtää*, *huhuilla*, *mussuttaa*, *ryystää*, *loimuta*, *huikata*, *virnistää*, *karjaista*, *pärinä*, *räsähdys*, *nyrpällään* (esimerkeissä 133–144) viittaavat sekä ääneen että tapahtumien muihin aistimuksiin, kuten millainen on esimerkiksi suun asento huhuillessa. Sanassa *paiskata* (140) on selvästi ääntä koskeva malli. Esimerkkien 144 ja 145 deskriptiiviset sanat on lainausmerkeissä, jolloin kirjoittajat ilmaisevat omaa epävarmuuttaan ilmauksen sopivuudesta kyseiseen kontekstiin. Selkeä malli näköhavainnosta on esimerkin 145 verbi *porsastella*. Ilmaus on sinänsä hauska, sillä se sisältää kahdentyyppistä vertausta. *Porsastella* on metaforisessa käytössä, jonka vahvistukseksi kirjoittaja vielä tekee vertauksen koiriin epäsiististä syömisestä puhuttaessa.

- 133) *Vapaus ei kuitenkaan tarkoita, että olemme aina vapaita tekemään, mitä meille mieleen pälkähtää.* (2, A)
- 134) *Yritin avata ikkunaa mutta se oli jumissa. Tönäisin ikkunaa ja se rämähti alas maahan, sillä se oli ollut niin laho, että irtosi kokonaan.* (3, F)
- 135) *Huhuilin ympärilleni, ei vielääkään ketään. --- Astuin sisään huhuillen.* (19, F)
- 136) *Mieleeni palasi hahmo joka oli mussuttanut tiellä aikaisemmin.* (19, F)
- 137) *Manne ryysti loput kahvinsa ja lähti.* (19, F)
- 138) *Luolassa loimuaa tuli.* (32, F)
- 139) --- *huikkasin ovelta:*
-Herra Piirainen, teille on puhelu äidiltänne! (35, F)
- 140) *Vilkaisimme Kimmon kanssa toisiamme ja virnistimme kaikesta tapahtuneesta huolimatta. --- Paiskasimme kättä ja karjaisimme yhteen ääneen:*
-VOITTO KOTIIN! (35, F)
- 141) *Eläimetkin osaavat kyhätä erilaisia rakennelmia ja käyttää järkeään.* (11, A)
- 142) *Heräsin ovikellon pärinään.* (19, F)
- 143) *Miehet ovat nylkemässä mammuttia kun he kuulevat räsähdyksen metsästä.* (32, F)
- 144) *Kävelytyylilläkin voi kertoa oletko iloinen --- vai tömis-teletkö vihaisesti silmäkulmat ”nyrpällään”.* (34, A)
- 145) *Emmekä ”porsastele” syödessämme niin kuin koirat.* (26, A)

Käsittelen tässä yhteydessä muitakin ekspressiivisiä sanoja kuin onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä sanoja. Suurennan ekspressiivisten sanojen luokitusta siten, että katson tässä niihin kuuluviksi myös muut tunnusmerkkiset sanat, joilla ei ole ääntä kuvaavaa funktiota mutta jotka muuten ovat osa affektiivista sanastoa. Kuten aiemmin mainitsin, näiden tulkinta riippuu kontekstista, ja tässä yhteydessä tekstikonteksti kertoo, mitä sanaa kussakin yhteydessä voidaan pitää tunnusmerkkisenä tai värityneenä. Perustana ekspressiivisen sanaston tunnusmerkkisten piirteiden selvittämisessä on kulloisenkin kielen (omaperäinen) neutraali sanasto (Mikone 2002: 68).

Lähellä deskriptiivistä käyttöä on myös kirjoittajien käyttämät erisnimet. Affektiivisuutta ilmaistaan nimien avulla tehdyllä spesifioinnilla. Tähän ryhmään olen koonnut sellaisia esimerkkejä, jotka tekstissä esiintyvän nimen avulla pyrkivät tuomaan sille humoristisia piirteitä tai tarinaan toden tuntua. Tällainen nimi on aineistosta tehdyn päätelmän mukaan usein deskriptiivinen tai muutoin harvinainen nimi etenkin nuorten keskuudessa. Esimerkin 149 erisnimi on deskriptiivinen, kun kirjoittaja haluaa saada aikaan koomisen vaikutelman kirjoituksen päähenkilön työkaverista, joka kuvaillaan tekstissä kömpelöksi ja touhukkaaksi ihmiseksi. Esimerkeissä 146–149 nimet pyrkivät tuomaan lisämerkityksiä, uskottavuutta ja humoristisia piirteitä, tekstiin ja tarinan yksityiskohtiin. Toisaalta nimien avulla kirjoittajat saavat aikaiseksi mielikuvan jostain kaukaisesta tapahtumasta tai vieraassa maassa kuvatuista hetkistä, ovathan nimet hyvin poikkeavia verrattuna nykyajan nimiin. Myös suomen kielelle vieraita konsonantteja käytetään, ja kirjoittajat ovat keksineet vieraskielisiä nimiä ja äännejärjestelmältään muun kuin suomen nimeltä kuulostavia nimiä, kuten *Lözö*, *Uz-hama*, *Zora*, *Shayde*, *Rend*, *Sergei*, *Klaus von Müller* (150–157).

- 146) *Valmentajamme kiukkuiset huudot kaikuivat tyhjässä Äijänsuon-hallissa. Kuusisen Jere oli taas tullut harkkoihin kännissä.* (35, F)
- 147) *Pian kuulin jonkun huutavan nimeäni. Se oli työkaverini Orvokki.* (3, F)
- 148) *Kauan en kerinnyt mieltä sillä matkapuhelimeni soi ja vastasin siihen. Kuullessani pomoni Anteron äänen arvasin, että minulle tulikin töitä ---.* (3, F)
- 149) *Ovessa roikkuva kello kilahti kun Pimpula astui sisään. Hänen vaaleat hiuksensa olivat taasen pompulalla takana.* (19, F)

- 150) *Eräässä majassa oli jo täysi tohina päällä, sillä perheen pienokainen, Lözö oli nälkäinen.* (7, F)
- 151) *Lözön äiti, jota kutsuttiin mamaksi lähti kävelemään metsää kohti jolloin hän tapasi kylän päällikön.* (7, F)
- 152) *Kylän päällikkö Uzhama takoi rintaansa nyrkein ja päästi ilmoille raikuvan karjahduksen merkiksi juhlaan.* (7, F)
- 153) *Minun nimeni on Zora. Asun kivikauden kylässä.* (8, F)
- 154) *Terve mun nimi on Ernesti.* (16, F)
- 155) *–Tänään on ollut hiljainen ilta. Ei täällä ole käynyt muita kuin Shayde, Manne sekä sinä tietysti. ---Selitin Rendille päätapahtumat ja astuin ulos.* (19, F)
- 156) *Sergei oli surkea lukemaan. Hän oli ollut koulussa hyvin villi ja siksi Sergei ei osannut lukea.* (20, F)
- 157) *Kuusivaaran paroni Klaus von Müller, varakas saksalainen kauppias ---.* (30, F)
- 158) *Tuntia myöhemmin Tero Rantamerta istui toimistossaan. Soi puhelin. Soittaja oli poliisi* (30, F)
- 159) *Ajoin niin kovaa kuin uskalsin suoraan Kimmon, eli ”Kimen” asunnolle.* (35, F)

Esimerkin 158 nimi viittaa urheiluselostajan nimestä muunnettuun versioon. Tämän avulla kirjoittaja on kenties halunnut tuoda tekstiinsä sellaisia humoristisia aineksia, jota esimerkiksi Aku Ankka –lehdessä käytetään: jotain erisnimeä muunnellaan siten, että sen alkuperä on tulkittavissa kontekstista saatavien vihjeiden perusteella. Toisaalta tavanomaisista nimestä saa hauskan, kun sille keksitään lempinimi (esimerkki 159). Liitän tähän yhteyteen muitakin aineistossa esiintyviä nimiä, jotka luokittelevat ekspressiivisiksi. Nimen mainitseminen koskee muutakin kuin ihmisiä, jolloin se saa tarinan tuntumaan uskottavammalta (160–163).

- 160) *–Puuttuuko täältä jotain? Onko kassa tyhjennetty?
- Ei, mutta pussillinen halvan salmiakki karkkeja puuttuu.* (19, F)
- 161) *Heti alkuun Tuula, joka oli töissä Kauneushoitola Koirankopissa vei minut syömään.* (29, F)
- 162) *---huomisesta pelistä ei tulisi mitään meidän HC Hämeenlinnan pelaajille.* (35, F)
- 163) *Hotelli Serinamin eteen oli pysäköity vanha, jääkiekko seura Haukkojen logolla varustettu bussi.* (35, F)

Muita ekspressiivisen sanaston luokkaan kuuluvia esimerkkejä on aineistos-
sa sellaiset sanat, jotka tulevat esiin neutraalista taustastaan. Nämä voisivat olla esi-
merkiksi tyyli- tai muokkeamia, kirjoittajan tekemää rekisterinvaihtoa tai jollain tavalla lek-
sikaalista koheesiota hajottavia aineksia. Tyyli- tai muokkeamia koskee lähinnä niitä aineiston
tekstejä, joissa pyrkimyksenä on saada aikaan asiatekstiä. Aineiston pohtivissa teks-
teissä mm. esimerkin 164 arkikielinen sana *pursuavat* tulee esiin neutraalin kielen
kontekstia vasten. Tämän tyyli- tai muokkeaman katsoisin olevan tunteellisen ajattelun seu-
raus, ei niinkään tehokeino. Kirjoittaja närkästyä tässä kohtaa kirjoittaessaan hänelle
herkästä aiheesta ja tarkoite nähdään liioitellusti kuvattuna kaltaisena. Ei myöskään ole
sama, valitseeko kirjoittaja ilmaukseensa esimerkiksi *nesteen* tai *hyönteisen* sijasta
litkun tai *önnikän* (165, 166). Valinnat voivat olla odotuksenvastaisia: valittu muoto ei
sinänsä ole neutraalista kielestä erottuva mutta käyttötilanteessaan kuitenkin yllättävä.
Näistä esimerkkeinä toimivat 167 ja 168, kun hyvän ruuan yhteydessä puhutaan *hai-
semisestä tuoksun* sijaan ja lapsiperheen taustojen selvittämisessä kerrotaan *seksik-
käästä vaimosta*.

- 164) *Talveksi eläinsuojat pursuavat kissoja ja muita heitteil-
le jätettyjä eläimiä.* (9, A)
165) *Sillä aikaa minä toimin ja juoksin katoksen luo. Rikoin
kaiken ja kaasoin pois. Juuri kun heitin viimeisen litkun
ulos hän tarrautui minuun ---.* (3, F)
166) *Tietysti Katti tunnustaisi jos tekisi mitään. Ihme että ei
nosta itselleen murha syytettä jos hän tappaa hyttysen
tai jonkin muun önnikän.* (19, F)
167) *Siellä oli pimeätä, hiljaista ja siellä haisi pizza.* (18, F)
168) *Minulla on hyvä elämä kolme lasta seksikäs vaimo ja
hyvä koti.* (16, F)

Kirjoittajat tekevät valintoja siitä, millaisia sanoja he missäkin tilanteessa
käyttävät. *Mongerrus* esimerkeissä 169 ja 170 tuo esiin myös kirjoittajien näkemyksiä
siitä, millaista puhe on aikojen alussa ollut. Kirjoittajat korostavat tällä sanavalinnalla
kielen alkukantaisuutta, sillä nykyisen kieleemme verrattuna kivikauden ihmisten pu-
he ei ole ymmärrettävää. Rivien välistä voi lukea, että kirjoittajat kokevat jotkut histo-
riassa kauan sitten tapahtuneet ja ilmenneet asiat vaikeammiksi kuin nykyään. He
asettavat tekstissä vastakkain nykyisyyden ja menneen ajan. Sanavalintoja on tehty

sen mukaan, millainen mielikuva näistä kivikauden toiminnoista kirjoittajilla on. Riit-
timenoja kutsutaan *sembaloiksi* (171).

- 169) *Puheesta ei saa oikein kunnolla selvää koska kivikau-
della kieli ei vielä ollut kovin kehittynyttä ja puhe kuu-
losti pelkältä mongerrukselta. Kivikauden kieli perustui
suurimmaksi osaksi eleisiin joita täydensivät muutamat
alkukanteiselta mongerrukselta kuulostavat sanat.* (12,
F)
- 170) *Nyky-ihmisen mielestä puhe kuulosta aivan järjettömäl-
tä mongerrukselta, koska kivikauden ihmisten kieli pe-
rustui suurimmaksi osaksi eleisiin ja ilmeisiin joita täy-
dentävät epäselvältä mongerrukselta kuulostavat ään-
nähdykset.* (32, F)
- 171) *Naisten saatua lihat riippumaan alkoivat tavanomaiset
ilta sembalot joissa ihmiset tanssivat sen aikaisten lau-
lun tahtiin, ringissä nuotion ympärillä.* (7, F)

Karlsson (2002: 236) toteaa sanastossa olevan useita osa-alueita, joihin ih-
miset suhtautuvat affektiivisesti tai ei-neutraalisti. Nämä sanat liittyvät usein tabuil-
miöihin ja elämän herkkiin alueisiin (arkikielessä kutsuttu esim. *rumaksi kieleksi*).
Esimerkiksi käyttäytymiseen liittyvät yleiset häveliäisyysnormit vaikuttavat siihen, et-
tä affektiivisia sanoja mielletään rumiksi. Karlsson jatkaa, että affektiivinen sanasto ja
fraseologia ovat erittäin produktiivisia. Esimerkkinä tästä on humalatilaa kuvaavaa
sanastoa, jota on kerätty 1970-luvulla SKS:n toimesta (Karlsson 2002: 236). Tuloksia
ovat julkaisseet mm. Hakakorpi-Jumppanen & Virtanen (1977)^{9, 10}. Tässä yhteydessä
voidaan ottaa esiin myös kiertoilmaukset, joihin viitataan myös seuraavassa luvussa.

humalatila: aivohöyryssä, ankkana, ankkurissa, dokussa,
esiriipun takana, haadeksessa, hattarassa, hurmiossa, hää-
tuulella, itikan syöttinä, järkivapaassa tilassa, kallellaan,
keräämässä käpyjä, kiiltoturpa, komiteassa, kukkopilli,
käkenä, lastissa, monot vinossa, mämmissä, partavesis-
sään, siirapissa, äyskärissä, ...

⁹ Hakakorpi-Jumppanen, Maria & Virtanen, Matti 1977: *Kippurahäntä. Alkoholiaiheisen perinnekilpailun
satoa*. SKS, Helsinki. s. 254–255.

¹⁰ Kielessä voi esiintyä myös attraktiokeskuksia, joissa synonymia on hyvin vahvaa. Attraktiokeskuksessa on
usein kulttuurin keskeisten asioiden sanastoa tai tunteita ja arvotuksia sisältävien ilmiöiden sanoja. (Ks. esim.
Hakulinen, Lauri 1978: *Huomattava merkitysopin teoria: Hans Sperberin semanttisista periaatteista*. SKS,
Helsinki.)

Kielen konnotatiivinen merkitys on Karlssonin (2002: 235) mukaan merkitty ja väritynyt. Se on subjektiivisempi kuin denotatiivinen merkitys ja viittaa niihin merkityskokonaisuuksiin, joita sanojen käyttö synnyttää yksittäisessä puhujassa, ne liittyvät siis kielenkäyttäjän kokemuksiin.

Affektiivinen sana voi erottua ympäristöstään slangi-ilmauksena, puhekielisenä tai murteellisena. Esimerkiksi lyhennettyjen puhekielisten pronominien käyttö voi olla kirjoittajan pyrkimys saada aikaan intensiivisyyttä ja välitöntä päiväkirjamais-ta tunnelmaa. Toisaalta malli voi tulla nuorten kaunokirjallisuudesta (esimerkki 172). Selkeästi murteellisia muotoja käyttää kirjoittaja esimerkissä 173, jossa Savon murreta on käytetty saamaan tekstille aikaan humoristisia sävyjä. Edellä kerrottiin Karlssonin todenneen affektiivisen sanaston liittyvän tabuilmioihin, ja häveliäisyytensä takia ne mielletään usein rumiksi. Esimerkkien 174 ja 175 humalatilaa tarkoittava sana *kännissä* ei tosin vaikuta juurikaan häveliäältä tai rumalta kieleltä. Termi on usein puhekielessä käytetty ja nuorten keskuudessa alkoholiin liittyvistä asioista puhutaan paljon. Siinä mielessä affektiivisuus kuitenkin korostuu, että kirjoittajat ovat todennäköisesti tavoitelleet puhekielenomaista tyyliä teksteissään. Toisaalta tunnepitoiset sanavalinnat voivat kertoa esimerkiksi säälistä (176).

172) *Terve mun nimi on Ernesti. ---10 vuotta sitten en osannut lukea mutta nyt osaan hän oli vaimoni joka opetti mut lukemaan.* (16, F)

173) *Voe tokkiinsa mähän en ossoo lukea.* (16, F)

174) *Kuusisen Jere oli taas tullut harkkoihin kannissä.* (35, F)

175) *Annalla oli paha keuhkokuume, kun hänen sydän ystävänsä olivat jättäneet hänet yksin kannissä palelemaan syksyn pakkas yöhön.* (5, F)

176) *---ensi yönä pitäisi liikuttaa Windiä, ettei se raukka ähkyy kuolisi.* (5, F)

Affektiivista sanasto on toisinaan lähellä kiertoilmausten kategoriaa, jolloin affektiivisuutta sisältävät kielen ainekset voivat kätkeytyä pitempien kuin yhden sanan kiertoilmausten taakse. Kiertoilmauksessa varsinaisen ilmauksen tilalla käytetään laajempaa, tyyliarvoltaan moniulotteisempaa sanontaa. Varis (1998) on tutkinut kiertoilmauksia painottaen niiden kontekstisuutta. Hän kirjoittaa kiertämisen keskeisen ominaisuuden olevan sumeus, sillä kiertoilmaus välittää merkityksiä, mutta usein vain

epätäsmällisesti, utuisesti ja hämärästi. (Varis 1998: 43.) Varis (1998: 248) on havainnut, että puhujat viittaavat selkeisiin asioihin suorasukaisia sanontoja suuremmin. Perinteisesti kiertoilmauksina pidetään esim. ilmausta, jossa urheilukilpailun 'huonoa hiihtoa' kutsutaan *oman hiihdon hiihtämisenä*. Varis on tarkastellut kiertoilmauksia myös tätä laajemmassa kontekstissa, joita on löydettävissä neutraaleistakin teksteistä. Toisaalta kiertoilmaukset voidaan luokitella myös eksplisiittiseksi tai lekikaalistuneeksi affektiivisuudeksi, jos niiden tulkinta perustuu affektiivisille sanoille, kuten suomen pystykorvan kutsumista *pikinokaksi*.

Eroa kiertoilmausten ja synonymian välillä ei oikeastaan voi tehdä muuten kuin ilmausten vakiintumisasteen ja denotatiivisen merkityksen avulla. Täytyy siis ratkaista, voiko synonymimiseksi oletetulla sanalla olla sama referentti kuin ydinkielen lausumalla ja onko sanan käyttö niin vakiintunut, että sitä voi käyttää ydinkielen sanan asemesta useissa konteksteissa (Varis 1998: 55). Täydellisestä synonymiastahan ei voi puhua, sillä jokaisella lekseemillä on oma ja spesifi merkityksensä, joka voi sisältää hienoja vivahde-eroja verrattuna toiseen samaan tarkoitteeseen viittaavaan sanaan. Vaikka jotkut sanat ovat yleiskielessä käytetympiä kuin niiden alkuperäinen ilmaus, niillä on kuitenkin edelleen puhekielisyyden leima. Tällaisia puhekielessä yleisiä sanoja käyttää esimerkkien 177–179 kirjoittajat. Harrasteslangia kirjoittajat käyttävät esimerkeissä 180–185. Nämä sanat ovat myös yleispuhekielestä tuttuja (*spurtti*, *mokke*, *matsi*, *harkat*) ja *kouts*-sana on englannin kielen sanasta *coach* ('valmentaja').

- 177) *Hän on iänikuinen blondi. Blondiksi hän on älykäs, mutta minulta löytyy enemmän järkeä.* (5, F)
- 178) *--- astuin ovesta sisään ja kävin vähän pihistämässä karkkeja ja purkkaa.* (18, F)
- 179) *Hotellin ovella ei ollut portsareita, joten pääsin helposti sisään.* (35, F)
- 180) *Otin spurtin läheiselle kioskille.* (19, F)
- 181) *--- kaikki paheni entisestään kun keski-ään kriisiä elävä, helposti hermonsa menettävä laiskanpulskea koutsimme raivostui entistä enemmän kun Jere yritti selitellä ottaneensa vain pari olutta eilen.* (35, F)
- 182) *Meidän kakkosmokkemme oli loukkaantunut.* (35, F)
- 183) *Me muut tuijotimme hiljaisina Kuusisen loittonevaa selkää. Ykkösokkemme Kimmo herätti meidät mietettämme.* (35, F)
- 184) *Huominen matsi oli meille elintärkeä ---.* (35, F)

185) *Aloitin kuulustelun kysymällä --- milloin Kimmo oli lähtenyt harkkoihin.* (35, F)

Selkeämmin muoti-ilmauksia ja puhekielisyyttä on esimerkeissä 186 ja 187. *Suht* on puhekielestä tuttu lyhenne. *Vähän* tai *hieman*-sanojen sijasta käytetty *pienesti* on niin ikään puhekielinen ilmaus. Esimerkissä 188 kirjoittajan käyttämä konjunktio (*josko*) kuuluu myös puhekielen ilmauksiin. Tällä kirjoittaja luo alisteisen vaihtoehtokysymyksen. Kirjoittajan valitsema sana voi erottautua kontekstistaan myös päinvas-taisella tavalla. Esimerkissä 189 kirjoittaja käyttää vanhahtavaa postpositiota *taa* postpositio 'taakse' sijasta. Tämän avulla kirjoittaja tuo tekstiinsä kaunokirjallista ja runollista tunnelmaa.

186) --- *Kimmo oli suht kunnossa.* (35, F)

187) *Hymyilin hänelle pienesti ---.* (35, F)

188) *Katsoin ihmisiä, josko joku kenties kampaisi ja puhdistaisi turkkiani. Mitä vielä, joku vain pörrötti turkkiani liaten sitä lisää.* (29, F)

189) *Hän tuijotti vastarannalle, metsän taa.* (4, F)

Ympäröivän kontekstin tulkinta saa johonkin neutraaliin sanaan affektiivisen leiman, konteksti luo tuolle sanalle affektiivisen merkityksen. *Tyyppi* on yleiskieleen kuuluva sana, mutta konteksti luo sille affektiivisen merkityksen: puheena on ihmiseen viittaava ilmaus (190). *Tyyppi* on juuri ihmiseen viitatessaan väritynyt puhekie-len sana (esim. *Kato tota tyyppiä!*) *Tärähtänyt* (191) viittaa esimerkiksi psyykkisesti sairaaseen ihmiseen. Tällöin on kyseessä sanan metaforinen käyttö, mikä voi johtua esimerkiksi halusta ilmaista tabumainen asia hauskemmin. Esimerkkien 192 ja 193 af-fektiiviset sanat *hölppäsuu* ja *yrmy* kuvaavat ihmisen luonnetta. Tunnusmerkkiseksi erottuva sana on esimerkissä 194 *herrassuku*. Kirjoittaja on tavoitellut sanalla ylätyy-lin ilmausta, joka korostaa puheena olevan henkilön asemaa.

190) *Sillä tyypillä ei mennyt hyvin ---.* (35, F)

191) *Seuraavana päivänä kahdeltatoista nousin koneeseen jossa tärähtänyt sairaala karkurikin oli.* (3, F)

192) *Juuri tähän tilanteeseen rehellisesti sanottuna huono vaihtoehto pöytäseuralaiseksi sillä kun en muutenkaan ole kovin puhelias niin näin kuumana päivänä minua*

- vielä vähemmän kiinnosti jutella jonkin Orvokin kaltaisen hölppäsuun kanssa.* (3, F)
- 193) *Minulla on lyhyet ruskeat hiukset, kasvoni ovat vähän yrmyn näköiset ja yleensä minulla on farkut ja farkkutaakki päällä, olen muuten nainen ja nimeni on Maija.* (18, F)
- 194) *Hänellä oli suuri kokoelma venäläistä arvokasta posliinia joka oli kulkeutunut hänen herrassuvussaan satoja vuosia.* (30, F)

Yli-Vakkuri (1986: 62–71) kirjoittaa nominien odotuksenvastaisesta affektiivisestä käytöstä. Nominien emfaattisen ja intensiivisen monikon tavoitteena on mm. antaa puheelle/kirjoitukselle tehoa, vakavuutta tai kerskaavaa sävyä. Tehostavaa monikkoa käyttää kirjoittaja esimerkiksi 195 (*höyryäviä patojaan*, myös *nuoliensa teriä*). Esimerkin 196 yhteydessä huomionarvoista on, että affektiivisuus ilmentyy nominatiivimuodoissa, vaikka niiden referentti *elektroniikkaa* on partitiivissa: niillä on siis eri sijamuodot. Monikollinen nominatiivi on odotuksenvastainen, jolloin sen affektiivisuus on näkyvää. Kirjoittaja haluaa korostaa ihmisten statussymboleja tuoden esiin niiden paljoutta. Kerskailun sävyä aiheuttava monikko saa ironisen sävyn.

- 195) *Naiset sekoittivat höyryäviä patojaan ja miehet teroittivat nuoliensa teriä ja heiluttelivat nuoliaan.* (29, F)
- 196) *Niillä on kuitenkin eroa, koska ihmisillä on kaikkea elektroniikkaa, esim. mikrot, uunit, televisiot, vessanpytyt, tietokoneet jne.* (31, A)

Sanojen merkitykset riippuvat toisten sanojen merkityksistä, jolloin sanan merkitys ymmärretään suhteuttamalla se muiden sanojen merkitykseen. Toisiaan lähellä olevat merkitykset muodostavat semanttisen kentän eli merkityskentän. Tiettyjen sanojen voidaan ajatella liittyvän toisiinsa myös sen perusteella, että ne esiintyvät yleensä samassa tekstiyhteydessä, jolloin sanojen suhdetta kutsutaan kollokaatioksi. (KK: 62.) Esimerkin 196 tekstissä huomionarvoista on myös se, että elektronisten laitteiden luettelo sisältää yhden eri semanttiseen kenttään luokiteltavan lekseemin, *vessanpytty*. Tällöin kirjoittaja ilmaisee tahatonta affektiivisuutta, sillä hän ei mahdollisesti joko ole tullut ajatelleeksi sanojen erilaisia merkityskenttiä tai hänen kielellinen intuiotensa ei tunne näiden sanojen semanttisia luokittelueroja ja kollokaatioita. Elektroniikka-merkityskentän alle kuuluvat kirjoittajan mainitsemat *mikro*, *televisio* ja *tie-*

tokone, johon *vessanpytty* ei kuulu. Toisaalta myös *uuni* on eri semanttisen kentän edustaja, sillä se voidaan sijoittaa esimerkiksi muiden kuin elektronisten sähkölaitteiden kenttään. Kirjoittaja ei tässä siis tunne semanttisten perussuhteiden eroja.

Deskriptiivinen, ekspressiivinen ja affektiivinen sanasto on aineiston kattavin ryhmä, ja kirjoittajat hyödyntävät niitä useissa eri tilanteissa. Niiden avulla kirjoittajat pyrkivät vaikuttamaan hyvin erilaisiin tunteisiin: usein tavoitteena on humoristinen ilmaus tai vakuuttavuus. Usein kirjoittaja haluaa myös kuvailla tilannetta affektiivisten sanojen avulla siten, että lukija tuntee sääliä tai jopa asettuisi sijaiskärsijän asemaan. Affektiivista sanastoa käytetään myös kiertoilmauksen funktiossa (joista lisää seuraavassa luvussa) sekä tehokeinona esimerkiksi paljouden tai kerskailun ilmaisemiseksi. Selkeästi suurin osa affektiivisista sanoista on kirjoittajien fiktiivisistä ja luovista teksteistä. Vain muutama esimerkki on aineiston asiateksteistä, jolloin affektiivista sanastoa on käytetty lähinnä deskriptiivisten sanojen osalta.

5.9. Kielikuvat

Ratia (2007: 123) kertoo, että kuvakieliset ilmaukset otetaan käyttöön silloin, kun tavanomaiset sanonnat tai sanavalinnat eivät ole riittävän ilmeikkäitä tai osuvia. Niitä käytetään, jos jonkin ilmiön, ajatuksen, kokemuksen tai tunteen hämäryyttä ja moniselitteisyyttä ei voida ilmaista suorasanaisesti. Näin kuvakielinen ilmaus välittää selkeää tietoa, joka jättää tunnejäljen. Ratia (2007: 131) jatkaa, että kielikuvia määritellään korostamalla niiden poikkeavia merkityssuhteita, jolloin sanoja käytetään niiden poikkeavasti erottaen ne niiden kirjaimellisesta merkityksestä. Kielikuvia on siis välttämätön tulkita. Kuvakielisyyttä käyttämällä kirjoittajat saavat aikaan lukijan muodostamia tulkintoja tekstistä.

Kirjoittajien käyttämät vertaukset esimerkeissä 197–200 vahvistavat ilmaistuja ajatuksia ja antavat niille tulkittavia mielikuvia. Niiden avulla kirjoittajat saavat ilmaistua asioita, joihin sanojen kirjaimelliset merkitykset eivät riitä. Vertaus on kielikuva, jossa kohde ja vertauskuva ovat näkyvästi toistensa yhteydessä. Siinä kohde ja vertauskuva yhdistyvät useimmiten *kuin*-konjunktioilla. Vertaukset tuovat ilmauksille lisää merkitysmahdollisuuksia (Ratia 2007: 125, 140). Esimerkkien ilmausten *kuin*-

sanat mahdollistavat tulkintojen monimerkityksellisyyden ja tulkinnallisuuden. Esimerkeissä kuvaannolistetaan abstraktilla tasolla, mitä tapahtuu, kun puhutaan selän takan (197), kun ruumis ei reagoi ulkopuolisiin ärsykkeisiin (198), tai kun metsä on hiljainen (199). Vertaus pyrkii herättämään tunteita, kuten esimerkissä 200, jossa kirjoittaja pyrkii havainnollistamaan ihmisen vastuuntunnon tärkeyttä kotieläimen hankinnassa. Esimerkit olisivat denotatiivisesti tulkittavissa ilman kuin-sanaa, mutta tällöin niiden merkitys olisi aktuaalinen, eikä mahdollistaisi tulkinnanvaraista kuvaannollisuutta.

- 197) *Voit olla vihainen kamullesi ja puhut toisille pahaa hänestä kuin menisit ja löisit häntä. (34, A)*
- 195) *Silmät olivat kuin sokeat. Ne näkivät, mutta ne eivät halunneet nähdä. Sormet kuin tunnottomat, tunsivat vaikkeivät halunneetkaan. Hän oli kuin kuuro, hän ei halunnut kuulla. Mutta hän oli puhekyvytön, ei hän edes halunnutkaan kuulla. (4, F)*
- 199) *Takana oleva metsä oli kuin kuollut, ei pienen pientä liikahdustakaan. (4, F)*
- 200) *Eläin ei ole kuin sanomalehti, että kun sen on lukenut, niin sen voi heittää pois. Vaan se on monien vuosien hankinta. Ja tätä ei ihmiset tule arvanneeksi kun eläintä hankkii. (9, A)*

Se, että kohteita kutsutaan muilla kuin niiden vakiintuneilla ilmauksilla tekee mahdolliseksi ilmaista arkipäiväisiäkin asioita uudella ilmeikkäällä tavalla (Varis 1998: 100). Kangasniemi (1997: 72) kirjoittaa, että suomen vakiintuneet yhdyssanat, sanaliitot ja sanonnat, kuten esimerkiksi *selkäsauna*, *kieli poskella*, ilmaisevat yhden merkityskokonaisuuden, jota on vaikea tai mahdotonta päätellä ilmauksen sisältämien sanojen perusteella. Nämä merkityskokonaisuudet ovat idiomeja. Idiomien, metaforan ja vertauskuvan raja on Kangasniemen mukaan himmeä. Idiomiksi metafora usein siirtyy menetettyään tuoreutensa. Vakiintuneita sanontoja ja idiomeja kirjoittajat käyttävät esimerkeissä 201–209. Esimerkkien idiomit ovat niin yleisiä, että ne voivat olla osa kirjoittajien arkikieltä. Kuvallisuus sinänsä ei siis välttämättä ole ollut keskeisin tarkoitus, ja niiden käyttö on voinut olla automaattista.

- 201) *Ihmisellä ei todennäköisesti ole tunteita, koska jätetään eläimiä oman onnensa nojaan. (9, A)*
- 202) *Ne oppivat käyttämään työkaluja ja kommunikoimaan toistensa kanssa ja loppu onkin historiaa... (28, A)*
- 203) – *Jere --- muutti sitten mielensä ja lähti hartiat lypsyssä pukukopeille. (35, F)*
- 204) *--- missä hän pääsi vaimonsa ja tyttärensä hellään huomaan. (35, F)*
- 205) *Ja huusi ulvovaa nälkänsä kurkkusuorana. (7, F)*
- 206) *Katin ilme kirkastui hieman. (19, F)*
- 207) *Ykkäsmokkemme Kimmo herätti meidät mietteistämme. (35, F)*
- 208) *Maatessani illalla lopen uupuneena sängyssäni, mietin tiimiämme. (35, F)*
- 209) *Koko kylä kokoontui katsomaan tappelua joka kestitkin iltaan asti, mutta kaikki loppuu aikanaan ja niin myös tämä tappelu ---.(12, F)*

Edellä oleva esimerkki 205 sisältää myös toisen kielikuvan, personifikaation, mutta esittelen ensin aineistossa esiintyviä metaforia. Metaforassa asialle annetaan jonkin toisen asian nimi, jolloin pyrkimyksenä on ylittää arkipäiväinen kieli ja ilmaista jokin asia totutusta poikkeavalla tavalla (Krappe 2007: 162). Yleisesti hyväksytyyn vertaamisteorian määritelmän mukaisesti metaforalla tarkoitetaan kielikuvaa, jossa kuvattavan ja kuvan yhteys on *kuin*-vertausta kiinteämpi. Vaikka metaforat ovat käytettyjä runoudessa ja muussa kaunokirjallisuudessa, metafora on laajalti käytössä muussakin kuin taiteellisessa kielessä. Metaforat ja niiden käyttäminen ovat osa koko lingvististä kompetenssia, joka tuottaa jatkuvasti uusia metaforisia ilmauksia arkipuheeseen. (Varis 1998: 104.) Esimerkkien 210–215 kirjoittajat hyödyntävätkin kuva-kieltä tarkoitushakuisesti. Ensimmäisessä esimerkissä 210 kirjoittajalla on tarkoituksena tuoda esiin ja herättää tunteita voimakkaasti metaforan avulla. Kirjoittajat käsittelevät metaforissaan konkreettisia asioita abstrakteina (esimerkissä 210 metsän katoaminen) tai abstrakteja asioita konkreettisina (211 ja 212 ajatusten tyhjyys ja liikuminen, 213 valon fyysinen tunteminen, 214 yön ominaisuudet). Esimerkissä 215 eläinten tuottamat äänet koetaan inhimillisenä puheena.

- 210) *Koko metsä oli kadonnut yöhön. (4, F)*
- 211) *---hänen ajatuksensa olivat tyhjiä ---.(4, F)*
- 212) *Ajatus jostain makeasta liukui mieleeni. (19, F)*

- 213) *Valo kirvelsi silmissä. (19, F)*
 214) *Yö oli äänetön. (4, F)*
 215) *Jokapuolelta kuului eläinten puhetta. (22, F)*

Personifikaatioita löytyy aineistosta useita. Personifikaatio elollistaa esineet, asiat, käsitteet tai luonnonvoimat kuin ne olisivat henkilöitä (Varis 1998: 108). Kirjoittajat liittävät elottomiin ja ei-inhimillisiin asioihin (*ajatukset ja kioski*) kuolemaan esimerkeissä 216 ja 217. Puhumiseen liittyvää personointia on esimerkeissä 218–222, joissa elottomat tai ei-inhimilliset asiat hallitsevat puhumisen ja äänitelemisen eri muotoja (*ulvoa, kertoa, sanoa*), aiheuttamista (*satuttaa*), tuntemista ja tunnetilan muutosta (*tylsistyä*) sekä katsomisen muotoa (*tuijottaa*).

- 216) *Kai ne [ajatukset] joskus menevät pois, haihtuvat, kuolevat hänen mukanaan. Niiden olisi pitänyt jo kuolla. (4, F)*
 217) *Sanoin Kattille että ei se kioski yhteen karkkipussiin kuole ---. (19, F)*
 218) *Ja huusi ulvovaa nälkäänsä kurkkusuorana. (7, F)*
 219) *Yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa. Näin sanoo vanha sanontakin. (34, A)*
 220) *”Toimi äläkä puhu!” sanat saattavat satuttaa. (34, A)*
 221) *--- eikä edes kuunnellut minun vaimeaa ja tylsistynyttä vastaustani. (3, F)*
 222) *Yö tummeni. Tähdet tuijottivat häntä, sen hän tiesi. niin ne aina tekivät. (4, F)*

Varis (1998: 103) kertoo, että lyhennetty vertaus saattaa muuttua kiertoilmauksien rakenteeksi, jos se vakiintuu ja leksikaalistuu eniteetin nimeämisessä. Uudelleen nimeämisiä löytyy aineiston esimerkeistä muutamia, mutta niiden luonne on hetkellisempi verrattuna Variksen kuvaamaan uudelleen nimeämisen prosessiin. Kiertoilmaukset eivät ole jollekin spesifille eniteetille rakennettuja ja tälle leksikaalistuneita (vrt. Variksen esimerkki *joutsenkaula* ’Audrey Hepburn’), mutta ne ovat tunnistattavissa ja tulkittavissa yleisemmällä tasolla. Varis jatkaakin, että usein kuva voidaan ilmaista myös parafraseina ydinkielen käsittein. Parafraaseja kirjoittajat käyttävät esimerkeissä 223–225, koirista kirjoitetaan *karvaisina kavereina* ja *pieninä karvapalleroina*, tarha- ja esikouluikäisiä *näinä pikkulapsina*. Edellisen luvun kiertoilmausten tulkinta liittyy selvästi affektiiviseen sanastoon, mutta tässä luvussa kiertoilmauksia

käsitellään sellaisissa funktiossa, joita kirjoittajat käyttävät selittävinä aineksina toiston välttämiseksi.

- 223) *Ihmiset eivät myöskään näytä karvaisilta kavereiltamme, koirilta! Meillä ei esim ole kuonoa, häntää...* (26, A)
- 224) *Otetaanpa nyt käsittelyyn sitten tarha- ja esikouluikäiset. Aamulla nämä pikkulapset heräävät ---.* (21, A)
- 225) *Kyllä kuulit aivan oikein, minä olin muuttunut pieneksi karvapalleroksi, enkä voinut itsekään uskoa sitä todeksi.* (22, F)

Kielikuvia käytetään aineistossa vertausten, metaforien, personifikaatioiden ja parafrasien muodossa. Nämä velvoittavat lukijan tekemään omia tulkintojaan tekstistä. Sanonnat ja idiomit taas voivat tuntua kirjoittajista ja lukijoista automaattisilta, jolloin lukijan ei tarvitse tehdä tulkintoja lainkaan, sillä ne eivät nouse tekstistä esiin. Aineiston metaforat ja vartatukset herättävät voimakkaampia tunteita, sillä ne sisältävät kirjoittajien itsensä luomia vivahteikkaita kielikuvia. Enemmistö tämän ryhmän esimerkeistä edustaakin fiktiivisiä tekstejä, joihin sopii luova kielenkäyttö erilisine kielikuvineen. Muutamat esimerkit ovat asiateksteistä, jolloin kielikuvilla vedotaan tunteisiin tai niitä käytetään automaattisina idiomeina. Parafrasit tuovat kirjoittajien asiateksteihin vaihtelevuutta: tällöin kirjoittajien ei tarvitse toistaa jo sanottuja asioita vaan keksiä niille mielikuvituksellisempi ilmaus.

5.10. Modaalisuus, modaaliset rakenteet ja verbimodukset

Myös kielen modaalisia rakenteita hyödyntämällä kirjoittajat voivat ilmaista asenteitaan ja mielipiteitään puheena olevasta asiasta. Hakulinen ym. (2004: 1479) kirjoittaa, että modaalisuudessa on kyse asiointilan todenmukaisuutta ja toteutumismahdollisuuksia koskevista arvoista. Modaalisuuden avulla kirjoittaja ilmaisee, onko asiointila hänestä tai yleisesti ottaen varma, välttämätön, todennäköinen, mahdollinen, epävarma tai mahdoton, pakollinen tai luvallinen, toivottava tai ei-toivottava tai ulkoisista tai sisäisistä edellytyksistä riippuvainen.

Modaalisuuden välttämättömiä ja mahdollisia asteita tuodaan esiin ohjailemaan pyrkivissä kirjoituksissa. Episteeminen asteikko ilmaisee mahdollisuutta ja varmuutta, deonttinen asteikko sitä vastoin ilmaisee pakkoa ja täytymistä (Hakulinen & Karlsson 1979: 262). Episteemistä modaalisuutta ilmaisevat kirjoittajat esimerkeissä 226 ja 227, joista välttämättömyyden astetta ilmaisee *täytyy* (226) ja mahdollisuutta ilmaisee *voida* (227). Rakenne *tulisi ymmärtää* on mahdollisen ja välttämättömän asteen välissä, jolloin konditionaalimuoto ei tee siitä välttämätöntä (227). Deonttista modaalisuutta ilmaistaan esimerkeissä 227 ja 228, joista ensiksi mainitun muoto *pitää* ilmaisee välttämättömämpää muotoa, konditionaalimuoto *pitäisi* taas antaa ilmaisulle mahdollisuuden sävyä. Deonttista muotoa *saada* käyttää myös kirjoittaja esimerkissä 229, joka sinänsä ilmaisee mahdollisuutta mutta kielteisenä muotona mahdottomuutta. Pakkoa ja täytymistä ilmaisevia rakenteita kirjoittajat käyttävät vähän.

226) *Kaikilla elämillä täytyy olla oma kieli, jolla ne ymmärtävät toisiaan.* (27, A)

227) *Esimerkiksi koiran koulutuksessa ihmisen tulisi ymmärtää vähän koiran kieltä, voidakseen opettaa sitä, pitää selvittää eläimelle kuka on pomo, ja tietää milloin eläin on vihainen ja milloin pelkää. Jos meinasit saada eläimen ja ihmisen yhteistyön toimimaan, niin heidän pitää luottaa toisiinsa.* (27, A)

228) *Mutta turkistarhat pitäisi lopettaa.* (33, A)

229) *Joten kohdelkaa eläimiä niin kuin kohtelette ihmisiäkin. Ei eläimiäkään saa kohdella epäkunnioittavasta.* (11, A)

Selkeämmin mahdollista astetta ilmaisevat kirjoittajat esimerkeissä 230–232, joissa on episteemiset *saattaa* ja *voida* sekä deonttinen ja *saada*. Ensiksi mainittujen muotojen avulla kirjoittajat ilmaisevat omia käsityksiään proposition todenperäisyydestä, he luulevat niiden olevan tosia. Toisaalta deonttinen modaalisuus *saada* esimerkissä 232 ei suoraan viittaa merkitykseen *olla lupa*, ilmaisun merkitys on pikemminkin velvoittava.

230) *Jotkut eläimet saattavat syödä ihmisen heittämiä roskia ja kuolla niihin.* (11, A)

231) *Mutta eläimet voivat olla joissain asioissa taitavampia kuin me ihmiset.* (26, A)

232) *–tutkijat saivat itse koettaa olla koe-eläiminä.* (33, A)

Modaalisuutta ilmaistaan myös muilla keinoilla, kuten modaalisin adverbein *todennäköisesti* ja *välttämättä*. Esimerkissä 233 tämä ilmaus tuo esiin kirjoittajan ilmaisemaa mahdollisuutta ja todennäköisyyttä puheena olevasta asiasta. Esimerkin 234 ilmaus merkitsee varmuutta, mutta kielteisenä se ilmaisee tässä niin ikään kirjoittajan näkemystä asian epävarmuudesta ja mahdollisesta epätodennäköisyydestä.

233) *Ihmisellä ei todennäköisesti ole tunteita, koska jätetään eläimiä oman onnensa nojaan. (9, A)*

234) *--- monet muutkin eläimet rakentavat erilaisia rakennelmia, joihin ei ihminenkään välttämättä pysty. Jotkut niistä ovat todella monimutkaisia ja erikoisen näköisiä. (11, A)*

Joskus kirjoittaja lieventää ilmaustaan ja tuo sen esiin sanavalinnoilla, jotka antavat vaihtoehtoja kirjoittajan aiemmin ehdottominkin pitämilleen asioille tai esittelevät asiaan liittyviä muita näkökulmia. Tällöin kirjoittajat käyttävät usein partikkeleja. Hakulisen ym. (2004: 771) mukaan partikkelit ovat semanttisesti lauseen ilmaiseman propositionaalisen sisällön ulkopuolella. Ne siis tuovat proposition jonkin lisämerkityksen, implikaation. Esimerkissä 235 kirjoittaja esittelee negatiivisen asian positiivisen puolen (*mutta onneksi*). Esimerkeissä 236–238 kirjoittajat käyttävät konjunktiota *vaikka(kin)*, joka ilmaisee odotuksenvastaisuutta eli sitä, että huolimatta *vaikka*-lauseen esittämästä asiointilasta hallitsevan lauseen asiointila pätee (Hakulinen ym. 2004: 1061). Esimerkin 236 *tavallaan*-partikkelia Hakulinen ym. nimittävät suunnittelupartikkeliksi. Sen avulla kirjoittaja tekee myönnytyksen kirjoittamalleen väitteelle, jota ei kuitenkaan täysin allekirjoita.

235) *Talveksi eläinsuojat pursuavat kissoja ja muita heitteille jätettyjä eläimiä. Mutta onneksi eläimille on tehty tällaisia ratkaisuja. Sieltä voi käydä hakemassa oman eläimen pois, pientä maksua vastaan. (9, A)*

236) *Onhan se tavallaan totta, että kieli erottaa ihmisen eläimestä, mutta on eläimilläkin oma kieli, vaikkakin eläimet käyttävät signaaleja ja ihmiset symboleja ”kiellessään”. (23, A)*

237) *Vaikkakin esim. delfineille pystyy opettamaan yksinkertaisia käskyjä ja siten opettamaan niille joitain asioita ja temppuja. (23, A)*

238) *Ihmiset asuvat taloissa, vaikka kyllä eläimilläkin voi olla omat talonsa. (31, A)*

Verbeihin liittyvät modukset voivat ilmaista semanttisesti esimerkiksi arvelua tai epäilyä ja niiden jaottelu lähtee sellaisista kategorioista kuin sanominen ja ohjaileminen (Hakulinen & Karlsson 1979: 273). Aineiston verbimoduksista yleisin on indikatiivi, mutta jätän sen tässä kohtaa käsittelemättä sen tunnusmerkittömyyden vuoksi, toisin sanoen muoto ei sisällä affektiivisuuden tarkastelun kannalta olennaisia aineksia ellei niihin liity muita tunnusmerkkisiä piirteitä. Näitä tarkastellaan muualla tutkimuksessa, joten indikatiivi sisältyy tarkasteltavana muihin lukuihin.

Aineiston seuraavaksi käytetyin modus on konditionaali. Konditionaalia käyttäessään kirjoittaja pitää peruspropositiota todenvastaisena, mutta se voi merkitä myös sitä, että kirjoittaja ei tiedä tai välitä siitä, onko ilmaus tosi tai epätosi (Hakulinen & Karlsson 1979: 275). Kirjoittaja esittää konditionaalilla avulla mahdollisuutta ja omaa toivettaan (esimerkki 246). Seuraavassa esimerkissä 239 kirjoittaja ilmaisee *jos*-lauseen kaltaisesta ehdosta, jonka pätiessä se propositio, joka nyt on todenvastainen, pitäisi paikkansa. Usein kirjoittajien käyttämä konditionaali (240–245) liittyy episteemisen tai deonttisen asteikoin ilmaistaviin mahdollisuuteen tai välttämättömyyteen, joita konditionaali lieventää. Esimerkin 248 konditionaali liittyy eksklamatiivilauseisiin, joita käsitellään luvussa 5.7.

239) *Kun ihmiset vain miettisivät aikaa eteenpäin eläintenhankinnassa, ja miettisivät omaa elämäntilaa ---. Niin estettäisiin hylättyjen eläinten loppuelämä. Minun mielestä kun ihmiset vain miettisi eläinasiaa, niin estettäisiin monet harmit. (9, A)*

240) *Mutta turkistarhat pitäisi lopettaa. (33, A)*

241) *Uskon että ilman puhumistakin voisi elää. ---Minusta tuntuu että se on osaksi menettänyt arvonsa kun voi sanoa mitä vain. (34, A)*

242) *Esimerkiksi koiran koulutuksessa ihmisen tulisi ymmärtää vähän koiran kieltä, voidakseen opettaa sitä, ---. (27, A)*

243) *Niilläkin (eläimillä) tulisi olla onnellinen elämä, vaikka ne eivät ehkä olekaan yhtä järkeviä kuin ihmiset. (33, A)*

244) *Mielestäni kaikkia eläimiä pitäisi kohdella hyvin ja tasa-arvoisesti ihmisten kanssa. (33, A)*

- 245) *Mielestäni eläimiä tulisi kohdella samalla tavalla, kuin ihmisiäkin. (11, A)*
- 246) *Kuitenkin jotkut tiedemiehet vaativat, että apinat pitäisi julistaa saman arvoiseksi ihmisten kanssa. (23, A)*
- 247) *Katsoin ihmisiä, josko joku kenties kampaasi ja puhdistaisi turkkiani. Mitä vielä, joku vain pörrötti turkkiani liaten sitä lisää. (29, F)*
- 248) *---se ei tapahdu kotikaupungissa eikä edes Suomessa. Minun olisi siis matkustettava ympäri maailmaa! (3, F)*

Potentiaalia ei aineistossa esiinny lainkaan ja imperatiiviva kaks kertaa. Toinen imperatiiveista sisältyy dialogiin kirjoitettuihin vuoroon, joten jätän imperatiivien tarkastelun tässä tutkimuksessa miltei kokonaan huomioimatta, sillä en keskity tutkimuksen analyysiosiossa vuoroihin kirjoitettuihin ilmauksiin. Ne usein antavat enemmän mahdollisuuksia esimerkiksi puhekielisyydelle ja muulle affektiiviselle sanastolle, mikä on tutkimuksen rajauksen kannalta otettava huomioon. Toinen aineistossa esiintyvä imperatiivimuoto on myös puheenvuoronomainen lainausmerkkien sisällä, vaikka se liittyykin varsinaisesti pääsanana (*sanat*) määriteosaan (esimerkki 249).

- 249) *"Toimi äläkä puhu!" sanat saattavat satuttaa. (34, A)*

Verbimodusten yhteydessä on luontevaa tarkastella myös erään kirjoittajan käyttämää imperfektiä, joka voidaan rinnastaa konditionaalina käyttöön. Muita verbien aikaluokkia ei varsinaisesti käsitellä tässä tutkimuksessa kuin kerronnan yhteydessä (ks. luku 5.4.), mutta otan imperfektin ja esimerkin 250 esiin tässä kohtaa, sillä sen ilmentyvä on selkeästi affektiivinen. Muiden aikaluokkien käsittely jää pois niiden tunnusmerkittömyyden vuoksi: kutakin aikaluokkaa käytetään muutoin odotuks mukaisesti. Imperfektin käyttö voi kuitenkin olla Yli-Vakkuria (1986: 165) lainaten dramaattinen imperfekti. Se ilmaisee uhoa tai kirjoittajan intensiivistä tai dramaattista suhtautumisen puheenaiheeseen. Esimerkin 250 kirjoittaja käyttää lievästi uhittelevassa merkityksessä olevaa imperfektiä antaen ilmaukselle konditionaalimaisen ehdon.

- 250) *Jos meinasit saada eläimen ja ihmisen yhteistyön toimimaan, niin heidän pitää luottaa toisiinsa. (27, A)*

Erilaiset modaaliset rakenteet mahdollistavat kirjoittajien omien asenteiden näkymisen tekstissä. Kirjoittajat ilmaisevat velvoittavuutta esimerkiksi eläinkokeista kirjoittaessaan. Modaaliset adverbit ja partikkelit lieventävät ilmausten ehdottomuutta: niiden avulla väitteille suodaan muitakin tulkintoja. Tarkastelun kohteena olevista verbimoduksista konditionaali on aineiston käytetyin, joiden avulla kirjoittajat ilmaisevat useimmin mahdollisuutta tai välttämättömyyttä. Useimmin modaalisuus, modaaliset rakenteet ja verbimodukset liittyvät kirjoittajien asiatekstien tyyliin, jolloin näillä rakenteilla kirjoittajien omat mielipiteet ja vaikuttaminen tulevat selviksi.

5.11. Verbijohdokset

Verbijohtimilla muodostetaan verbejä nomineista ja verbeistä. Ne voidaan jaotella ryhmiin niiden semanttisten ominaisuuksien perusteella. Pääluokat ovat muuttamis-, muuttumis- ja muuntelujohdokset. Viimeksi mainitun ryhmän johdokset ilmaisevat tekemisen tai tapahtumisen laatua. (Hakulinen ym. 2004: 299.) Näin ollen olen poiminut aineistosta analysoitavaksi muuntelujohdoksiin kuuluvia ei-leksikaalisia frekventatiivisia ja momentaanisia verbijohdoksia, sillä ne edustavat verbijohdoksista eniten sitä ryhmää, joiden avulla kirjoittajat kuvaavat leimaavaa suhtautumista puheena olevaan asiaan. Usein näitä ovat muun muassa toissijaista tekemistä tai vähätteleväää suhtautumista.

Frekventatiivijohdos ilmaisee toistuvaa, ajoittaista tekemistä tai tapahtumista. Affektiivisessä käytössä tämä merkitys on jollain tavoin suhteessa kirjaimelliseen merkitykseen. Näiden johdosten affektiivinen käyttö tavoittelee leppoisaa tai tuttavallista sävyä tai leikillistä suhtautumista kuvattuun asiantilaan. Toisaalta niiden avulla voidaan osoittaa henkilöiden toiminnan tahattomuutta ja sattumanvaraisuutta. (Hakulinen ym. 2004: 1633.)

Aineiston kannalta keskeisin frekventatiivijohdos on *-le-*, jolla voi olla toistuvuuden (254, 257), jatkuvuuden (257), epäsäännöllisyyden, sattumanvaraisuuden tai vähäisemmän intensiivisyyden (254) merkityssisältö. *le*-johdoksella voidaan ilmaista myös tapahtuman vähittäistä etenemistä tai edistämistä kohti tavoitetilaa. Käyttö voi kertoa myös kirjoittajan kielteisestä tai myönteisestä asenteesta ilmaisemaansa asiain-

tilaa kohtaan. Myönteisissä yhteyksissä on nähtävissä leikillisyyden ja huolettomuuden sävy (251, 252, 253, 256). Kielteisissä yhteyksissä johtimen avulla kuvataan esimerkiksi vähättelyn tai ironian sävyjä (255). Vuorovaikutustilanteissa *le*-johdoksen avulla ilmaistaan esimerkiksi kohteliaisuutta (254). (Hakulinen ym. 2004: 347–351, 1633.)

- 251) *Elelipä kerran hemmo nimeltä Pekka. (15, F)*
- 252) *Kesäisin maalla pääsen metsästelemään ja pyydystän pääasiassa hiiriä ja päästäisiä ---. (1, F)*
- 253) *Ei huolen häivää, sen kun pötköttelee sisällä ja syö. (1, F)*
- 254) *Lääkäri oli varoitellut paronin sukulaisia rasittamasta vanhusta. (30, F)*
- 255) *--- Jere yritti selitellä ottaneensa vain pari olutta eilen. (35, F)*
- 256) *Esimerkiksi Tampereen Särkänniemen delfinaarion delfiinit viheltelevät toisilleen. (24, A)*
- 257) *Nykyään ihmiset eivät vain soittele vaan kirjoittelevat tietokoneen välityksellä. (34, A)*

Momentaanijohdoksen avulla ilmaistaan hetkellisyyttä, punktuaalisuutta. Johtimia tuolloin ovat yleensä *–AhtA* ja *–Aise-*. Niiden merkityksessä korostuu usein kerrallisuus ja lyhytkestoisuus (258, 259). Johtimeen voi liittyä myös tulkinta, jonka mukaan ehdotettu tai kuvattu toiminta on vaivatonta ja järjestyy ikään kuin hetkessä. Sävy on leikillinen tai huoletonta tavoitteleva (260). (Hakulinen ym. 2004: 347, 360, 1634.)

- 258) *Haukahdin hyväksyvästi. (29, F)*
- 259) *–Mitä!? huudahdin typertyneenä. (35, F)*
- 260) *– Ketkä olivat viimeiset asiakkaan täällä tänä iltana? kysäisin vielä. (19, F)*

Kirjoittajien käyttämät muuntelujohdokset saavat aikaan verbien ilmaisussa lisämerkityksiä. Useassa tapauksessa frekventatiivijohdosta on käytetty ilmaisemaan leikillistä ja huoletonta sävyä, mutta niitä on käytetty myös muihin merkityksiin, jotka liittyvät tekemisen laatuun. Momentaanijohdoksia aineistossa on frekventatiiveja vähemmän, vain kolme kappaletta. Ne ilmaisevat niin ikään leikillistä suhtautumista, mutta enemmän niihin liittyy toiminnan ajan kerrallisuus ja lyhytkestoisuus. Muun muassa johdosten sisältämä leikillinen suhtautuminen sopii kirjoittajien tekemiin fik-

tiivisiin teksteihin. Asiapitoisissa teksteissä tämä on harvinaisempaa, mutta kuitenkin soveltuvaa esimerkiksi delfiineistä puhuttaessa.

5.12. Tunneverbit

Selkeästi tunteita paljastavia keinoja tekstissä edustavat verbit, jotka liittyvät merkitykseltään tunteisiin ja ihmisen psyykkiseen toimintaan. Olen analysoinut aineistossa esiintyviä tunneverbejä Siiroisen (2001) tekemän luokituksen mukaan. Tunneverbien tarkastelun ulkopuolelle on Siiroisen (2001: 23) luomien rajoitusten mukaisesti jätetty mm. tunneverbit *pitää*, *tykätä* jne., fyysisiä tuntemuksia aiheuttavat tunneverbit (*oksettaa*, *palella* jne.), tunnereaktioverbit (*nauraa*, *itkettää*, *kavahtaa* ym.) sekä mielitekoja ilmaisevat verbit (*tanssittaa*, *laulattaa*). Tarkastelun ulkopuolella ovat myös sellaiset psykologisiin tunteisiin liittyvät sensitiiviverbit, jotka muodostuvat *-ksu-*johtimesta (*kummeksua*, *paheksua*) ja *-tele-*johtimiset johonkin suhtautumista ja sen kommunikointia ilmaisevat verbit (*kauhistella*, *ihmetellä*). Varsinaisten Siiroisen jaottelun mukaisten tunneverbien käyttö on kuitenkin aineistossa melko vähäistä.

Tunneverbit edellyttävät siis elollista, aistimiskykyistä kokijaa, joka on yleensä ihminen. Siiroinen (2001: 22–23) on koonnut Nykysuomen sanakirjasta poimitut ja Suomen kielen perussanakirjan tuntemat tunneverbit. Nyky-yleiskielen verbejä on yhteensä 198 ja niiden perusmerkitys liittyy tunteisiin laajasti määriteltynä (ks. liite 1). Tämän tutkimuksen aineiston tunneverbejä on tarkasteltu tämän koonnin pohjalta. En ole tässä yhteydessä analysoinut kirjoittajien käyttämiä tunnetiloja ilmaisevia predikatiiveja (esimerkiksi *olen iloinen*).

Siiroinen (2001: 33–34) jakaa Croftin (1991)¹¹ luokitteluun tukeutuen suomen tunneverbit neljään ryhmään argumenttirakenteen ja aspektuaalisen tyyppin perusteella. Nämä tyypit ovat inkoatiivinen, toiminnallinen, statiivinen ja kausatiivinen. Inkoatiiviset ja kausatiiviset verbit viittaavat muutostapahtumaan. Statiiviset ja toi-

¹¹ Siiroisen jako perustuu Croftin tekemään mentaalisten verbien luokitteluun: Croft, William 1991: *Syntactic Categories and Grammatical Relations. The Cognitive Organization of Information*. The University of Chicago Press, Chicago, s.215-225.

minnalliset verbit taas viittaavat muutoksettomaan, koko tarkastelujakson ennallaan jatkuvaan, tilanteeseen. (Siirainen 2001: 34.)

Kausatiivisten tunneverbien tyypissä ärsyke on subjektina ja kokija objektina. Tilanteen ärsyke vaikuttaa kokijaan. Näitä verbejä kutsutaan tunnekausatiiveiksi, kokijan kausatiiveiksi tai mentaalikausatiiveiksi. Ärsyke voi olla inhimillinen tai elollinen (262, 264), eloton (263), infinitiivi (261, 265) tai *että*-lause. Kokija on aina inhimillinen tai elollinen. (Siirainen 2001: 47.) Tämän ryhmän tunneverbejä on aineistossa siis *kiinnostaa* ja *pelottaa*, jotka toistuvat kahdella kirjoittajalla.

- 261) --- niin näin kuumana päivänä minua vielä vähemmän kiinnosti jutella jonkin Orvokin kaltaisen hölppäsuun kanssa. (3, F)
- 262) Muut ihmiset eivät häntä juuri kiinnostaneet ---. (4, F)
- 263) Minusta häntä kiinnosti ihan muut asiat kuin hevoset nimittäin pojat. (5, F)
- 264) Nimittäin Anna sai heti hevosen, vaikka pyysi ponia, kun isot hevoset pelottivat Annaa. (5, F)
- 265) Annan vanhemmat olivat soittaneet, että Anna haluaisi tavata minut. Minua pelotti tavata hänet ---. (5, F)

Statiiviset verbit ovat tilaa ilmaisevia, ja niihin sisältyy niin sanotut tyypilliset tunneverbit kuten *rakastaa* ja *vihata*. Niiden kaksi argumenttia ovat kokija ja ärsyke, subjekti ja objekti (esimerkiksi *Reino rakastaa Aunea*, jossa kokija on subjekti, ärsyke objekti). Kohde ei ole objektimuodossa esimerkeissä 266 ja 267 (*välittää jostakin*). Tilailmaus tarkoittaa, että näiden verbien merkitykseen ei sisälly muutosta, vaan ne esittävät tilanteen muuttumattomana eli statiivisena. (Siirainen 2001: 44.) Aineiston statiivisia tunneverbejä ovat *välittää*, *inhota*, *pelätä*, *kärsiä*, *rakastaa*, *ikäväidä* ja *surra*. Kokija on aktiivinen osanottaja, joka kontrolloi tilannetta ja on siitä vastuussa. Ärsyke hahmottuu tunnesuhtautumisen kohteeksi (esimerkit 268–275). Esimerkin 274 ärsyke on *että*-lause. Esimerkissä 275 ei mainita ärsykettä, vaan puhutaan tuntemisesta ylipäätään: koiralla on kyky *surra*.

- 266) *En ollut koskaan välittänyt erityisemmin härästä mutta ei minun auttanut vastaan väittää.* (3, F)
- 267) *Väärinhän se oli varastaa ihmisen omaisuutta josta oikeasti välitti, mutta yritti kuitenkin inhota.* (5, F)

- 268) *Toivon ettei tästä edes syyttömän eläimen tarvitsisi kärsiä, mutta Windihän tässä eniten kärsii, kun ei sitä ole helppo salaa hoivata ja liikuttaa ---. (5, F)*
- 269) *--- minä sentään rakastin sitä hevosta ja totta kai myös elämänsä pilaavaa ystävääni ---. (5, F)*
- 270) *Olen koira, joka suorastaan rakastaa hemmottelua. (29, F)*
- 271) *Hän rakasti mustaa väriä, kuten hänestä saattoi huomata. (4, F)*
- 272) *”Toivottavasti minulle ei käy samoin”, ajattelin surullisena ja ikävöin perhettäni. (22, F)*
- 273) *---pelkäsin pettyväni jälleen. (22, F)*
- 274) *Oliko se edes elämää, nukkua yönsä taivasalla, pelätä päivä päivältä enemmän, että joku löytäisi hänet. (4, F)*
- 275) *Kyllähän monet eläimetkin, kuten koira, tuntevat surua, iloa ja sympatiaa ---koira suree ---ja lohduttaa. (17, A)*

Toiminnalliset verbit ovat mentaalisen toiminnan verbejä, eikä niihin sisälly muutosta. Siiroisen (2001: 43) mukaan tämän ryhmän verbejä on neljä: *iloita, innota, riemuita, raivota*. Merkitykseltään ne muistuttavat jossain määrin varsinaisia toimintaverbejä (*tanssia, voimistella*). Niiden pakollinen argumentti on kokija, joka on subjektina. Kokija tekee jotain aktiivisesti ja tahdonalaisesti, esim. *Aune iloitsi*. Verbien vähäisen määrän takia myös aineistin esimerkit tästä ryhmästä rajoittuvat yhteen (276). Otan tässä yhteydessä esiin kuitenkin verbin Siiroisen tekemän koonnin ulkopuolelta, joka on merkitykseltään lähellä kausatiivisia tunneverbejä (esimerkin 277 *kauhistella*).

- 276) *--- mutta näin kuinka hauskaa muilla oli ja päätin itsenkin riemuita mukana. (29, F)*
- 277) *”Siis iy, iy, iy”, kauhistelin mielessäni. (29, F)*

Inkoatiivinen tyyppi sisältää intransitiivisia verbejä, jonka pakollinen argumentti on subjekti. Subjektina on kokija, ja mahdollinen ärsyke on obliikvi. Siiroinen (2001: 35) kirjoittaa, että semanttisesti näille verbeille on yhteistä niiden merkitykseen sisältyvä muutos ja niiden aspektuaalinen rajallisuus. Ne ilmaisevat jonkin mentaalisen tilan alkamista. Inkoatiivisista tunneverbeistä kirjoittajat käyttävät esimerkeissä 278–283 seuraavia: *innostua, kiintyä, raivostua, rakastua, järkyttyä, suivaantua, kauhistua*.

- 278) *Mitä nyt joskus innostun juoksemaan taskulampun valon perässä tai ”kiusaamaan” kissaystävääni Minniä. (1, F)*
- 279) *Kissat myös helposti kiintyvät johonkin tiettyyn henkilöön. (1, F)*
- 280) *--- mutta kun mammutti huomasi metsästäjät se raivos-tui ja hyökkäsi metsästäjien kimppuun. (13, F)*
- 281) *Tyttö vei mun sydämen ja minä rakastuin. (16, F)*
- 282) *Avasin silmäni ja järkytyin niin, että jalat pettivät alta. (29, F)*
- 283) *Eräs lapsi kävi nykyisemässä minua kevyesti hännästä ja siitäkös minä suivaannuin. --- Kauhistuini mielettömästi, mutta näin kuinka hauskaa muilla oli ---. (29, F)*

Tunneverbeistä eniten kirjoittajat käyttävät statiivisia ja inkoatiivisia verbejä. Muiden ryhmien vähempi edustavuus johtuu osin siitäkin, että niiden luokittelussa otetaan huomioon vain muutama mahdollinen tunneverbi, joten niiden käyttö missä tahansa tilanteessa voi olla vähäistä. Edustettuina ovat siis muuttumattomaa tilaa kuvaavat tunneverbit sekä jonkin muutoksen sisältävät tunneverbit. Toisaalta, Tuovila (2006: 14) kirjoittakin, että mitä merkittävämpi jokin tunne kulttuurissa on, sitä tärkeämpi asema sillä on puhujien kielessä. Myös kausatiivisia verbejä on käytetty, mutta käyttö on rajallista, sillä ryhmää edustaa vain kahden kirjoittajan käyttämät kaksi tunneverbiä. Kirjoittajien mielestä helpoiten käytettäviä tunneverbejä näyttää siis olevan staattista tunnetilaa kuvaavat verbit. Näitä Siironenkin (2001: 44) kuvaa sellaisiksi verbeiksi, jotka juolahtavat mieleen, kun pitäisi luetella tunneverbejä. Luovissa kirjoitelmissa tunneverbejä käytetään huomattavasti asiatekstejä enemmän. Kirjoittajat käyttävät tunteisiin vetoavassa kaunokirjallisessa tekstissä paljon tunnepitoista sanastoa, kuten juuri tunneverbejä.

6. LOPUKSI

Tässä tutkimuksessa on pyritty selvittämään, millaisia keinoja yläkoulun kahden ylimmän luokan oppilaat käyttävät ilmaisemaan affektiivisuutta kirjoitetussa kielessä, miten he kirjoituksissaan ilmaisevat tunteitaan, ja mitä keinoja he käyttävät herättääkseen tekstin vastaanottajassa erilaisia tunteita. Kirjoitustehtävien tarkoituksena on ollut saada aikaan joko kuvailevia ja pohtivia asiatekstejä tai mielikuvituksellisia fiktiotekstejä, vaihtoehtoina olivat siis asiateksti tai luova ainekirjoitus.

Aineiston jaottelu perustui ainoastaan affektipitoisten aineiden ryhmittelyyn, eikä aineistoa eroteltu sen mukaan, millaiset ilmaukset ovat tarkoitushakuisia ja mitkä affektiivisiksi tulkittavia. Tehdyt tulkinnat ovat tutkimuksen tekijän tekemiä, eikä huomioon ole voitu ottaa sitä, mitä ja millaisia tunteita kirjoittajat ovat lukijoissa halunneet saada aikaan. Esimerkiksi neutraaleiksi tarkoitetuissa teksteissä voi olla jotain selkeästi affektiivisiä ilmauksia, mutta on mahdotonta sanoa, ovatko ne vahingossa vai tahallaan tuotettuja. Asiateksti noudattaa usein kirjoitetun kielen konventioita tarkkaan, mutta yläasteikäinen ei näitä konventioita välttämättä täysin tunne, ja teksti saattaa näin ollen sisältää esimerkiksi tyyli- tai muotoiluvirheitä, jotka tulkitaan tässä yhteydessä affektiivisiksi aineiksi. Sen perusteella, kumpaan tyyppiin teksti edustaa, asiatekstiä vai fiktiotekstiä, voitaisiin tehdä tulkintoja ilmausten tarkoituksenmukaisuudesta ainakin siten, että fiktiotekstit sallivat hyvin erilaisia tapoja ilmaista asioita. Toisaalta asiatekstien pyrkimyksenä oli myös kuvailla aiheena olevia asioita, mikä mahdollistaa niissä leimallisen ja tunnusmerkkisen kielenkäytön.

Tunteiden ilmaiseminen on laaja tutkimuksen kohde. Aineiston teksteistä voi miltei jokaisesta virkkeestä löytää jotain tunnepitoista ainesta, jos tarkastelee niitä syvemmin. Koska tekstit ovat jonkun ihmisen tuottamaa, välittää hän kirjoittaessaan paljon myös tuntemuksiaan ja asenteitaan, vaikkei se välttämättä olekaan ensisijainen aktuaalinen tarkoitus. Aineiston tekstit vaativat siis tämän tutkimuksen osalta tarkkaa lukemista, mutta paljon affektiivista ainesta piti jättää analyysistä rajauksen takia pois.

Jo lyhytkin silmäily analyysiosioon osoittaa, että tietyt tunteiden ilmaisemisen keinot ovat toisissa kirjoitelmissa yleisempiä kuin toiset. Toisin sanoen yksi kir-

joittaja käyttää enemmän esimerkiksi metaforia kuin toinen, jonkun kirjoittajan teksti painottui taas enemmän toiminnan kuvaukseen, jolloin tutkimuksen kannalta analyysiin sopivaa ainesta on vähemmän. Tähän vaikuttaa se, että kirjoittajien välillä on eroja, sillä kirjoittajien yksilölliset tavat ja tyyli näkyvät teksteissä tehdyissä valinnoissa. Myös se, millaisen funktion kirjoittaja haluaa tuottamallaan tekstillä olevan, vaikuttaa aineistossa ilmenevän tutkimusaineen määrään.

Vastaus tutkimuskysymykseen, miten yläkouluikäiset nuoret kielentävät affektiivisuutta kirjoitetussa kielessä aineiston perusteella, ei ole yksiselitteinen. Analyysiosion jaottelu ja tutkimuksen luvut ovat syntyneet sitä mukaa, kun aineiston analyysi on edennyt. Valmista luokittelua ei siis ollut. Kun aineistossa on tullut esiin jokin uusi affektiivinen ilmaus tai rakenne, on sen perusteella myös syntynyt sitä erittelevä luku. Aineistossa esiintyvät yksittäiset affektiiviset ilmaukset on taas sijoitettu sitä lähimmin kuvaavaan lukuun. Tällöin tutkimuksen luvut kertovat itsessään jo sen, millaisia affektiivisiä keinoja yläasteikäiset nuoret käyttävät tämän tehtävänannon kirjoituksissa.

Kirjoitelmissa ilmenevä affektiivisuus on hyvin erilaista. Kuten edellä jo viittasin, tunteisiin vetoaminen tai tunteista puhuminen on erilaista kirjoitustyyppien välillä. Tutkimuksen luvut, jotka on jaoteltu yhden tai useamman affektin ilmaisutyyppien mukaan, saa esimerkikseen usein selkeän enemmistön joko asiateksteistä tai fiktioteksteistä. Tämä on odotuksenmukaista. Esimerkiksi modaalisuus ei luovissa kirjoitelmissa ole niin merkityksellinen ilmaisukeino kuin vaikuttamaan pyrkivissä teksteissä.

Aineiston asiatekstien tarkoituksena on ollut saada aikaan pohtivia ja kuvailuvia kirjoituksia. Nämä tekstit pyrkivät myös vaikuttamaan, joten silloin niihin kuuluu luonnollisena osana kielen retoriset keinot: mielipiteiden ilmaiseminen leimallisten sanojen avulla, auktoriteetteihin ja asiantuntijoihin viittaaminen, retoriset kysymykset, modaaliset rakenteet sekä ryhmiin liittyvä argumentointi. Luovissa fiktioteksteissä taas keskitytään eniten tyylillisiin keinoihin kuten kaunokirjallista tekstiä jäljitteleviin ilmauksiin ja rakenteisiin, huudahduslauseisiin, affektiiviseen, ekspressiiviseen ja deskriptiiviseen sanastoon, kielikuviin sekä tunneverbeihin.

Osa teksteistä on taidokkaasti kirjoitettuja, ja niissä on osattu käyttää hyväksi vaikuttamisen keinoja ja tunteisiin vetoavaa kieltä. Kaunokirjallisuudesta tuttuja piirteitä löytyy kenties niiden oppilaiden aineista, jotka lukevat paljon. Teksteissä on nähtävissä myös tunteiden kirjoa, joita tekstit lukijassaan herättävät. Usein asiateksteissä kirjoittajat velvoittavat, pyrkivät herättämään ajatuksia muun muassa kuvaillessaan eläinten kurjia oloja, moittivat ja käyttivät leimaavia sanoja. Fiktiivisten tekstin osalta kirjoittajat vetoavat kertojan avulla tehtyihin tunnusmerkkisiin ilmauksiin ja rakenteisiin, käyttävät kirjoitetun kielen konventioiden vastaista ellipsiä ja toistoa, sisällyttävät teksteihin huudahduslauseita tuoden tekstiin vivahteita, käyttävät tunnusmerkkisiä selkeästi affektiivisia sanoja ja kielikuvia sekä puhuvat selkeimmin tunteista käyttäen tunneverbejä.

LÄHTEET

- HAKULINEN, AULI & KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKS, Helsinki.
- HAKULINEN YM. = HAKULINEN, AULI & VILKUNA, MARIA & KORHONEN, RIITTA & KOIVISTO, VESA & HEINONEN, TARJA RIITTA & ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki.
- IZARD, C. & BUECHLER, S. 1980: Aspects of consciousness and personality in terms of differential emotions theory. Teoksessa Plutchik, Robert & San Diego, Henry (toim.): *Emotion: theory, research and experience Vol. 1 Theories of emotion*. Academic Press, New York.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1996: Johdanto. Teoksessa Kalliokoski, Jyrki (toim.): *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä. Kieli 9*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys ja maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Finn lectura, Helsinki.
- KARLSSON, FRED 2002: *Yleinen kielitiede*. Yliopistopaino, Helsinki.
- KK = *Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suuntaviivoja* 1994. Komiteamietintö. Opetusministeriö, Helsinki.
- KORKIAKANGAS, MIKKO 1995/2001: Sosiaalisen kognition kehitys. Teoksessa Lyytinen, Paula & Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.): *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. WSOY, Porvoo.
- KRAPPE, JOHANNA 2007: Monimerkityksinen metafora. Teoksessa Kainulainen, Siru & Kesonen, Kaisu & Lummaa, Karoliina (toim.): *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Vastapaino, Tampere.
- LAPPALINEN, HANNU-PEKKA 2004: *Kerroin kaiken tietämäni*. Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 9. vuosiluokalla 2003. Oppimistulosten arviointi 2/2004. Opetushallitus, Helsinki.
- LEECH, GEOFFREY 1981: *Semantics: The Study of Meaning*. Penguin, Harmondsworth.
- LEECH, GEOFFREY 1975: *Semantics*. Penguin, Harmondsworth.

- LEHTELÄ, PIRJO-LIISA 2001: *Seitsemäsluokkalaisten metakognitiot aineen rakenteen oppimis- ja opiskeluprosessissa*. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2004a: Tekstejä, luovuutta ja prosesseja. –Näkökulmia kirjoittamiseen ja opetukseen. Teoksessa Luukka, Minna-Riitta & Jääskeläinen, Pasi (toim.) *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XLVIII. Helsinki: ÄÖL, 9-20.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2004b: Tulevaisuuden tekstitaitureita? Teoksessa Luukka, Minna-Riitta & Jääskeläinen, Pasi (toim.) *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XLVIII. Helsinki: ÄÖL, 111–119.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics I*. University Press, Cambridge.
- MIKONE, EVE 2002: *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. SKS, Helsinki.
- MURTORINNE, ANNAMARI, 2005: *Tuskan hauskaa! Tavoitteena tiedostava kirjoittaminen. Kirjoittamisprosessi peruskoulun yhdeksännellä luokalla*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- MÄNTYNYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. SKS, Helsinki.
- NIINILUOTO, ILKKA 1996a: Tunne-kollokvion avaus sanat. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Räikkä, Juha (toim.): *Tunteet*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- NIINILUOTO, ILKKA 1996b: Tunne ja tieto. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Räikkä, Juha (toim.): *Tunteet*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- NUMMENMAA, TAPIO 1995/2001: Perheen affektijärjestelmä. Teoksessa Lyytinen, Paula & Korhonen, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.): *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. WSOY, Porvoo.
- NURMI, JARI-ERIK 1995/2001: Nuoruusiän kehitys: etsintää, valintoja ja noidankehä. Teoksessa Lyytinen, Paula & Korhonen, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.): *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. WSOY, Porvoo.

- OJAJÄRVI, JUSSI 2000: *Imperialistinen sä-puhe – kun sä ajat formulaa.* – Kielikello 3/2000.
- PERELMAN, CHAİM 1996: *Retoriikan valtakunta.* Suom. Lehto, Leevi. Vastapaino, Tampere.
- PÖRN, MICHAELA 2004: *Suomen tunnekausatiiviverbit ja niiden lausemaiset täydennykset.* SKS, Helsinki.
- RATIA, TAINA 2007: Runon kuvakielisyyden ulottuvuudet. Teoksessa Kainulainen, Siru & Kesonen, Kaisu & Lummaa, Karoliina (toim.): *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin.* Vastapaino, Tampere.
- RUOPILA, ISTO 1995/2001: Johdanto. Teoksessa Lyytinen, Paula & Korhonen, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.): *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan.* WSOY, Porvoo.
- SIIROINEN, MARIA 2001: *Kuka pelkää ja ketä pelottaa. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa.* SKS, Helsinki.
- SYRJÄLÄ, RIIKKA 2004: *Yläasteikäisten ja aikuisten S2-oppilaiden tunneilmaisujen kartoitusta: ”voi veljet kun raivostuttaa!”.* Pro gradu –työ. Tampereen yliopisto, Tampere.
- TARVAINEN, HANNA 2002: *Kiitos myöskin ohdakkeista: affektiivisuuden ilmaiseminen nykyisessä virsikirjassa.* Laudaturtyö. Tampereen yliopisto, Tampere.
- TUOVILA, SEIJA 2005: *Kun on tunteet. Suomen kielen tunnesanojen semantiikkaa.* Oulun yliopisto, Oulu.
- TUOVILA, SEIJA 2006: Suomalaisille tärkeät tunnesanat. Teoksessa Määttä, Kaarina (toim.): *Tunteiden rakkaus ja rikkaus. Avaimia tunteiden tulkintaan.* Finn Lectura, Helsinki.
- VARIS, MARKKU 1998: *Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nykysuomessa.* SKS, Helsinki.
- VILKUNA, MARIA 1996: *Suomen lauseopin perusteet.* Edita, Helsinki.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö.* Turun yliopisto, Turku.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Ei taito taakkana ole 2006 = Opetushallituksen tiivistelmä raportista *Ei taito taakkana ole – Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 9. vuosiluokalla 2005*.

<http://www.edu.fi/pageLast.asp?path=498,1329,1393,4632,52614> (katsottu 5.4.2006)

Opetushallituksen arviointi perusopetuksen yhdeksäsluokkalaisten viestintävalmiuksista 2003, <http://www.oph.fi/pageLast.asp?path=1,444,3784,7698,28996> (katsottu 12.2.2006) Julkaistu painettuna: Uusitalo, Eira. 2004. *Viestintävalmiudet perusopetuksen päättövaiheessa*. Oppimistulosten arviointi 7/2003. Helsinki: Opetushallitus.

POPS = *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2004*. Opetushallitus. http://www.oph.fi/info/ops/pops_web.pdf .

LIITE 1. Suomen nyky-yleiskielen 198 tunneverbiä (Siirinen 2001, 22–23).

ahdistaa, ahdistua, aputua, ellottaa, haltioittaa, haltioitua, harmistua, harmittaa, hatuttaa, hermostua, hermostuttaa, hikeentyä, himoita, himota, himottaa, hirvittää, hullaannuttaa, hullaantua, huolestua, huolestuttaa, huolettaa, hurjistaa, hurjistua, hurjistuttaa, hurmaantua, hurmata, hurmioittaa, hurmioitua, huvittaa, huvittua, häkellyttää, häkeltyä, hämmen-tyä, hämmentää, hämmästyttää, hämmästyä, hätäännöyttää, hätääntyä, hävettää, hävetä, hölmistyyttää, hölmistyä, ihastua, ihastuttaa, ihmetyttää, ikävystyyttää, ikävystyä, ikävöidä, ilahduttaa, ilahtua, iljettää, iloita, ilos-tua, ilostuttaa, inhota, inhottaa, innoittaa, innoittua, innostaa, innostua, innostuttaa, innota, julmistua, järkyttyä, järkyttää, kadehtia, kaduttaa, kainostuttaa, kammota, kammottaa, katkeroittaa, katkeroitua, katua, kauhistaa, kauhistua, kauhistuttaa, keljuttaa, kenkuttaa, kiinnostaa, kiinnos-tua, kiinnostuttaa, kiintyä, kiivastua, kiivastuttaa, kimmastua, kimmastut-taa, kimpaannuttaa, kimpaantua, kismittää, kiukustua, kiukuttaa, kiu-saantua, korveta, kummastua, kummastuttaa, kyllästyttää, kyllästyä, kyl-läännyttää, kylläännyä, kyrpiintyä, liikuttaa, liikuttua, loukata, loukkaan-tua, masentaa, masentua, mielestyä, miellyttää, mielyä, murehduttaa, murehtia, nolostua, nolostuttaa, nolottaa, närkästyttää, närkästyä, pahas-tua, pahastuttaa, pelottaa, pelästyttää, pelästyä, pelätä, pettyä, pihkaan-tua, pikaistua, piruuntua, pitkästyttää, pitkästyä, potuttaa, pänniä, pön-nämystyä, pöyristyttää, raivostua, raivostuttaa, raivota, rakastaa, rakas-tua, riemastua, riemastuttaa, riemuita, risoa, sapettaa, sisuuntua, suivaan-tua, suivautua, surettaa, surra, suuttua, suututtaa, sydämistystä, sydämys-tyä, sydäntyä, säikkyä, säikyttää, säikähdyttää, säikähtyä, säikähtää, säi-kyttää, säällittää, sääliä, tulistua, tulistuttaa, tuohtua, tuskaannuttaa, tus-kaantua, tuskastua, tuskastuttaa, tympiä, tympäistä, tympäännyä, tyrmis-tyttää, tyrmistystä, työlästyttää, työlästyä, ujustuttaa, vaivaantua, vaivau-tua, vihastua, vihastuttaa, vihata, vihoittaa, vimmastua, vimmastuttaa, vittuuntua, vituttaa, yllättyä, yllättää, äimistyyttää, äimistyä, äkämystyyttää, äkämystyä, äkäännyä, ällistyyttää, ällistyä, ällöttää, ärsyttää, ärsyyntyä, är-tyä.

LIITE 2. Kirjoitelmien otsikot numeroinnin mukaan lueteltuna
Suluissa tekstien tyyppi: A=asiateksti, F=fiktioteksti

1. Lemmikkini kertomaa (F)	19. Salmiakkaa (F)
2. Mitä on olla ihminen? (A)	20. Mies joka ei osannut lukea (F)
3. Agentti Henna – Vaaran vyöhykkeellä (F)	21. Mitä on olla ihminen? (A)
4. Kuun ihminen (F)	22. Koiran elämää (F)
5. Sydän ystäviä? (F)	23. Mikä erottaa ihmisen eläimestä? (A)
6. Meiju ja Vili (F)	24. Mikä erottaa ihmisen eläimestä? (A)
7. Kivikauden kylässä (F)	25. Apinoiden kehitys (F)
8. Kivikauden kylässä (F)	26. Mikä erottaa ihmisen eläimestä (A)
9. Eläinten oikeudet kunniaan (A)	27. Eläimet viestivät (A)
10. Eläinten elämää (F)	28. Ihmisen Evoluutio (A)
11. Eläinten oikeudet kunniaan (A)	29. Kivikauden kylässä (F)
12. Kivikauden kylässä (F)	30. Arvoitus Dekkari Paronin tapaus (F)
13. Kivikauden kylässä (F)	31. Mikä erottaa ihmisen eläimestä? (A)
14. Poika joka ei osannut lukea (F)	32. Kivikauden kylässä (F)
15. Hemmo, joka ei osannut lukea (F)	33. Eläinten oikeudet kunniaan (A)
16. Voe tokkiisa mähän en ossoo lukea (F)	34. Päivä ilman kieltä (A)
17. Mikä erottaa ihmisen eläimestä? (A)	35. Veskari kateissa (F)
18. Ryöstöt (F)	